

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI

İŞLEVSEL HALKBİLİMİ KURAMINA GÖRE ALTAY
DESTANLARINDA HEDİYELEŞME

Yüksek Lisans Tezi

Rabia KAÇMAZ

Danışman
Doç. Dr. Recep TEK

Nevşehir
Temmuz, 2023

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI

İŞLEVSEL HALKBİLİMİ KURAMINA GÖRE ALTAY
DESTANLARINDA HEDİYELEŞME

Yüksek Lisans Tezi

Rabia KAÇMAZ

Danışman
Doç. Dr. Recep TEK

Nevşehir
Temmuz, 2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Rabia KAÇMAZ

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“İşlevsel Halkbilimi Kuramına Göre Altay Destanlarında Hediyeleşme” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Rabia KAÇMAZ

Danışman

Doç. Dr. Recep TEK

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Adem ÖGER

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Recep TEK danışmanlığında Rabia KAÇMAZ tarafından hazırlanan “İşlevsel Halkbilimi Kuramına Göre Altay Destanlarında Hediyeleşme” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../2023

JÜRİ

Danışman: Doç. Dr. Recep TEK

Üye:

Üye:

İMZA

.....

.....

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun/...../ 2023 tarih ve sayılı kararı onaylanmıştır.

...../...../2023

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Recai ÇETİN

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez sürecimde üzerimde emeği sonsuz olan disiplin ve özveri gibi iki önemli kavramı hayatıma kazandıran tez danışmanım kıymetli hocam Doç. Dr. Recep TEK'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca yüksek lisans eğitime başladığım ilk günden itibaren yolumuza ışık saçan Prof. Dr. Adem ÖGER, Doç. Dr. Kübra YILDIZ ALTIN, Dr. Öğr. Üyesi Tuğba GÖNEL SÖNMEZ hocalarıma teşekkür ederim. Tez yazım sürecimde maddi manevi desteklerini üzerimden eksik etmeyen abim Murat KAÇMAZ'a, Sedat KAÇMAZ'a ve aileme teşekkür ederim.

Rabia KAÇMAZ

Nevşehir 2023

İŞLEVSEL HALKBİLİMİ KURAMINA GÖRE ALTAY DESTANLARINDA HEDİYELEŞME

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans,/ 2023

Danışman: Doç. Dr. RECEP TEK

ÖZET

Türk halk anlatıları arasında önemli bir yere sahip olan ve medeniyetlerin milli kimliklerini, toplumsal düşüncelerini yansıtan bir tür olan destan metinlerinde hediye ve hediyeleşme örneklerine rastlanmaktadır. Hediyeleşmeler kültürlerin belleğini ve ruhunu yansıtmaktadır. Bu tez çalışmasında Altay destanları özelinde hediye ve hediyeleşme örnekleri incelenmiştir. Altay destanlarında hediye ve hediyeleşme örneklerinin çok çeşitli olduğu görülmektedir. William Bascom'un oluşturmuş olduğu "İşlevsel Halkbilimi Kuramı" yalnızca halk edebiyatı ürünlerine değil kültür aktarıcılığını üstelene gelenek ve göreneklere de uygulanmaktadır. "İşlevsel Halkbilim Kuramı" bağlamında Altay destanlarında hediye ve hediyeleşme örneklerine açıklık getirilmiştir. Altay destanlarındaki hediyeleşme örnekleri destanın olay örgüsüne katkısı ve Türk toplumsal yaşamından izler barındırması bakımından önemlidir. İşlevsel halkbilimi kuramına göre Altay destanlarında hediyeleşme örnekleri, ağırlıklı olarak değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevi görmektedir. Bununla beraber hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme, eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılması, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma mekanizması işlevlerine örnek teşkil edecek hediye ve hediyeleşme örnekleri mevcuttur. Bu çalışmayla Türk toplumsal yaşamında öne çıkan geleneklerden biri olan hediye ve hediyeleşmenin, Altay destanlarındaki işlevi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşlevsel Halkbilimi Kuramı, Altay Destanları, Hediye, Hediyeleşme, Destan.

GIFT GIVING IN ALTAI EPICS
ACCORDING TO THE FUNCTIONAL FOLKLORE THEORY
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences
Department of Turkish Folklore, Master's Degree,/ 2023
Danışman: Doç. Dr. RECEP TEK

ABSTRACT

There are examples of gifts and giving in epic texts which have a significant place among Turkish folk narratives and reflect the national identities and social thoughts of civilizations. Giving gifts reflects the memory and spirit of cultures. In this thesis, the examples of gifts and giving presents in the Altai epics were examined. It is seen that the examples of gifts and presents are very various in the Altai epics. The "Functional Folklore Theory" created by William Bascom is applied not only to folk literature products but also to traditions and customs that undertake cultural transmission. In the context of "Functional Folklore Theory", the examples of gift and gift giving in the Altai epics were clarified. Gift giving examples in Altai epics are important in terms of the epic's contribution to the plot and the traces of Turkish social life. According to the functional folklore theory, the examples of gift giving in the Altai epics mainly serve to support values, social institutions and customs. Also, there are examples of gifts and presents that will serve as an example for the functions of having a good time, entertaining and amusing, transferring education and culture to future generations, and getting rid of social and personal pressures. With this study, the function of gift and gift giving, which is one of the prominent traditions in Turkish social life, in the Altai epics has been revealed.

Keywords: Functional Folklore Theory, Altaic Epics, Gift, Gifting, Epic.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KLAVUZUNA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
A. Tezin Konusu	1
B. Tezin Amacı	1
C. Tezin Önemi	1
D. Yöntem.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

HEDİYE KAVRAMI VE TÜRK KÜLTÜRÜNDE HEDİYELEŞME

İKİNCİ BÖLÜM

DESTAN KAVRAMI VE ALTAY DESTANLARI

2.1. Destan Tanımı	55
2.2. Destan Tasnifleri	58
2.3. Altay Destanları	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞLEVSEL HALK BİLİMİ KURAMI VE İŞLEVSEL HALK BİLİMİ KURAMINA GÖRE ALTAY DESTANLARINDA HEDİYELEŞME

3.1. İşlevsel Halk Bilimi Kuramı	65
3.2. Altay Destanlarındaki Hediye ve Hediyeleşme Örneklerinin İşlevsel Halk Bilimi Kuramına Göre İncelenmesi	68
3.2.1. Halk, Millet ve Otlak Hediye Örneklerinin İşlevleri	69
3.2.2. İpek, İpekli Şal, İpekten Yapılmış Servet Hediye Örneklerinin İşlevleri	71
3.2.3. Bronz At Direği Hediye Örneğinin İşlevleri	76
3.2.4. Kötü Palto, Eldiven, Ayakkabı Hediye Örneklerinin İşlevleri	77
3.2.5. Dağ Gibi Et Deniz Gibi İçki Hediyeleşme Örneğinin İncelenmesi	77
3.2.6. Kadının Hediye Edilmesi Örneklerinin İşlevleri.....	78
3.2.7. Kara Su Samuru Hediye Örneğinin İşlevleri	82
3.2.8. Altın Tüylü Kaplan Hediye Örneğinin İşlevleri.....	82
3.2.9. Silah Hediye Örneklerinin İşlevi.....	83
3.2.10. At Hediye Örneklerinin İşlevleri.....	83
3.2.11. Mükemmel ve Güzel Gibi Sıfatlarla Belirtilen Diğer Hediye Örneklerinin İşlevleri.....	84
3.2.12. Samur Kürkünden Palto Hediyesinin İşlevleri.....	86
3.2.13. Rakı Hediyesinin İşlevleri.....	87
3.2.14. Altın Temren Hediyesinin İşlevleri.....	87
3.2.15. Dokuz Başlı Bıçak Hediyesinin İşlevleri	88
3.2.16. Bronz Kaplı Pirinç Tabanca Hediyesinin İşlevleri.....	88
3.2.17. Altay Destanlarında Halat Hediyesinin İşlevleri.....	89
3.2.18. Yetmiş Çatal Boynuzlu Rahvan Kara Geyik Hediyesinin İşlevleri	89
3.2.19. Altın Kaval Hediyesinin İşlevleri	89
3.2.20. Altın Yüzük Hediyesinin İşlevleri	90

3.2.21. Dokuz Yaşındaki Kara Boğa Hediyesinin İşlevi	91
3.2.22. Kömür Karası Sürüler Hediyesinin İşlevleri.....	91
3.2.23. Dört Azı Dişi Olan Dört Yaşındaki Deve Hediyesinin İşlevi:.....	91
3.2.24. Talip Olunan Kişiyeye Verilen Hediye Olarak: Başlık ve İşlevi.....	91
3.2.25. Alüminyum Pipo Hediye Örneğinin İşlevi	92
3.2.26. Kutsal Kitap Hediye Örneğinin İşlevi.....	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALTAY DESTANLARININ ÖZETLERİ

4.1. Er Samır Destanı	94
4.2. Ak Tayçı Destanı.....	96
4.3. Kökin Erkey Destanı	98
4.4. Altay Buuçay Destanı	98
4.5. Malçı Mergen Destanı.....	99
4.6. Kozın Erkeş Destanı.....	100
4.7. Közüyke Destanı	101
4.8. Oçı Bala Destanı	102
4.9. Ay Sologoy ve Kün Sologoy Destanı	103
4.10. Ösküs Uul Destanı	104
4.11. Kan Kapçıkay Destanı.....	106
4.12. Temene-Koo Destanı	107
4.13. Kara Taacı Kıs Destanı	107
4.14. Ködügey- Kökşin Le Boodoy Koo Destanı	108
4.15. Altın Ergek Destanı.....	108
4.16. Erke Koo Destanı	109
4.17.Ölöştöy Destanı.....	110
4.18. Katan- Kökşin Le Katan- Mergen Destanı	112

4.19. Şulmus- Şunı Destanı.....	113
4.20. Ak-Biy Destanını	114
4.21. Üç Kulaktu Ay Kara At Destanı	117
4.22. Maaday Kara Destanı.....	119
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA	127
ÖZGEÇMİŞ	

GİRİŞ

A. Tezin Konusu

Bu tez çalışmasının konusu; William Bascom'un "İşlevsel Halkbilimi Kuramı"na göre Altay destanlarındaki hediye ve hediyeleşme örneklerini incelemektir.

B. Tezin Amacı

William Bascom'un oluşturmuş olduğu "İşlevsel Halkbilimi Kuramı" genellikle edebiyat ürünlerine uygulanmaktadır. Tezin amacı; İşlevsel Halkbilimi Kuramını, kültürün bir yönünü aktaran hediye ve hediyeleşme geleneğine uygulamaktır. Bu kuram bağlamında Altay destanlarındaki hediye ve hediyeleşme örneklerine açıklık getirmeye çalışılmıştır. Altay destanlarında görülen hediye ve hediyeleşmelerin, Türk toplumsal yaşamından izler barındırması bu konunun önemini ortaya koymaktadır.

C. Tezin Önemi

Hediye ve hediyeleşmeler; medeniyetlerin, yaşamından izler barındırır. Aynı toplumda yaşayan insanların, nasıl iletişim kurdukları, birbirlerine karşı ödev ve sorumluluklarını nasıl yerine getirdiğine dair örnekler, hediyeleşme geleneğinde mevcuttur. Bu bağlamda hediye ve hediyeleşme üzerine yapılan çalışmalar önem arz etmektedir. Hediye ve hediyeleşme üzerine ülkemiz özelinde yapılan çalışmalarda kapsam aralığının çok geniş olduğu tespit edilmiştir. Destanlardaki hediye ve hediyeleşmelerin incelendiği tezlerde, Türk coğrafyasının farklı bölgelerinden destanlar seçilmiş fakat destanlardaki hediyeleşme örneklerinin işlevlerine yeterli düzeyde açıklık getirilmemiştir ve kapsam alanının genişliği dikkat çekmiştir. Günümüz dünyasında dahi medeniyetlerin, hediye ve hediyeleşmelerinin, gelenekle ilişkisi devam etmektedir. Yapılan bu tez çalışmasının önemi; Türk kültür ve medeniyetlerinde süregelen hediyeleşme geleneğinin, Altay destanları özelinde

işlevselliğini ortaya koymaktır. Altay destanlarında hediyeleşme örnekleri günümüz Türk toplumsal yaşamından izler barındırmaktadır. Buradan hareketle destan döneminde dahi hediye ve hediyeleşmenin, toplumsal yaşamın birliği ve beraberliğini destekleyen önemli bir dinamik olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan bu çalışma sayesinde Altay destanlarındaki hediye ve hediyeleşme örnekleri, işlevsel halkbilimi kuramına göre açıklanmıştır. Böylelikle hediye ve hediyeleşmenin işlevleri, işlevsel halkbilimi kuramı maddelerine göre sınıflandırılarak disiplinli bir hal kazanmıştır.

D. Yöntem

“Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi” kapsamında İbrahim Dilek tarafından hazırlanan Altay destanları adlı eserin I, II ve III. ciltlerinde yer alan destanlar ve Salahaddin Bekki tarafından hazırlanan Maaday Kara-Altay Kahramanlık Destanı, nitel araştırma, doküman analizine bağlı kalınarak incelenmiştir. Altay destanlarındaki hediye ve hediyeleşme örnekleri, işlevsel halkbilimi kuramı göre betimsel analize tabii tutulmuştur. Bu bağlamda çalışmada “Er Samır, Ak Tayçı, Kökin Erkey, Altay Buuçay, Malçı Mergen, Kozın Erkeş, Közüyke, Oçı Bala, Ay Sologoy ve Kün Sologoy, Ösküs Uul, Kan Kapçıkay, Temene- Koo, Kara Taacı Kıs, Ködügey- Kökşin Le Boodoy Koo, Altın Ergek, Erke Koo, Ölöştöy, Katan- Kökşin Le Katan Mergen, Şulmus- Şunı, Ak- Biy, Üç Kulaktu Ay Kara At, Maaday Kara” destanları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HEDİYE KAVRAMI VE TÜRK KÜLTÜRÜNDE HEDİYELEŞME

Hediyeleşme, geçmişten günümüze devam eden bir davranıştır. Birini sevindirmek, tebrik etmek yahut desteklemek gibi birçok durumda hediyeye başvurulur. Farklı kültür ve medeniyetler birbirinden etkilenecek ortak özel gün ve törenlerde hediyeleşmektedir. Bununla beraber her medeniyetin kendine özgü dini, siyasi, sosyal hediye ve hediyeleşmeleri bulunmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılan hediyeleşme geleneği, zaman içerisinde bazı değişimler yaşasa dahi canlılığını korumaktadır.

Birine hediye vermek; “Hatırlanmak istemenin ve de ödüllendirmenin de bir yöntemidir.” İlkel insanın tanrı ve doğayla ilişkisini nasıl yönettiğini açıklamasında hediye en önemli faktörlerden biridir. İnsan, kendisine bahşedilen hayatın dahi bir hediye olduğunu, düşünmüştür. (Godbout, 2003). Hediyeye her şeyden evvela kelimenin anlamı ve anlam bağlantıları üzerinden bakmak gerekmektedir.

Hediye kelimesinin, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te “1.Armağan 2. Fiyat” olarak tanımlanmıştır. Ardından açıklanan kelimeler arasında; Hediye çeki, hediye kuponu, hediyelik gibi kelimeler yer almaktadır. Armağan ise “Birini sevindirmek, mutlu

etmek, onurlandırmak, kutlamak için verilen veya anı olarak verilen şey, hediye, türü.”(URL-1) anlamına gelmektedir.

Ferit Devellioğlu'nun hazırladığı Osmanlı Türkçesi- Türkçe Ansiklopedik Lügât'ta hediye kelimesi çift “y” harfiyle yazılmıştır. Kelimenin anlamı “armağan” dır. Hediye kelimesinin altında sıralanan kelimeler arasında; heddiye-i dendan (diş kirası), hediyeyi yakut (yakut hediyesi, kıymet, değer, baha, kadın adı.), hediyeten (hediye suretiyle) (Devellioğlu, 2007: 352) yer almaktadır.

Okyanus Ansiklopedik Sözlük'te ise Osmanlı Türkçesi'nde “hedâyâ” Arapçada ise “hediyeye” şeklindeki yazımı gösterildikten sonra 1. “Hoşa gitmek için birine verilen nesne. 2. ‘ (Kutsal kitaplar hakkında) Fiyat.’ 3. ‘Kadın adı” anlamlarıyla yer almaktadır. Aynı sözlükte hediye ve hediyelik kelimeleri de yer almaktadır. Burada dikkat çeken noktalardan biri de “hediyelik” kelimesidir. Hediyelik kelimesi ise “Armağan olarak verilmeye değer olarak görülen şey.” (Tuğlacı, 1985: 1040) şeklinde tanımlanmıştır.

Dil devrimi ile ilgili bilgilerin ve yazıların yer aldığı Öz Türkçe Sözlük'te, hediye kelimesi yer almamaktadır. Armağan kelimesi ise şöyle tanımlanmıştır, 1. “Birini sevindirmek ya da saymış olmak için karşılıksız verilen şey. 2. Bilim, sanat ve edebiyatta ve başka alanlarda açılan yarışmalarda özenli incelemelerden sonra değerlendirmede kazananlara verilen değerli şey” olarak ifade edilmiştir (Püsküllüoğlu, 1971: 61).

Misaller Büyük Türkçe Sözlük'te Hediye maddesi şu şekildedir: “Sevgi veya saygı ifâdesi olarak karşılıksız verilen şey, armağan.” Bu sözlük içerisinde “hediyeleşmek” ayrı bir madde olarak bulunmaktadır. Sözlükte hediyeleşme, “Karşılıklı hediye alıp vermek” şeklinde tanımlanmıştır. Bununla beraber “hediyelik” şeklinde bir başka madde daha yer almaktadır. Hediyelik ise “Hediye olarak verilmek üzere hazırlanmış hoş gidecek (Eşyâ)” şeklinde tarif edilmiştir (Ayverdi, 2005: 1235).

Türkçenin Alıntılar Sözlüğü, Türkçenin farklı dillerden aldığı sözlerden veya Türkçe konuşanların farklı halklardan öğrendiği bilgilerin adlarından oluşan bir sözlüktür.

(Karaağaç, 2015). Bu sözlükte hediye: “1. Armağan, 2. Kutsal kitaplar için fiyat şeklinde” (Karaağaç, 2015: 346) açıklanmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nde yer alan “hediye” maddesi hediyeye farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Bu maddede hediyein kültürel ve dini yönden açıklaması yer almaktadır. Arapça’da “yol göstermek, doğru yola iletmek” mânasındaki hidâyet (hüdâ, hedy) kökünden türeyen hediyeye kelimesinin isim olarak kazandığı anlam, yol göstermenin temelinde bulunan lütuf ve iyilikle yakından ilgilidir. Armağan kelimesiyle de ifade edilen hediye genelde, “insanlar arasında sevgi ve dostluk nişanesi olarak veya muaşeret kaidesi uyarınca karşılıksız verilen nesne” anlamını taşır. *Mecelle*’de hediye, “bir kimseye ikrâmen götürülen veya gönderilen mal” şeklinde ve hibenin bir türü olarak tanımlanır. Her hediye bir hibe olmakla birlikte yardım veya ibadet amaçlı diğer bağışlamaları da içine alması bakımından hibe hediyeyle daha geniş kapsamlıdır (Bardakoğlu 1998: 151).

Hilmi Ziya Ülken tarafından hazırlanan Sosyoloji Sözlüğü’nde ise “hediye” kelimesi birçok kelimeyle bağlantılıdır. Bu kelimeler arasında bağış, iş bedeli; kurban, yüz görümlüğü yer almaktadır. Bu kelimelere, hediye kelimesinin, anlam bağlantılarını anlamak için bakmak gerekir. Öncelikle bağış sözcüğü, “İlkelerde potlaç denen zümrelerarası kurum sırasında bir zümrenin öteki zümreye vermek zorunda olduğu hediyedir ki zümre arasında düşmanlık ilişkilerini dostluk haline koyar” (1969: 36). Şeklinde açıklanmıştır.

Bağış, aynı zamanda toplulukların da ilişki kurmasını sağlar. Aralarında bağ oluşturur. Bağışlar, toplulukların birbiriyle bir üstünlük yarışına girmesine neden olan kurumlardan biridir. Her topluluk birbirine armağanlar sunmak, bağışlar yapmak için yarışır. Daha çok bağışta bulunan toplum, şeref olarak üstedir (Ülken, 1969: 36-37). Sedat Veyis Örnek tarafından hazırlanan Etnoloji sözlüğünde ise hediye ve bağış kelimesi de potlaç kelimesiyle doğrudan ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Potlaç, biriktirilen malların bayram ve özel günlerde dağıtılması olarak açıklanmıştır. Bayramlarda dağıtılan bu mallar kıymetli hediyelerdir. Bu kıymetli hediyeler dağıtılarak kişiler, topluluklar maddi durumlarını korumuş olur (1971: 200). Potlaç, Sedat Veyis’in Budunbilimleri Sözlüğünde “Kuzey Amerika’da yaşayan yerli

başkanların ya da zengin kimselerin doğum, erginleme töreni, ölüm ve totem direği dikme gibi önemli olaylar sırasında düzenlenen törenlerde ellerindeki malları ve değerli nesnelere başkalarına bağışlaması ve yok etmesi işlemi ve bununla ilgili tören” (Örnek, 1973: 55) şeklinde açıklanmıştır. Potlaç, lüksün özgül bir yansımasıdır. Anlamı ve sistemlidir. Potlaç, lüks ve merteye ile ilişkilidir. Lüks işlevsel değeri belirler. Merteye ise bu lüksün dağıtılması, paylaşılmasıdır (Bataille, 2010: 90-91). İş bedeli ise bir hizmet yahut emek karşılığında verilen ödemelerdir. Bu ödemeler vakit, üretim miktarı, üretilen ürünün değeri gibi çeşitlere göre değerlendirilerek karşılığı verilir (Ülken, 1969: 152).

Kurban, hediye kelimesinin karşılığını anlamak açısından önem arz etmektedir. Sosyoloji Sözlüğünde “Kurban” kelimesinin karşılığı “Bütün dinlerde ortak olan kurumdur ki, tabiatüstü varlıklara hediye olarak kesilen hayvan ile bu fiile ait törenlerden ibarettir.” Yüz görümlüğü ise evlilik öncesinde erkeğin yahut erkeğin aile bireylerinin, geline verdiği kıymetli armağanlar (Ülken, 1969: 182) olarak açıklanmıştır. Görüldüğü üzere hediye kelimesi sözlükte birçok kelimeyle ilişkili olup sınırları oldukça geniştir.

Hediye kavramı günlük hayatta hediye ve armağan kelimeleri karşılığıyla kullanılmaktadır. Fakat yazılı kaynaklarda, hediye kavramı karşımıza sadece “hediye” olarak çıkmamaktadır. Hediye kavramı bazı kelimelerle doğrudan bazı kelimelerle dolaylı olarak ilişkilidir. Ödül, üleş, saç, yağma, toy (şenlik) gibi kelimeler, yazılı kaynaklardaki hediye kelimesi kümesinde yer almaktadır. Bununla beraber bazı hediye kavramları, halkın gelenekleriyle özdeşleşmiştir. Bu bağlamda Türk toplumsal yaşamında; yüz görümlüğü, başlık parası, çeyiz (kalın) gibi kelimeler mevcuttur. Kelimelerin farklı bölgelerdeki isimlerinde değişiklikler görülmektedir. Bu değişikliğin sebepleri arasında dini, siyasi, ağız özellikleri gibi durumlar söz konusudur.

Dinin toplumsal yaşama sirayeti sebebiyle de sadaka, zekât, fitre, kurban gibi kelimelerle hediye arasında bağlantı vardır. Bu kelimelerden kurban, yalnızca semavi

dinlerle beraber ilkel insanın inanç sistemi olan mitolojiyle de yakından ilişkilidir. Sadaka, zekât, hibe, fitre gibi hediyeyle ilişkisi bulunan diğer kelimeler Türklerin İslâmiyet’i kabulüyle birlikte dilimize girmiştir.

Doğan Büyük Türkçe Sözlük’te ödül, “Hasmını mağlup eden pehlivana verilen para veya inek, koç vb. şey”(Doğan, 2013: 1351) şeklinde açıklanmıştır. Bununla beraber “ödül vermek, ödüllendirme, ödüllendirmek, ödülleme, ödülleme, ödülleme, ödülleme, ödüllü, ödüllük” gibi fiil halleri de açıklanmıştır.

Ali Püsküllüoğlu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük’te ise ödül kelimesi “1. Yaptığı bir işten, bir davranıştan dolayı birine verilen armağan 2. Armağan 3. Bilim, sanat, yazın alanlarında ya da başka alanlarda açılan yarışmalarda, özenli bir incelemeden, değerlendirmeden sonra başarılı bulunanlara, derece alanlara verilen değerli armağan” (2012:1482) ifadeleriyle tanımlanmıştır.

Görüldüğü üzere ödül kelimesi armağan ve hediye kelimesiyle doğrudan ilişkilidir ve kimi zaman yerlerine de kullanılmaktadır. Bilhassa bilim, sanat, yazın alanında başarılı olanlara verilen hediyeler doğrudan ödül şeklinde ifade edilmektedir. Ödülü kazanan kişilerin bunu hak etmesi gerekmektedir. Hediyeyle ilişkilendirilen kelimelerin doğrudan hediye yerine kullanılması yalnızca “ödül” kelimesinde yaşanmamaktadır. Kimi zaman hediye kelimesi yerine kullanımı yaygın olmayan fakat hediyeleşmeyle ilişkisi bulunan durumlar da söz konusudur. Bu duruma “ülüş” kelimesi örnek olarak gösterilebilir. Ülüş kelimesi, Türk Dili Sözlüğü’nde 1.“Birden çok kişi arasında bölüşülmüş bir bütünden bu kişilerin her birine düşen bölüm, hisse” 2. “Bölüşme, paylaşma” 3. “Hayvan ölüsü, leş”(Hançerlioğlu, 2007: 504) ifadeleriyle yer almaktadır.

Ötüken Türkçe Sözlük’te ise ülüş kelimesi “1. Pay; bölüm, fasıl; kısım; parça; halk arasında taksim; hisse 2. Kesilen hayvanın etinden alınan pay 3. Eski Türk ve Moğol devlet düzeninde pay sistemi 4. Komşuların birbirine gönderdiği yemek”(Çağbayır, 2007: 5041). şeklinde açıklanmıştır. Daha sonra “tüz ülüş, ülüşlög” kelimelerine de yer verilmiştir.

Tüz ülüşlüğ, “Düz pay, eşit pay”; Ülüşlüğ, “1. Mal ve nesne için pay edilmiş; eşit olarak paylaştırılmış 2. (Kişi için) eşit pay verilmiş; pay sahibi olan; hissedar” (Çağbayır, 2007:5041). şeklinde açıklanmıştır. Ülüş, kelimesinin aslında hediyeyle doğrudan bir bağlantısı olmadığı fakat bu paylaşırma sisteminin hediye ve hediyeleşmedeki değış tokuş ilişkisiyle alakalı olduğu görölmektedir. Ülüş kelimesini anlamak için etimoloji sözlüklerindeki açıklamalara yer vermek gerekmektedir.

Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü’nde “Ül-e-ş/ üleş... köke gelen e-ş ekiyle türetme; Ül kökünde bölme, ayırma anlamı saklı. Ül’den ülüş (üleş, pay, parça) bölünecek/ kesim, bölüm, parça. Ülüş/ü-lüg/ülük sözcüklerinde üş/üg/lük değışmesine ül donmuş, öteden üleşmek/ bölüşmek (paylaşmak), ületmek/ bölüştürmek, paylaşırmaq sözcüklerinden eşmek, etmek ekleri değışiyor. Bundan çıkan sonuca göre değışmeyen “ül” köktür. Bölüş/ bölüşmek/ bölmek üçlüsünde değışmeyen böl, halk dilinde bölüşmek, bölüşmek örneklerine göre b sesinin düşmesiyle üleşmek, öleşmek” Eklerde sürekli bir değışme söz konusudur.” (Eyuboğlu, 2004: 697-698).

Saçı kelimesi Büyük Misalli Türkçe Sözlük’te “1. Düğünlerde ve şenliklerde gelinin başından veya ortaya saçılması âdet olan para, inci, şeker, hububât vb. 2. Düğün hediyesi”(Ayverdi, 2005: 2620) şeklinde yer almaktadır. Saçı; düğün, şenlik gibi törenlerdeki hediyelerin ortak adı haline gelmiştir.

Doğan Büyük Türkçe Sözlük’te ise “1. Düğün ve bazı toplantılarda âdet olan para, kıymetli şeyler, şeker, darı vb. şeyler. 2. Geline verilen hediye” şeklinde açıklanmaktadır. Bununla beraber “saçılık” adında bir ifade doğrudan hediyeyle ilişkili olup halk arasında da “düğün hediyesi” (Doğan, 2013:1453) olarak bilinmektedir. Saçı, geleneklerden etkilenerak çeşitlilik kazanan bir hediyeleşme şeklidir. Bu hediyeleşme genellikle toplumsal birliği ve beraberliği destekleyen törenlerde gerçekleşir. Saçı, evlilik hediyesi olarak verildiğinde evlilik kurumunu desteklemektedir ve düğün törenini daha eğlenceli hale getirmektedir.

Folklor ve Mitoloji Sözlüğü’nde “Saçı” ile ilgili bazı bilgiler yer almaktadır. Bu sözlüğe göre saç, kına törenlerinde geline verilen hediyelerin adıdır. Bu gelenek Erzurum ilinde ortaya konulan siniye hediyelerin bırakılması şeklinde sirayet etmiştir.

Bu hediyelerin kim tarafından verildiği ve ne olduğu, hediyeleri toplayan kişi tarafından yüksek sesle söylenir. Gelen misafirlere hediyeler anlatılır (Öztürk, 2009: 834). Bu örnekte görüldüğü gibi saçı adı verilen hediyeleşme, kına gecesi esnasında gerçekleşir. Kına gecesinde verilen hediyeler sayesinde insanlar bir araya gelir ve eğlenir. Hediyeler, genellikle yeni bir hayata başlayacak çiftin hayatını kolaylaştıracak türdendir.

Hediye ve hediyeleşme bağlamında yazılı kaynaklarda karşımıza sıklıkla çıkacak kelimelerden biri “yağma” kelimesidir. Yağma kelimesi, hediyeleşmede ilkel insanın, değiş tokuş sistemi ya da savaş sonrası elde ettiği malları bölüştürmesiyle alakalıdır. Zengin kişilerin mallarını bölüştürmesi, ihtiyaç sahiplerine dağıtması yine yağma olarak değerlendirilmektedir.

Ahmet Topaloğlu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük’te yağma, 1. “Önüne çıkan her şeyi zor kullanarak alıp kaçma, çapul, talan 2. Akıncıların düşman topluluklarına yaptıkları baskınlarda topladıkları ganimet 3. Bazı savaşların sonunda hükümdar veya komutanın izniyle askerlerin ele geçirdikleri yerdeki mallardan istediklerini almaları biçiminde uygulama.” (2014: 1335) şeklinde açıklanmıştır.

Hediye ve hediyeleşme bağlamında yazılı kaynaklardan destan okumalarında karşımıza sıklıkla çıkacak bir diğer kelime “toy” kelimesidir. Destanlarda gerçekleşen toylarda fakir halk doyulmaktadır. Zayıf hayvan semiz hale getirilmektedir. Gelin olacak kızlar için çeyizler hediye edilmektedir. Bir araya gelen halk günlerce eğlenmektedir.

Osmanlı Türkçesi Sözlüğü’nde toy, 1. “Büyük ziyafet” 2. “Düğün, şenlik, cemiyet”(Parlatır, 2006: 1730)olarak yer almaktadır. Görüldüğü üzere Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde toy, “büyük ziyafet” olarak ifade edilmektedir. Bununla beraber Misalli Büyük Türkçe Sözlükte toy, “Ziyâfet, toplu yemek, şölen, düğün yemeği” (Ayverdi, 2005: 3189) şeklinde açıklanmıştır.

Hediyenin Farsça ve Arapça kökenli olan karşılıkları da zaman zaman kullanılmaktadır. Tuhfe, atıye, atâ, ihsan, teberru Arapça karşılıklarıdır. Kelimenin

Farsça karşılığı ise bahşiş, bergüzar, peşkeş şeklindedir. İslamiyetin kabulüyle beraber hediye kelimesiyle örtüşen bazı kelimeler dilimize yerleşmiştir. Bu kelimelerin başında sadaka kelimesi gelmektedir. Toplumun yardımlaşması, ihtiyacı olanın ihtiyacının karşılanması bakımından önemli olan sadakanın hediye kelimesiyle dolaylı olarak bağlantısı bulunmaktadır.

Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğünde sadaka,“1.Sevap için, Allah Teâla'nın rızasına nail olmak için fakire hibe olarak verilen mal 2. Sadaka verene ‘mütesadlık’ alana ‘mütesaddakun aleyh’ denir. 3. Vakıflarda hizmet karşılığı olmayarak fukaraya verilen vazife (maaş) 4. Fakir olmayanlara karşılıksız verilen hibe ve hediye denir 5. Mehir” (Erdoğan, 2015: 487) şeklinde yer almaktadır.

Ötüken Türkçe Sözlükte sadaka, “1.Kişinin üzerine farz olmaksızın, yalnızca Allah rızası ve insan sevgisi nedeniyle gerçekten gereksinimi olan yoksullara verilen para veya mal; yoksullara yardım ve karşılıksız verilen şey 2.Dilencilere verilen para 3. Zekât 4.Allah katında sevap kazanmak ve hayır etmek amacıyla yoksullara bir malın veya gelirin karşılıksız verilmesi; vakıf”(Çağbayır, 2007: 4003) şeklinde tanımlanmıştır.

İslamiyetin kabulüyle beraber dilimize nüfuz eden ve hediyeyle ilişkilendirilmiş bir diğer kelime “zekât” kelimesidir. Zekât aynı toplumda yaşayan insanların birbirine karşı sorumluluğunu yerine getirmesi biçimidir. Zengin olan kimselerin malının zekâtını gelir düzeyi düşük bir kimseye vererek ona yardım etmesidir. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü’nde zekât, “Temizlik, arınma, bereket, nema, güzel ad demek olan zekât, ortalama refah düzeyinin üzerindeki yükümlülerin belirli şartları taşıyan mal varlıklarının muayyen bir miktarını, muayyen bir zaman sonra hak sahibi bulunan alt gelir sahiplerine ulaştırmak üzere Allah Teâlâ'nın rızası için vermeleridir” (Erdoğan, 2015: 618).

İslâm Fıhkı Ansiklopedisine göre zekât, kişinin kendi malından ve mülkünden verilmesi gereken bir haktır. Aynı zamanda zekâtın nasıl verileceği farklı mezheplere

göre tarif edilmiştir. Zekâtın verilmesinde temel neden Allah rızası için malının bir kısmını lâıyk olan kişilere vermektir (Zuhaylî, 2015:248).

Fitre, zekât gibi İslâm dininin Müslüman olan kimselere şart koştuğu bir ibadettir. Bu ibadet Ramazan ayı içinde gerçekleşmektedir. Ramazan ayı sonunda ihtiyaç sahibi olanların ihtiyaçları, fitre veren kişiler tarafından karşılanır. Türkçenin Alıntılar Sözlüğü'nde fitre, "Ramazan ayı içinde verilmesi dince buyrulan, miktarı belirli sadaka" (Karaağaç, 2015: 695) olarak açıklanmıştır.

Görüldüğü üzere sadaka, zekât, fitre daha çok sosyal hayatı düzenleyen bir sistemdir. Fakir ve zengin arasındaki dengeyi sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bir ibadettir. Kişilerin sadaka ve zekât vermesi bir hediye olsa bile burada vacip olan bir eylem (ibadet) söz konusudur. Bununla birlikte yazılı kaynaklarda ve halkın geleneksel yaşamında kurban ritüelleri yer almaktadır. Bu ritüeller, dini inançların etkisiyle farklı bir hal kazanmıştır. Kurban, belli olayların ardından belli sebepler doğrultusunda gerçekleştirilen bir ibadet ve şükran ifadesidir. Kurban, ilkel insanın inanç sistemi olan mitolojisinde yer aldığı gibi semavi dinlerin kabulüyle toplumlarda gereklilik kazanmıştır.

Din ve Sosyoloji terimleri Sözlüğünde kurban, "Tanrı ve yüce varlıklara karşı şükran duygularını ifade etme, bir dilekte bulunma ya da günahlara kefarete olması gibi nedenlerle sunulan hediye. Hemen her dinî gelenekte rastlanan bir ritüel olan kurban, çoğu zaman çeşitli hayvanları kesmek; kan akıtmak suretiyle yapılır. Kurbanın eti, kanı Tanrıya ulaşamayacağı, niyetin ulaşacağı bilinir. Bazen para, değerli eşyalar veya yiyecek ve giyecek tesadduk etme gibi kansız kurban şekilleri de vardır. Ayrıca kişinin kendini çile çekmeye, bekarlığa, sessizliğe ve açlığa adanması da bir çeşit kurban olarak anlaşılabilir. İslâmî gelenekte de kurban uygulaması vardır ve dört günlük bir bayram havası içerisinde geçer" (Kirman, 2004: 134).

Oxford İslam Sözlüğünde kurban, hangi olayın ardından farz olduğu belirtilerek açıklanmıştır. "En yaygın biçimi, hac farızasının bir farzı olarak bir hayvanın kurban edilişi ve Kurban bayramında hacca gitmeyenlerin İbrahim'in kestiği kurbanı tekrar

canlandırma olarak kestiği vacip olan kurbandır. Son zamanlarda kurban kesme sosyal yardım ihtiyacı ve hayır olarak yorumlanmıştır” (Esposito, 2013: 218).

Hediye; folklor, antropoloji, sosyoloji gibi birçok bilim dalına çalışma konusu olmuştur. Şüphesiz hediye ve hediyeleşme örnekleri sayısızdır. Hediye örnekleri ve hediyeleşme ritüelleri toplumların mihenk taşıdır. Halkbilim çalışmaları açısından hediye ve hediyeleşmeleri derlemek, incelemek önemli bir vazifedir. “Hediye geleneği bütün kültürlerde görülen evrensel ve işlevsel bir kültür kalıbıdır” (Tezcan,1989: 1).

Hediye, insanlık tarihinin ilkel inanç sistemini açıklayan mitolojilere de yansımıştır. Eski Yunan Mitolojisinde yer alan “Pandora’nın Kutusu” adlı efsaneye göre hediye, insanlığa verilen hem ceza hem de umuttur. Zeus, elçisi Hermesle, Ephimetheus’a hediye olarak Pandora’yı elinde bir kutu ile göndermiştir. Pandora’dan çok etkilenen Epimetheus onunla evlemiştir fakat büyük bir hata yapmıştır çünkü Pandora getirdiği kutuyu merakına yenik düşerek açınca etrafa kutunun içinde saklı olan bütün kötülükler dağılmıştır. Bu kötülükler; hastalık, acı, delilik, kıskançlık, ölüm gibi zor ve korkunç durumlardır. Pandora ile ilgili farklı olarak bazı görüşler ortaya atılmıştır. En yaygın görüşlerden biri Pandora’nın insanlığın başına gelen bütün belaların sebebi olması şeklindedir. Kutunun içindeyse sadece “umut” kalmıştır. Bu kutunun Zeus’un Pandora’ya hediyesi olduğu üzerine de görüşler oluşmuştur. Merakına yenik düşen Pandora’nın kutuyu açmaya çalıştığı sırada değerli olan hediyelerin düşerek cennete geri döndüğü düşünülmüştür (Sears, 2014: 100-101). Buradan hareketle, hediyein insanlığın en önemli miraslarından biri olduğu düşünülmektedir.

Hediye insanlık için olumsuz olay örgülerinin ve duyguların da sebebi olabilir. Bir hediye tüm kötülükleri önleyebileceği gibi kötülüklerle de sebep olabilir. Duygunun açığa vurulmasını sağlar. Hediye, ilişkileri sürdürmek, ilişkilere başlamak yahut bağları kuvvetlendirmek için bir araçtır. Zeus’un hediyesi ardından etrafa saçılan kötülüklerle rağmen hediye, “umut” olarak nitelendirilir. Çünkü tüm acılara, olumsuzluklara rağmen hediyeler tarihi, kültürü ve inançları yansıtır; sürdürülebilir hale getirir.

Hediye ve hediyeleşme ilişkisi, sosyal bilimciler için de önemli bir araştırma konusudur. Geçmişten günümüze kendi içinde belli bir sistemi olan hediyeleşme üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında Marcel Mauss'un çalışması öncü çalışmalardan olmuştur. Gordon Marshall'a ait olan Sosyoloji Sözlüğü'nde hediyeleşme ilişkisi Marcel Mauss, Bronislaw Malinowski gibi hediye üzerine çalışma yapan öncü isimler ekseninde açıklanmıştır. Hediyeleşmeyi insan ilişkileri üzerinden değerlendirmektedir. Geçmişten günümüze hediye, insan ilişkileri başlatma, devam ettirme ve ilişkileri dengede tutmanın yoludur. Sosyal bilimciler için hediye, hediye verene, hediye alan arasındaki bir ilişkidir. (Marshall, 2005: 297). Bu bağlamda "Armağanı sadece tek taraflı ve süreksiz eylem dizisinin bir parçası olarak değil, fakat bir ilişkinin bir ögesi olarak düşünmek zorundayız" (Godbout,2003: 27).

Hediyeleşmenin dini, iktisadi kökenleri vardır. Emile Durkheim'in ifadesinden hareketle Mauss, iktisadi değerlerin dinsel bir dayanağı olduğunu belirtmiştir. Toplumsal statü kazanmak için faydacı olan değerler yerine törensel değerler daha önemlidir. İktisadi olan da törensel değerler için geri planda kalır. Bu konuya örnek olarak Malinowski'nin Trobriand adalarındaki araştırmaları örnek gösterilebilir. Burada yaşayan insanlar patates yeme istekleri yerine onları başkasına hediye vermeyi değerli bulurlar. Çünkü patatesleri başkasına vermek daha prestijli bir harekettir (Marshall, 2005: 297-298).

Hediye insan ilişkileri için önem arz eder. Hediyeleşme bir yakınlık göstergesidir. Aynı zamanda birine yardım etmek istediğimizde hediyeleşmeye başvurabiliriz. İnsanlar en ilkel zamanlarda dahi ellerindeki bazı eşyaları takas ederek iletişim kurmuşlardır. Her toplumun kendine özgü hediye ve hediyeleşmeleri vardır. Bu hediye ve hediyeleşmeler, toplumun ekonomisi, gelenekleri gibi birçok durumdan etkilenir. Hediye ve hediyeleşmeler zaman içerisinde bazı değişimlere uğrasa da nesilden nesile aktarılır. Türk toplumsal yaşamında hediye ve hediyeleşme birçok durumdan etkilenerek nesilden nesile aktarılmıştır.

Hediyeler karşılıklı ya da karşılıksız verilebilir. Aynı zamanda hediye, günümüz insanı için zaman zaman kapitalist bir sistemin tuzağı olarak değerlendirilse bile duyguları da tetikleyen bir yanı vardır. Bu bağlamda özel günlerde hediye vermenin

zorunlu bir yanının da olduğu söylenebilir. İnsanlar kendilerine verilen hediyein karşılığını vermek isterler ya da bunu bir zorunluluk olarak görürler.

İsteğe bağlı yönleriyle ele alınan hediyeleşmeler arkaik toplumlardaki yansımalarıyla örneklendirilmiştir. Henüz modern yaşama adapte olmayan veya gelişmemiş toplumlar üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada modern yaşama adapte olmayan toplumların, arkaik toplumlardaki gibi “armağanın karşılığını verme” şeklinde bir zorunluluğun olup olmadığı üstünde durulmuştur. Mauss tarafından gerçekleştirilen bu çalışmada Melanezya, Kuzeybatı Amerika, Polinezya’nın hukuk sistemleri incelenmiştir. İncelenen hukuk sistemlerinin bölgesel kalitesini yitirdiği ve belgelerin eski çekim gücünün olmaması nedeniyle herhangi bir karşılaştırma yapılamamıştır. Yapılan çalışmada elde edilen örneklerle iki ayrı başlık oluşturularak bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu başlıklar “Toplam Yükümlülükler” ve “Potlaç” şeklindedir. Toplam yükümlülükler, sadece mal, zenginlik, taşınır mal, gayrimenkul olarak kullanılan eşyalardan meydana gelmez. Şölenler, ayinler, askeri hizmetler, kadınlar, çocuklar, eğlenceler, bayramlar, fuarlar, karşılıklı nezaket gösterileri de hediyeler için önemli dolaşım alanıdır. Mauss yaptığı araştırma sonucunda “Zenginliklerin dolaşımı zorunlu olmasına rağmen (en azından savaş zamanında) çoğunlukla isteğe bağlı gerçekleştirilir” dermiştir ve bu sistemin adına toplam yükümlülükler adını vermeyi önermiştir (Mauss,2013: 230).

Bu çerçevede Türk kültüründe, hediye ve hediyeleşme, “ıdış” kelimesiyle karşımıza çıkmaktadır. İdış, kutsal ve mistik işlevi haricinde anlamlar taşımaktadır. “İdış” fiili geri dönmesi zorunlu olan armağanları karşılamaktadır. “İdış” fiilinin kökü ıd-‘dan gelir. Bu kökün anlamı “göndermek, serbest bırakmak” gibi anlamlara gelmektedir. Eski Türkler için devletin yönetimdeki gücünü yahut tanrısal yetkinliğini temsil eden “ıdış” Türk hediyeleşme geleneğinin mihenk taşıdır. Yaratıcıya yakın olmak için sunulan kanlı kansız kurbanlar yahut kağan ve halk arasında dolaşımı sağlanan armağanlardır. Değerli olan bu nesnelere, bir bereket, zenginlik; kutsallık, yüklü mal ifadesidir ve karşılıklı ilkesini bünyesinde barındırır. Hediyeleşme bağlamında gönderilen her şeyin ıduk yüklü olması gerekir. “İduk yüklü olunca da, bereketin kökünü kurutmamak, onu yeniden üretmek için köküne, yani gönderene başka

armağan biçiminde geri dönmesi zorunludur. Böylece ıduk (bereket- bolluk) yüklü armağanlar ıd-ış-lanmış olur” (Divitçioğlu, 1987: 236).

Türk kültüründe hediyeleşmenin Eski Türklerdeki bir başka örneği “savga” dır. Savga, Kök Türk Kağanlarının verdiği ödülleri ifade eder. Savga, kağanların aldığı vergileri budunlar arasında paylaşırması şeklinde gerçekleşir. Kök Türk kağanları için bu üleştirme zorunludur. Türkçe’deki savga, sav-urma, sav-rulma, sav-urgan gibi kelimeler de savgayla ilişkilidir. Yani elde olan armağanlar, mal ve ürünler budunlar arasında cömertlikle dağıtılmalıdır (Divitçioğlu, 1987: 251).

Ta-yeh dönemi’ndeki Doğu Kağanı Chi-min, Kuzey Çin’e sığındıktan sonra çeşitli armağanlar verilmiştir. Bu hediyelerden herkes hissesine düşeni almıştır. Hediye paylaşımının Çin kaynaklarındaki yorumu şu şekildedir: Kök Türklerde vergi/talan/ulca gelirleri, geleneksel oğuş temeliyle paylaştırılmıştır. Mallar belli bir rütbeye göre değil, hisseyle dağıtılmıştır. Savaşta kazanılanların da paylaştırılması bu ödüllendirmelerin örneğidir. Görüldüğü üzere “savga” maddi bir paylaşımır. Herkese ulaştırılması da zorunludur. Gönüllük esasına ve rütbeye bağlı değildir (Divitçioğlu, 1987: 249-250).

Toplam yükümlülükler; potlaç, şölenler, ayinler, eğlenceler, askeri hizmetler ve bayramlar bağlamında gerçekleşir. Bu geleneklerin her millette ortaya çıkışı farklıdır. Ziya Gökalp, potlacın eski Türkler ’deki izlerinin “yağma şöleni” olduğunu belirtir. Potlaç, karşıdaki kişiye bir meydan okuma şeklinde gerçekleşir lakin bu meydan okumanın tezahürü ziyafet şeklindedir. Ziyafeti gerçekleştiren kişinin, yiyecekleri ve içecekleri ortaya yığması, fazla miktarda yemekler pişirilmesini sağlaması gerekmektedir. Davete katılan herkesi giydirmesi ve de yedirip içirmesi gerekir. Burada önemli hususlardan biri de ortaya serilen yiyecek, içecek, kazan, yorgan ne varsa davete katılan kişiler tarafından götürülür. Eski Yunanlılar ve Romalıları için bu sistemin tezahürü nasıl farklıysa Türkler için de farklıdır. Burada esas, ziyafet sahibinin kendi kabilesinin totemiyle beraber hâkimiyetinin yüceleşmesidir (Ziya Gökalp, 1976: 263).

Türk destanlarında, “Bütün toylarda bol yeme içme sahneleri anlatılmaktadır. En genel ifadesiyle attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırma şeklinde bütün hayvanların erkeklerinin kurban edilmesi söz konusudur” (Duymaz, 2005: 43). Türk destanları açısından Dede Korkut kitabı önemli örnekleri bünyesinde barındıran eserlerden biridir. Bu toylara örnekler de Dede Korkut Kitabı’nda sayıca çoktur. Nedim Bakırcı, Orhan Şaik Gökyay’ın ifadelerinden hareketle Dede Korkut Kitabı’nda yer alan toyları sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma toyların işlevselliğini ortaya koymaktadır.

1. Hanların yıl içinde verdiği toylar
2. Akın gerçekleştikten sonra verilen toylar
3. İlk avını gerçekleştiren çocuğun dönüşünden sonra gerçekleşen toylar
4. Bir hacetin gerçekleşmesinin ardından yapılan toylar
5. Yiğitlik sergileyen çocuğun ad alacağı vakit gerçekleşen toylar
6. Evlilik merasimi için yapılan toylar
7. Topluluk için ortak sevinçlerin ardından verilen toylar
8. Yağma toyları (Bakırcı, 2019: 132).

Fuat Köprülü, Türk edebiyatı için Dede Korkut kitabını en önemli eserlerden biri olarak ilan etmiştir. Bir milli destan olan Dede Korkut Türk örf ve adetlerini yansıtması bakımından da değerlidir. Burada yer alan toylardan biri de “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy” dur. Anlatıya göre Salur Kazan, bir gün ava çıkıp oğlu Uruz’u ve üç yiğidini evde bırakır. Salur Kazan’ın evde olmadığını öğrenen kâfirler eve baskın yapar. Ailesini, atlarını ve yiğitlerini esir alırlar. Koyunları almak için ahıra da uğrayan kâfirler burada Salur Kazan’ın çobanı Karacık Çoban ve iki kardeşiyle çarpışır. Çobanlar, kâfirlerin yarısını öldürür diğerlerini de etkisiz hale getirir ancak iki çoban burada ölür. Salur Kazan av sırasındayken bu hadiseyle ilgili bir rüya görür. Rüyasından etkilenen Salur Kazan avdan döner. Karacık Çoban’dan neler olduğunu öğrenir. Düşman iline doğru saldırmak için Karacık Çobanı da yanına alarak yola çıkar. Salur Kazan’dan haber alamayan İç ve Dış Oğuz Beyleri yardıma gelirler birlikte kâfirlerle çarpışıp onları yenerler. Bu galibiyet büyük bir sevinçle karşılanır ve ardından toy düzenlenir (Gökyay, 2019: 209- 223).

Hediye ve hediyeleşme, toplumun ortak dinamiği olduğundan toplumun başından geçen birçok hadisenin ardından etkin bir davranış biçimi haline gelmiştir. Görüldüğü üzere bu anlatı, topluluk için ortak sevinçlerin ardından verilen toylara bir örnek olarak gösterilebilir. Hediyeler ve hediyeleşmelerin modern dünyaya tezahüründe arkaik toplumlarla benzerlikleri söz konusudur. Bu benzerliklere örnek olarak Kuzeybatı Amerika'sında "Samoa" gösterilebilir. Samoa, anlaşmalı armağanlar sistemidir ve belirli olayların ardından verilir: Bir erkek çocuğunun doğması, sünnet, hastalık, cenaze ayinleri, ticaret işleri bu örnekler arasında yer almaktadır (Mauss, 2013: 236).

Hediyeleşme sürecinde törenlerin, şenliklerin, toyların önemi yadsınamaz. Hediyeleşmenin törensel yanı gelenekseldir fakat bu gelenekler ekseninde hediye için tüzel (kurumsal) bir çerçeve çizilmesi mümkün değildir. Hediye, toplumu tüzel (kurumsal) manada bir araya getirmez. Toplumu parçalar halinde bir araya getirir. Aynı ayrı tarafları daha yüksek bir birlik içinde eritmez. Tam tersi hediye, karşıtlıklar arasında bir uyumu sağlar. Hediyeleşmeye dâhil olan kişiler arasında üstün ve üçüncü bir kişi söz konusu değildir. Yalnızca kişilerin isteklerini etkileyen bir süreçtir (Sahlins, 2010: 168).

Hediyelerin günümüz dünyasına varıncaya kadar bu denli aktif bir şekilde gerçekleşmesi gelenekle ilişkilidir. Kurbanlar, bağışlar gibi hediyeleşmeye aracılık eden ritüellerin çoğu geçmiş dini, iktisadi, toplumun içinde var olan örf ve adetlere bağlıdır. Ortak bir coşkuya ve birlikteliğe zemin hazırlayan hediyeleşme, geleneğin özünü oluşturan bileşenlerden biridir.

Kurban, Türk mitolojisi ve İslamiyet'in kabulüyle beraber geleneğin egemenliğinde bir hediye ve hediyeleşme biçimi olarak kültürümüzde yer edinmiştir. İslamiyet'in kabulünden önce kurban ifadesi Türklerin mitolojisinde yer almaktadır. Kurban, Türkler için değerli bir eylemdir. Kurbanlar öncelikle "Tengri 'Gök Tengri' için sunulur." Yalnızca gök tengri için değil ata, baba için de kurbanlar sunulmuştur. Uygurlarda mevsimsel törenlerde hayvanlar kurban etmiştir. Kırgızlarda ağaçlara ve suya kurban sunma da görülmüştür. Karluklar ise taşlara tapmıştır. Taşlar için kurbanlar sunmuşlardır (Paul Roux, 2011: 65-66).

Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinin ardından kurban vacip ve sünnet olan bir ibadet haline gelmiştir. Bayramlar toplumda coşkuyla kutlanmakla beraber vacip ibadetlerin de yapıldığı günlerdir. İslamiyet’in kabul edilmesiyle kutlanan “kurban bayramı” için vacip ibadetlerden biri kurban kesilmesidir. Gelenekle de harmanlanarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir ritüel haline gelmiştir. Kurban bayramında kurban kesildikten sonra kurban belirli paylara bölünerek komşulara dağıtılır. Böylelikle kurban bir bağış, armağan niteliği kazanır. İslâm dininde kurban kesmenin vacip olması belirli şartlara bağlıdır. Bu şartlardan en önemlisi kurban kesme gücüne sahip olmaktır. Aynı zamanda kurban etinin hediye edilmesinin şartları vardır ve mezheplere göre değişiklik göstermektedir. Hanefilere ve Hanbelîlere göre dağıtma nispetinin üçte bir oranlarında olması gerekir. Kurbanın üçte birini tüketir, üçte birini ise maddi durumları yerinde olsa dahi yakın çevresine hediye eder. Kurbanı kesme işini yapan kişiye kurbanın etinden, derisinden vermek caiz görülmemiştir. Eğer işi yapan kişi fakirse kurbanın sahibinin, kurbanın herhangi bir parçasını hediye edebileceği belirtilmiştir (Zuhaylî, 2015:423). Kurban, paylaşırma sisteminden etkilenen bir hediyeleşmedir. Burada kurban kesmeye gücü yeten kişinin kurban kesemeyene kurbanından hediye vererek ihtiyacı olanla paylaşması sağlanır.

Eski Türklerde görülen bir pay sistemi olan “ülüş” sisteminin günümüzdeki yansımaları da hediye ve hediyeleşmenin gelenekle ilişkisinden dolayıdır. Günümüze ulaşan ülüş sistemi, Anadolu ağızlarında “üleme” adını almıştır. Farklı bölgelerde farklı isimler kazanan ülüş sistemi İzmir’de “bölme” alıp “üleme çıkını” şeklinde ifade de edilir. İzmir’de bu ifade paylaştırılan payın dışarıya ulaştırılmasını belirtir. Kayseri ve Konya’da kazandığı anlam “Düğüne götürülen çerez” dir. Ülüş kelimesi, Afyon ve Nevşehir’de ise “çocuklara verilen ufak hediyeler” anlamına gelir. Malatya’da doğrudan “hediye, armağan” anlamındayken İçel’de “ölu evine gönderilen yemek, giyecek” gibi yardımlara verilen addır. Ülüş, Bolu ve Antalya’da ise sadakayla ilişkilendirilmiştir. Antalya’da kurbanın ardından verilen sadakadır. Kars ve çevresinde çocuklar Allah’ın verdiği bir hediye olarak görülür ve hatta insanlar çocuklarını “payım, ülüşüm” diye severler. (Sarıkaya, 2007: 145-146).

Hediye, toplumsal ilişkilerin çevresi içinde yer alan ve toplumsal ilişkileri düzenleyen bir olgudur. Hediye ilişkisi, verme ve alma dengesinin olduğu bir çizgide ilerler. Eğer

bir hediye kabul ediyorsanız karşılığını da vermek zorunluluğunu beraberinde kabul etmişsinizdir. Hediyeler, insanın doğasında var oluşa ait sistemle ilerler. Bu var oluş aslında toplumsal bir var oluştur. Toplumsal temelin yeniden üretilmesi, saiklerin ve kadim kuralların ifade biçimidir (Godout, 2003: 11).

Hediyeleşme ve hediyeler içine doğduğu toplumun kültürel mirası haline gelirler. Aktarılan hediyeleşme geleneği o topluma mensup insanların birbirine özel gün ve törenlerde alması gereken hediyeler hakkında öğretiler içerir. Bu hediyeleşmeler, toplumun ritüellerini de barındırır. Gelenekten beslenen hediye ve hediyeleşme aynı zamanda geleneğin kendisidir.

Hediyeler, sürekli bir mübadele halindedir. Hediye üzerine yapılan araştırmalarda da armağanın karşılığını verme yazılı olmayan fakat gerçekleşmesi gerekli olan bir yasadır. Birinden aldığınız ürün karşılığında bir şey verilmediği takdirde büyü yoluyla cezalandırmalar söz konusudur. Hediyein karşılığının verilmesinin zaman aşımına uğraması tabiatına aykırı bir durumdur.

Hediyeler, mutlaka yer değiştirmeli ve yer değiştiren hediyeler yeni sahibinde uzun müddet kalmamalıdır. Günümüzde nasıl ki özel günlerde gerçekleşen hediyeleşmeler varsa arkaik toplumlarda da vardır. Bu hediyeleşmeler kimi yalnızca inançlara, topluluklara hastır kimi de evrenseldir.

Muhtemel bütün toplumlarda armağanın doğası gereği belirli bir süre içinde geri verilmesi gerekir. Ziyarete bulunmak, ittifaklar yapmak, barış tesis etmek; evlilik anlaşmaları, oyunlara ve düzenlenen çarpışmalara katılmak, ritüeller ve onursal hizmetler vermek, alternatif şenlikler kutlamak gibi saygı sunulmasının söz konusu olduğu durumlarda zenginliğe göre değiş-tokuş edilen armağanların geri verilmesinde “zaman” önemlidir. Alınan hediye her zaman zenginliğin göstergesi olan şeyler değildir. Bu hediyeler, yemek, tarım ürünü, toplumda kutsal sayılan sihirli bir eşya da olabilir. Önemli olan değiş-tokuş yapılan her ne ise “zaman” kavramının mantık dışı bırakılmamasıdır. Hediyeye doğru zamanda karşılık vermek bir şeref göstergesidir (Mauss,2018: 146). Bununla beraber günümüzde hediye ve hediyeleşmeler karşılığı beklenmeyen (zorunlu olmayan) bir hal almıştır. Hediyeleşme, kültürün iskeleti olsa

da sosyal hayatın da bir gerekçesi halini almıştır. Modern hediye ve hediyeleşmenin arkaik toplumlardaki hediyeğin zaman mefhumunu ve ilkelerini irdelenmiş, yoğrulmuş ve dünya üzerindeki gelişmelerle yeni bir biçim kazanmıştır.

Modern toplumda hediyeğin alma ve verme dengesi değişmiştir. Modern toplumlarda hediyeği kabul etme zorunluluğu yoktur. Arkaik toplumlarda hediyeğin mübadelesi şarttır. Bu mübadele sayesinde toplumsal ilişkilerin sürekliliği sağlanır (Godbout, 2003: 13). Modern toplumlarda hediyeleşme sosyal ilişkiler içinde alma ve verme dengesine yahut zorunluluğuna bağlı kalmadan gerçekleştirilir. Modern toplumlarda özgecilerik ekseninde hediyeğlerin olmadığı ve bencillikten ibaret olduğunu yansıtmak da mümkündür. Fakat hediyeğler modern dünyada bir ilişkinin başlamasına da hizmet eder ve bazen karşılıksızdır. Modern dünyada armağan kimi zaman bir araç kimi zaman da bir amaçtır. Küresel pazarların büyümesinin en önemli nedenlerinden biri hediyeleşmelerdir. Hediyeleşmeler için özel günler, bayramlar, kutlamalar bir araçken; küresel pazar alanları için hediyeğler bir amaçtır. Satışları tetikleyen hediyeleşmeler, ilişkileri başlatmakla kalmaz ilişkileri de pekiştirir. Aile, komşuluk, arkadaşlık, yoldaşlık ilişkilerinin de bir parçasıdır. Herhangi bir zorunluluğu olmadan sadece karşı tarafa verilir. Yine de armağanlar günlük hayatın bir parçası değil istisnasıdır. Modern birey için armağan kendiliğindedir ve hayır, bağış gibi kavramlarla ilişkilidir. Buna kamu hizmetleri de dâhildir. Ülkeler, yalnızca aldıkları vergiler karşılığında kamu hizmetleri sunmazlarsa yeterli sayıda yurttaşın ilgisini çekemeyecektir. Modern dünyada hediye oldukça canlıdır. Kan bağışları, aile ilişkileri, iş yemeklerindeki bilgilerin değış- tokuşu dahi birer hediyeleşmedir ve hediyeğin ruhunu yansıtır. Doğu ülkelerinde armağan, bir sosyal yardımlaşma ağıdır. Piyasa ve devletin gölgesinde kalan, devletin ulaşamayacağı ihtiyaç sahibine armağanı ulaştırırlar, devlete ve piyasaya göre öncüdür. Modern insana göre hediyeğin karşılığının verilmesinde bir borçluluk durumunun söz konusu olması normaldir. Modern hediyeğlerin cinsiyet rollerine de etkisi olduğu bilinmektedir. Kadınların, armağan kültüründe sadece tüketici, müşteri gibi sıfatlarla değil aynı zamanda üretici kimliğiyle de var olduğu söylenebilir. Hediyeğlerin ambalajları, jestler genellikle kadınların ilgisi ve arzusu doğrultusunda geliştirilmiş alanlardır. Modern zamanda insanlar, hediyeğin yalnızca satın alınmadığı bir hediyeleşme sistemine dâhil olmaktadır. Organ bağışları, kan bağışları da modern hediyeleşme içerisinde yer almaktadır. Hediyeleşme aynı

zamanda ahlaki bir edimdir. İlişkileri pekiştiren, iyiliğin dinamiğini güçlendiren, toplumsal ilişkilerdeki dolaşımı gerçekleştiren, ritüellerden beslendiği gibi özgür bir yapıya sahip olan modern hediyeleşme sistemi hayatın her yerindedir (Godbout, 2003).

Modern hediye ve hediyeleşmeler, küresel pazar alanlarının artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Hediyein hayatın her yerine nüfuz etmesinin sebeplerinden biri de modern dünyanın getirileridir. Kişilerin hediye ve hediyeleşmeyle olan ilişkisi günümüz teknolojisiyle bağlantılıdır. Örneğin “Başlı başına bir üretim alanı olan ve özgün ürünlere sahip medya, farklı mal ve hizmet sektörleri için tüketicilerin yaratılmasına da katkıda bulunur. Bu nedenle hediyeleşme geleneği üzerinde medyanın etkisi çok boyutludur” (Özdemir, 2012: 327). Teknolojinin en önemli yansıması olan medya, hediyeleşme pazarının ihtiyacı olan tüketicilerin de artmasını sağlamaktadır.

Modern toplumlarda hediye çeşitleri özel günler doğrultusunda çeşitlenmektedir. Hediyeleşmeler, günümüz kültürünün etkisi altındadır. Kitle iletişim araçlarının da tesiriyle kişiler üzerinde hâkimiyet kurar. Özel günlerde kişilerin, hangi hediyeyi alması gerektiği, nasıl jestler yapması gerektiğini sürekli vurgulayan reklamlar, pazar alanları oluşturulur. Bir mecburiyete dönüşen bu davranışlar özel günlerde sergilenir. Benzer jestler, hediyeler, sözler modern dünyadaki hediye havuzunu oluşturur. (Canöz, 2015: 141). Bu özel günler arasında; Babalar Günü, Anneler Günü, Öğretmenler Günü, Kadınlar Günü, 14 Şubat Sevgililer Günü gibi örnekler yer almaktadır. Türk toplumlarında da modern toplumlarda gelişen, değişen ve dönüşen bu özel günler kutlanmaktadır. Bu günlerde insanlar arasında hediyeleşmeler gerçekleşmektedir. Çeşitli alanlarda hediyeler üzerine etkinlikler düzenlenmektedir. Bu etkinlikler arasında özel günlerde yapılan indirimler, promosyonlar ve reklam filmleri yer almaktadır.

Modern hediye ve hediyeleşmelerde bağışın da bir hediye olabileceğini bazen vakıfların da bağışlara aracılık edebileceği görülmektedir. Türklerde de bağışın model hayatın içinde yer edindiği ve hediyeleşmeyle doğrudan veya dolaylı şekilde bağlantıları olduğu görülmektedir. Godbout’un da ifade ettiği gibi organ bağışları da modern dünyada bir hediyeleşme sistemidir. Günümüz modern hediyeleşme

sisteminde Türklerde organ bağış üzerine de kampanyalar düzenlenmiştir. Bu kampanyalar arasında reklam filmleri de yer almaktadır. Aile ilişkileri v.d. toplumsal ritüellerle doğrudan bağlantılı olan hediye ve hediyeleşmeler geçiş törenleri (doğum, evlilik, ölüm) gelenekteki kodlarını modernize ederek yeni bir hal almıştır. Farklı bölgelerden, yansımaları olan örf ve adetler, modern hediyeleşmelerin de tesiriyle dönüşerek günümüze ulaşmıştır.

Hediye ve hediyeleşme ile ilgili pek çok kitap çalışması yapılmıştır. Bu kitap çalışmaları daha çok Batı kaynaklıdır. Ülkemiz özelinde, hediye ve hediyeleşme ile ilgili Batı kaynaklı kitapların çeviri çalışmaları yapılmıştır. Bununla beraber, hediye ve hediyeleşme üzerine ülkemizde ve Türk dünyasında, akademik çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu çerçevede hediye ve hediyeleşme üzerine yapılan çalışmaların; sosyoloji, antropoloji, halkbilim, etnoloji gibi alanlarda yoğunlukta olduğu görülmektedir.

Kitap çalışmaları şu şekildedir;

Mauss M (2016) *Armağan Üzerine Deneme* çev. Nihan Özyıldırım. (Alfa Yayınları, İstanbul).

Hediye üzerine yapılan başlıca çalışmalar arasında Nihan Özyıldırım tarafından çevrilen, Marcel Mauss tarafından kaleme alınan “Armağan Üzerine Deneme” yer almaktadır. Bu çalışma antropolojinin en bilinen metinlerinden biridir. Çalışmada Okyanusyalı ve Kızılderili iki farklı toplumun etnografik olgular bütünü dört bölümde aktarılır. Birinci bölümde armağanın kökeni olarak belirtilen Kızılderili kökenli “potlaç” kavramı ve Okyanusya kökenli “kula” kavramının verme zorunluluğunun nereden geldiği tartışılır. İkinci bölümde ise armağanla ilişkili “cömertlik, para, şeref” sisteminin yayılması açıklanır. Üçüncü bölümde ise eski hukuk sistemleri kula ve potlaç kavramı üzerinden değerlendirilir. Son bölümde diğer üç bölümde değinilen konuların ahlaki, iktisadi, sosyoloji açısından değerlendirmesi yapılır. Böylece armağanın kökeni birçok açıdan değerlendirilmiş olur. Marcel Mauss, alışveriş

ilişkinin ve meta düzeninin olmadığı ilkel toplumlarda, toplumsal ilişkilerin temelinde armağan ilişkisinin olduğu sonucuna varır (Mauss, 2016).

Godbout T J (2003) *Armağan Dünyası* çev. Dilek Hattatoğlu. (İletişim Yayınları, İstanbul).

Jacques T. Godbout “Armağan Dünyası” adlı kitabının çalışma çerçevesi hediye ve hediyeleşmenin günümüz toplumundaki hâkimiyeti şeklindedir. “Liberal toplumda armağan”, “kişilerarası bağlarda hediyeğin yeri” gibi önemli konular çalışmada yer alır. Jacques T. Godbout arkaik toplumdan modern topluma kadar armağanın izlerini takip eder. Modern toplumdaki hediyeleşmenin arkaik toplumdaki hediyeleşmeden farklarını ortaya koyar. (Godbout, 2003).

Adanır O (2015) *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış* (DoğuBatı Yayınları, İstanbul).

“Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış” adlı çalışmada arkaik hediye ve hediyeleşme kültürü üzerine yapılan araştırmalar neticesinde ortaya atılan potlaç kuramından hareketle Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinde hediye ve hediyeleşme üzerine yeni bir kuram geliştirilir. Osmanlı öncesi Türklerinde potlaç kültürü gibi önemli bir konu başlığının yer aldığı çalışmada, Anadolu’ya Orta Asya’dan göç eden topluluklardan biri olan Osmanlıların potlacın pek çok temel özelliğine sahip olduğu kanısına varılmıştır (Adanır, 2015:34).

Naskali Gürsoy E & Koç A (2007) *Hediye Kitabı* (Kitabevi Yayınları, İstanbul).

Editörleri Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç olan “Hediye” kitabı, hediye ve hediyeleşme ile ilgili birçok makaleyi, derlemeyi içermektedir. Türk tarihinin farklı dönemlerinde hediye ve hediyeleşmeyle ilgili makalelerin yer aldığı çalışmada hediyeğin hukuksal boyutu, gelenek, sosyal hayat, modern zamandaki yeriyle ilgili, derleme ve araştırma çalışmalarına yer vermektedir. Hediye kelimesinin Türk tarihi dönemlerindeki kapsam aralığı üzerine yapılan çalışmaların yanı sıra Türk kültür ve medeniyetinde, gelenek ve görenek bağlamında derleme çalışmaları da yer almaktadır. Belli edebiyat dönemlerinde hediye ve hediyeleşmenin yeri de “Hediye” adlı çalışmalarda yer alan makalelerin konuları arasında yer almaktadır. Eserin kapsamı oldukça geniştir (Naskali ve Koç, 2007).

Akay A (2016) *Armağan* (Doğu Batı Yayınları, İstanbul).

Armağan adlı bu kitabın çerçevesini Marcel Mauss'un ortaya koyduğu "potlaç, armağan, mana" kavramları oluşturmaktadır. Ali Akay; Marx, Weber, Durkheim, Levii- Strauss, Bataille, Dumezil ve Derrida'nın görüşleri bağlamında toplumlarda gelişen ilişki biçimlerini inceleyerek kurban, tanrılara armağan sunma gibi arkaik insana ait hediyeleşme kültürünü açıklamaktadır. Bununla beraber modern toplumdaki harcama kültürün, kapitalizm, ilkel zamana ait din ve büyü gibi konu başlıkları potlaç kavramından hareketle incelenmektedir (Akay, 2016).

Divitçioğlu S (1987) *Kök Türkler "Kut, Küç ve Ülüg"* (Ada Yayınları, İstanbul).

Sencer Divitçioğlu'na ait olan "*Kök Türkler; Kut Güç, Ülüg*" adlı eser 1987 yılında yayınlanmıştır. Armağanın değişimi ve dönüşümünün anlatıldığı eserde Hint-Avrupa topluluklarına uyarlanan Dumezel'in modelini ele alır. Bu modeldeki üçlü işlev modelini, Kök Türklere uygulayarak yeniden değerlendirir (2000, 34).

Kitap bölümleri şu şekildedir;

Aça M (2007) Doğum sonrasında hediyeleşme- Balıkesir örneği. *Hediye Kitabı*. 1ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).

Aça M (2007) Tuva Kazak halk anlatılarında hediye. *Kültür Tarihimize Çeyiz* ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).

Akgündüz M (2007) Padişah ile şeyhülislam arasındaki hediyeleşmeler. *Hediye Kitabı* ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).

Atik H (2007) Nabi'nin sur-nâme'sinde hediye. *Kültür Tarihimize Çeyiz*, (Picus Yayıncılık, İstanbul).

Atnur G (2007) Erzurumda sözden düğüne hediye. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).

Ayönü Y (2007) Bizans'tan Selçuklulara gönderilen hediyeler. *Hediye Kitabı* ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayınları, İstanbul).

Bayramoğlu Öztürk B (2007) Hüseyin Kazım'ın seyahatnamelerinde protokol hediyeleri. *Kültür Tarihimize Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).

- Coşar M. A (2007) Hediye Kelimeleri Sözlüğü. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Çağınlar Z (2007) Adana Düğünlerinde Hediye. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).
- Çetindağ G (2007) Kazak Türklerinde Evlilik Sürecinde Hediye. *Kültür Tarihimizde Çeyiz* Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul). 214-227.
- Çimen E. A (2007) Belkıs'tan Hz. Süleyman'a Hediyeler. *Kültür Tarihimizde Çeyiz* ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Demirel Ö (2007) Aşıkpaşazade Tarihinde Hediye. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*, (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Divitçioğlu S (2004) Kağanlar ve Armağanlar. *Türkler Ansiklopedisi*. ed. Güzel C H, Çiçek K, Koca S, (Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul).
- Duvarcı A (2007) Dede Korkut'ta Hediye. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Eliaçık M (2007) Nasihat Kitaplarında Hediye ve İthaf. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).
- Güleç H (2007) Çanakkale Yöresi Düğünlerinde Hediye. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Günalan R, Kavanoz Z (2007) Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Hediye Kayıtları. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Gürsoy B N (2007) Hediye İle İlgili Anılar. *Hediye Kitabı*. (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).
- Gürsoy Naskali E (2007) Hediyeleşme Kelimeleri. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).
- Kaştan Y, Ekiz C. (2007) Hac Hediyeleşmesi. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Kiel R H (2007) Osmanlıda Hediye (16-17 Yüzyıl) *Hediye Kitabı*. (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).
- Koç A (2007) Hediyeleşme Kelimeleri. *Hediye Kitabı* ed. Gürsoy N E, Koç A (Kitabevi Yayınları, İstanbul).
- Koç S (2007) Sağlık Alanında Promosyon: Hediye mi? Rüşvet mi?. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).

- Koçak, A (2004) Dede Korkut Destanları Bağlamında Hediye. Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan. (Gezi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, Ankara).
- Kortantamer S (2007) Memluklerde Hediye. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayınları, İstanbul).
- Oğraş R (2007) Divan Şiirinde Hediye. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Oğurlu Y (2007) 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununda Hediye. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).
- Okur M (2007) Atatürk'tan Yabancı Devlet Başkanlarına Hediyeler. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Önal S (2007) Şairlere Sunulan Hediye: Tımar. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).
- Örgen E (2007) Cumhuriyet Döneminde İthaf Şiirler. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).
- Özdemir M, Alp Ö (2007) Türklerin Yurt Dışına Giderken Seçtikleri Hediyeler. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Öztürk E (2007) Evlilik Geleneğinde Hediyeleşme- Tokat Hatıplı Örneği. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*, (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Öztürk İ (2007) Evlilik Sürecinde Hediyeler. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Öztürk N (2007) Osmanlı Kroniklerinde Hediye Kayıtları. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi, İstanbul).
- Polat K (2007) Kırgız Türklerinde Hediyeleşme. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Salman H (2007) Göktürk ve Türgiş Devletlerinin Çin ile Hediyeleşmesi. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç, A (Kitabevi, İstanbul).
- Sarikaya M (2007) Bağışın Kurumsal Bir Örneği: Türkiye Himaye-i Eftal Cemiyeti. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Sarikaya M (2007) Pay ve Ülüş. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Sever M (2007) Geçiş Dönemlerinde Hediyeleşme Kültür Tarihimizde Hediyeleşme- Kırşehir Örneği. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).

Şahin H İ (2007) Bahşılıkta Hediye. *Hediye Kitabı* ed. Naskali E, Koç Aylin (Kitabevi Yayınları, İstanbul).

Şahin G (2007) Osmanlıda Hediyeleşme: Avrupalı Gezginlerin İzlenimleri. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).

Şen M (2007) Eski ve Orta Türkçede Hediye Kelimeleri. *Hediye Kitabı*. Ed. *Hediye Kitabı* ed. Naskali E, Koç, A (Kitabevi, İstanbul).

Şenesen Okuşluk R (2007) Hediyelik Kelimeler. *Hediye Kitabı* ed. Naskali E, Koç, A (Kitabevi, İstanbul).

Taşkın A (2007) Hukukta Hediye Mevzuatı. *Hediye Kitabı*.ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayınları, İstanbul).

Tezcan M (2007) Eski Türk / Hun- Çin'de Hediyeleşme ve Çin'de Haraç Sistemi. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul). 15-35.

Tezcan N (2007) Seyahatname'den Bir Hediye: Kaya Sultan Yağlığı. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul). 277.

Toprak F (2007) Düğün Hediyesi Anlamlı Kelimeler. *Hediye Kitabı*. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).

Uluskan M (2007) Avusturya İmparatorluğuna Gönderilen Hediyeler. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç A (Kitabevi, İstanbul).

Yeşilot O (2007) Bakü'den İran'a Garip Bir Hediye: Sisianov'un Kçllesi. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).

Yorulmaz O (2007) Kazak Kültüründe Kalu/mal (Başlık) ve Jasav (Çeyiz). *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).

Yurdakul İ (2007) II. Abdülhamid ile Habeşistan İmparatorluğunun Hediyeleri. *Hediye Kitabı*. Naskali E, Koç A (Kitabevi Yayınları, İstanbul).

Tezler şu şekildedir;

Açıkgöz Ü. F. (2012) XVII. yüzyılda Osmanlı Devletinde hediye ve hediyeleşme: Padişahlara sunulan ve padişahların geri verdiği hediyeler üzerine bir araştırma. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara.

XVII. Yüzyıl Osmanlı Devletinde padişahlara sunulan armağanlar ve padişahların diğer hükümdarlara, elçilere ve önemli görevlere sahip olan kişilere verdiği

armağanlar ile ilgili detaylı bilgiler yer almaktadır. Bu armağanların türü, değeri, kime hangi sebeplerle hediyeler verildiği ve hangi türde hediyelerin kabul edildiği çalışma çerçevesinde incelenmiştir. Devlet teşkilatında hediyein değeri bağlamında Osmanlı İmparatorluğu'nda hediye ve hediyeleşme konusu aktarılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde armağan kültürünün farklı bilim dallarındaki eserleri incelenmiş ve antropolog ve sosyolog bilim adamlarının armağan kültürü üzerine görüşlerine yer verilmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuz Kağan Destanı, Orhun Abideleri gibi Türk tarihi için önem arz eden eserlerde armağan kültürünün izlerine yer verilmiştir. Çin ve Bizans gibi farklı kültürlerde hükümdarlar arasında gerçekleşen hediyeleşmeler, Hunlardan itibaren Türk devletleri ve Türk İslam devletleri arasında gerçekleşen hediyeleşmeler örneklerle aktarılmıştır. XVII. Yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde armağan alışverişinin devlet içerisindeki çözümlere olan etkisine dikkat çekilmiştir. Bu hediyeleşmeler, devlet işlerine ait törenler, dini törenler, hareme ait törenler gibi başlıklar altında incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde diplomatik hediyelere yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'ne gelen hediyeler ve Osmanlı Devletinin hediye gönderdiği ülkeler, gönderilen hediyeler tespit edilerek incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen hediyeleşmenin politik yanına dikkat çekmek çalışmanın esas amacı olup çalışmanın üçüncü bölümünde sözü edilen hediyelerin amaç ve işlevleri üç ana başlıkta değerlendirilmiştir (Açıköz, 2012: 1).

Ateş C (2013) Armağanın tarihsel dönüşümü ve modernizmle birlikte tüketim ürünü olarak televizyonda sunumu: Sevgililer günü örneği. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı, Konya.

Armağanın tarihsel dönüşümü ve modernizmle birlikte tüketim ürünü olarak televizyonda sunumu: Sevgililer günü örneği adlı çalışmada arkaik dönemden günümüze kadar yaşamış olduğu değişim ve dönüşüm sebebiyle armağanın özgünlüğünü kaybetme sebepleri irdelenmiştir. Günümüzdeki armağan anlayışı tüketim kültürüyle iç içe geçmiştir. Bu sebeple armağan tüketilebilecek bir nesne olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma tüketim kültürünü yaygınlaştıran televizyonun armağan kültürünü nasıl aktardığını tartışma konusu haline getirmiştir. Kapitalist ve kâr amaçlı özel günlerin bilhassa sevgililer gününün televizyon ekranlarındaki işleyişi incelenmiştir. Böylelikle armağanın arkaik dönemdeki

işleyişinden uzaklaştığı görülmüştür. Çalışmada kitle iletişim aracı olan televizyon yayımlarının armağan kültürünü yaygınlaştırdığı gibi bir tüketim ürünü haline getirerek daha kapitalist bir hale evrimlediği sonucuna varılmıştır (Ateş, 2013: 1).

Güzay A (2014) Türk devlet geleneğinde hediyeleşme. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Kayseri.

Türk devletlerinin hangi koşullarda hediye alıp verdiği, bu hediyelerin siyasi ve ekonomik açıdan işlevi açıklanmıştır. Hediyeleşmenin diplomasideki yeri ve önemi vurgulanmış; Türk devletlerinin zenginliği ispatlanmıştır. Asya Hun Devleti'nden başlayarak İslamiyet'ten önceki Türk devletleri ve İslamiyet'in kabulünden sonra kurulan Türk-İslam devletleri dâhil olmak üzere günümüze kadar olan tarihi süreci kapsamakta; bir giriş ve dört bölüm yer almaktadır (Güzay, 2014: 1)

Sakarya C I (2006) Türk kültüründe hediyeleşme geleneği ve hediyeler. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Çalışmanın birinci bölümünde Türk kültüründe hediyeleşme geleneği tarihsel dönemlere göre incelenmiştir. Bu dönemler tarih kitaplarından faydalanarak sınıflandırılmıştır. Göktürk Devleti, Uygur Devleti, Selçuklu Devleti, Beylikler Devri ve Osmanlı İmparatorluğu şeklinde beş dönemde incelenen hediyeleşme geleneğinin geçmişten günümüze değişimi ve gelişimi aktarılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti hediyeleşme örnekleri içinse ayrı bir bölüm oluşturulmuş ve alt başlıklar altında incelenmiştir. Bu başlıklar özel günler, geçiş dönemleri, Türk sözlü edebiyatı ve kentsel yaşam şeklindedir. Bu başlıklar ekseninde gelişen teknolojinin ve değişen sosyal yapının hediye ve hediyeleşme geleneğini nasıl etkilediğine dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Kentsel hediyeleşme ve geleneksel hediyeleşmeler arasındaki farklılıklar konu ile ilgili görsellerle zenginleştirilerek gözler önüne serilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise hediyeleşmenin delilleri olan hediyeleşme örnekleri incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise hediyeleşmenin sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel işlevleri tespit edilmiştir. Hediye ve hediyeleşme geleneğinin bu işlevleri ayrıntılı olarak açıklanmış ve bu işlevler bağlamında Türk toplumuna pek çok katkısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Sakarya, 2006: 1).

Başaran G (2018) Türk halk edebiyatı metinlerinden hareketle hediyeleşmenin toplumsal cinsiyeti boyutu. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırıkkale.

Referans kaynaklardan hareketle türkü, mani, halk hikâyesi; masal, dua, atasözleri-deyimler ve beddua gibi metinlerde hediyeleşme örneklerinin Türk kültüründeki yeri açıklanmıştır. Tespit edilen hediyeleşme örneklerinden hareketle toplumsal cinsiyet rolleri incelenmiştir. Kadın ve erkeğin verdiği hediyelerin taşıdığı anlamlar, ait olduğu mekânlar ve onlardan beklenen roller tespit edilmiştir (Başaran, 2018: 1).

Küçükcaladağlı G (2019) Türk destanlarında armağan kültürünün izleri. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan ve Toplum Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Marcel Mauss'un değiş tokuş/karşılıklı yükümlülükler sistemi olarak adlandırdığı ve arkaik armağan kültürünün izlerini takip ederek oluşturduğu armağan kuramı, tezin temelini oluşturmaktadır. Türk kültüründe eski dönemlerde yaşayan ve günümüze aktarılan potlaç tipi yağma, toy, kalın/başlık; ad verme, yoğ(ölü aşı), beşik kertmesi gibi armağan/karşılıklı yükümlülükler sistemine ait olan geleneklerin izleri seçilen destanlarda takip edilmiştir. Birbirinden farklı inanç sistemine mensup ve farklı coğrafyalarda yaşayan Türk boylarından seçilen altı destan, çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Zikredilen uygulamalardan birinin ya da birkaçının bulunması armağan kültürünün Türk destanlarındaki varlığını ispatlamıştır. Bu bağlamda çalışma, armağanın uygulama alanlarının destanlarda hangi olaylar ekseninde gerçekleştiğini açıklığa kavuşturmuştur. Çalışmanın sonucunda bu uygulamalar "Eşik dönemleri (doğum/düğün/ölüm) toyları, ad verme toyları, taraflar arasında dostlu tesis eden, aileleri birleştiren, siyasi armağan)" şeklinde tespit edilmiştir (Küçükcaladağlı, 2019: 4).

Makaleler şu şekildedir;

Avcı C (2021) Öndüç hediye: Gaziantep'te yataküstü geleneği ve işlevleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10(3): 1491-1505.

Coşar M A (2012) Türk kültüründe hediyein algılanışı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 38(38): 33-48.

Çetin Ç Z (2009) Tatar halk destanlarında hediye çeşitleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (25): 183-193.

Dingeç E (2009) Osmanlı sarayında eski bir Türk geleneği: Yeni yılda hediyeleşme. *Electronic Turkish Studies*4(8): 1055-1073.

Düzgün Ü K (2010) Başkurt destanlarında hediye. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* (10): 1-23.

Göçer K (2017) Ahiliği potlaç kültürü üzerinden yeniden düşünmek. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (37): 465-476.

İnsel A (1995) Armağanın günümüz ekonomisindeki yeri. *Toplum ve Bilim*(68): 105-120.

Özdemir N (2008) Türk hediyeleşme geleneği ve medya. *Journal of International Social Research* 1(4): 467-480.

Tezcan M (1989) Folklorik ve antropolojik yönleriyle hediye geleneği ve Türk kültüründeki yeri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 22(1): 29-36.

Tomak A, Güney E (2014) Kültürel bir değer olarak hediye geleneği ve ekslibris. *EX-LIBRIST-Uluslararası Ekslibris Dergisi* 1(2): 25-33.

Zal Ü (2015) Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit Tarafından İsveç Kralı II. Oscar'a Hediye Edilen Türkçe El Yazması Eserler. *International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic* 10: 2313-2344.

Hediye bütün uygarlıklarda var olan kültürel bir dinamiktir. Hediye, toplumlarda gündelik hayatın, özel günlerin ve sosyalleşmenin birçok vazifesini üstlenmiştir. Hiç şüphesiz Türk kültüründe hediyeleşmenin önemi de diğer kültürlerde olduğu gibi işlevseldir. Türk kültürü farklı coğrafyaların hediyeleşme kültürlerinden etkilenmiştir. Batı kaynaklı olarak kültürümüze geçen hediyeleşme günleri arasında anneler günü, babalar günü, öğretmenler günü, yılbaşı gibi günler yer almaktadır. Bu özel günlerin toplum ve birey üzerinde; dini, siyasi, psikolojik, ekonomik etkisi bulunmaktadır.

Türk kültüründe hediyeleşmeler, sosyal hayatı desteklemektedir. Bu sebeple hediyein karşılıklılık ilkesini de tespit etmek mümkündür. Örneğin düğün törenine katılıp birine

hediye veriyorsanız aynı şekilde o kişinin de sizin düğün töreninize katılarak size hediye vermesi gerekmektedir.

Türk kültüründe insan hayatında önemli olan geçiş dönemleri vardır. Doğum-evlilik-ölüm olan bu üç dönemde hediyeleşme önem arz eder. Bu dönemler dışında toplum ve birey hayatında önemli olan bazı özel günler bulunmaktadır. Bebeklerin ilk dişlerinin çıktığı zaman, sünnet töreni, askere uğurlama; kına gecesi, dini ve milli bayramlar, hacca veya uzun yolculuğa çıkış gibi günlerde hediyeleşmeler yapılmaktadır. Bu özel günlerde verilen hediyelerin bir anlam ifade ettiği muhakkaktır. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda Türk kültüründe hediyelerin işlevleri tespit edilmiştir. Mahmut Tezcan' a göre Türk kültüründe hediye verilmesinin işlevleri şu şekilde sıralanmıştır:

1. Dayanışmanın arttırma, yardımlaşmaya yol açma, destekleme
2. Geleneklerin sürdürülmesi
3. Statü belirleme, saygınlık kazanma
4. Tüketime yol açma
5. Kimliği ifade etme (2019: 35).

Hediye ve hediyeleşme diğer kültürlerde olduğu gibi Türk halk kültürünün, edebi eserlerinin ve tarihi seyrinin en önemli maddi unsurlarından biri olmuştur. Hediye ve hediyeleşme örnekleri, yaşantımızın yapı taşlarındaki motiflerdir. Türk kültüründe hediye ve hediyeleşme motifinin incelendiği çalışmalarda hediyeleşmenin işlevselliği ortaya çıkmaktadır. Halkın ve devletin gelenek ve göreneklerinde, sözlü kültür ürünlerinde ve daha birçok yerde hediye ve hediyeleşmenin izlerine rastlamak mümkündür. Sosyo-kültürel hayatta hediyeleşmenin rolü baskındır. Bilhassa geçiş törenlerinde hediyeleşmenin yeri kutsaldır. Kağan-halk, aile üyeleri arasında hediyeleşmeler mevcuttur. Kağan, devletlerarası ilişkilerde yöneticilere hediyeler verir. Hediyeleşmenin karşılığında diğer devlet yöneticileri verilen hediyeyle denk ya da daha üstün bir hediye verirler. Bu bağlamda hediye, yalnızca maddi/somut değildir. Bazen bir hizmet, davranış ve söz de hediye işlevine sahiptir. Bazen de yalnızca bir güç göstergisidir.

Türk tarihinde hediye ve hediyeleşmeler, Çin yıllıkları gibi önemli yazılı eserler sayesinde bilinmektedir. Özellikle Çin İmparatorları ve Türk Kağanları arasında

gerçekleşen ticaretler sayesinde çok sayıda hediye ve hediyeleşme örneği Çin yıllıklarında kayda geçmiştir. Bu hediyeleşme arasında ipek, at, askeri yardımlaşmalar ve kadın yer almaktadır. Türk tarihinde hediyeleşme, kendi gelenek ve görenekleri ekseninde çeşitlilik kazanmıştır. Çeyiz ve değerli mücevherler düğün hediyesi olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla beraber çok sayıda geleneksel hediye ve hediyeleşme mevcuttur. Geçmişten günümüze aktarılan hediye ve hediyeleşme geleneğinin, Türk tarihinin farklı dönemlerinde benzer örneklerine rastlanmaktadır. Türk tarihinde hediyeleşme, siyasi, dini, ekonomik, sosyal birçok durumdan etkilenmiş ve katkı sağlamıştır. Çin yıllıklarında yer alan en önemli örneklerden biri de Göktürk Dönemi'nde gerçekleşen bir hediyeleşme ve bu hediyeleşmenin sebepleridir.

Göktürk Dönemi'nde gelişen ticari, askeri, siyasi ilişkiler doğrultusunda hediyeleşmeler de çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Bilgiler Çin yıllıklarında yer almaktadır. Bu kaynaklarından hareketle Çin imparatorluğunun başka bir bölgeden gelen maddi, somut şeylere kung, kung hsien veya kung fang-wu ifadelerini kullandıkları bilinmektedir. Bu kelimeler “haraç”, “hediye sunmak”, “mahalli ürünleri takdim” anlamlarına gelmektedir. Türk devletlerinden Göktürk Devleti, Çin İmparatorluğuna haraç vermiştir. Bunun karşılığında Çin İmparatorluğu da hediye vermiş ve böylece takas yoluyla ticaret gerçekleşmiştir (Salman, 2007:4).

Seferlerde yapılan iyiliğe karşılık (askeri yardımlar) hediyeler takdim edilmiştir. 611 senesinde Batı Göktürk Devleti'nin beyleri arasında yer alan Ta-nai Tegin, Tch'ou Kağan ile birlikte Çin İmparatorluğuna iltica etmiştir. Ta-nai Tegin, 612 senesinde gerçekleşen Kore Seferi'nde Çin İmparatorluğu Yang-ti'ye askeri yardımlarıyla bilinmektedir. Bu seferin kazanılmasının ardından Çin İmparatoru Ta-nai Tegin'e 5.000 top ipek hediye etmiştir (Chavannes, 1941:23'den akt. Salman, 2007: 5). Gerçekleşen bu hediyeleşmede iyiliğe karşılık yalnızca somut (maddi hediyeler) değil askeri yardımlaşmalar da mevcuttur.

Göktürk Döneminde en önemli hediyelerden biri de attır. Atlar, “ıduk” adıyla kurbanlık olarak yetiştirilir. Ayrıca Kök Türkler, Çin'den alınan ipekler ve İpek Yolu'ndan gelen lüks mallara karşılık at vermişlerdir. Türklerin yüklü miktarlara karşılık olarak verebileceği mal attır. (Divitçioğlu, 1987: 223).

Devletlerin birbirine bağlanması, ticaret yapması yahut devletlerin birbiri arasındaki siyasi kaosları önlemesi amacıyla hediyeleşmeler gerçekleşmektedir. Çin imparatorluğunun yaptığı askeri yardıma karşılık saray tarafından gönderilen hediyeler, teşekkür amaçlı gönderildiği belirtilerek kaydedilmiştir. Kayıt altına alınan diğer hediyeler arasında Çin imparatorlarının Türk kağanlarına dostluklarını pekiştirmek amacıyla 612, 614, 618 ve 648 yıllarında gönderdiği hediyeler, Türk kağanlarının Çin prensesleriyle evlenmek amacıyla gönderdiği hediyeler, Türk kağanlarını kendi sempatizanı ilan etmek isteyen Çin imparatorlarının gönderdiği hediyeler, Türk kağanlarının ticaret amacıyla Çin imparatorlarına gönderdiği hediyeler yer almaktadır (Salman, 2007: 11).

Uygur topluluklarında siyasi, ekonomik, askeri hediyeleşmelerin yanında sosyo-kültürel hayatın içinde gerçekleşen hediyeleşmeler de mevcuttur. Evlilik, doğum, ölüm ritüellerinde hediyeleşme örnekleri çeşitlidir. Bu dönemde yazılı eserlerde hediyeleşmelere rastlanmaktadır. Yazılı kaynaklarda karşılaştığımız hediye örneklerinden biri olarak ilaçlar gösterilebilir. Uygurlar, sağlıkla ilgili birçok bilimsel çalışmalarıyla bilinmektedir. Tıp üzerine de ilerleyen Uygurlar, Türk hekimlerini ve âlimlerini Çin'e göndermişlerdir. Bu âlim ve hekimler arasında Nanto adında bir hekim de yer almaktadır. Bu hekimin Toharistan beyi tarafından Çin'e gönderildiği bilinmektedir. Çin'e giderken birçok armağanla beraber halka ilaçlar da götürmüştür (Ünver, 1936'dan aktaran Demirhan, 1985:202).

Siyasi bir araç olan hediyelere, 824 yılında Uygur tahtına geçen Bilge Kağan dönemindeki örnekler gösterilebilir. Çin kağanları iç huzuru bozmak istedikleri dönemlerde bilhassa Bilge Kağan döneminde hediyeleri araç olarak kullanmışlardır (Türkeş Günay, 2006: 196-197).

Uygurlar döneminde at ve ipek değiş tokuşu devam eden bir hediyeleşme şekli olmuştur. Kimi zaman bu atmosfer, değiş-tokuş düzeninden bir talana evrilmiştir. Hatta Uygurlar, ipek alabilmek için Çin İmparatorluğu'nu zor duruma sokmuşlardır. Yağma yapılmaması adına Çin İmparatorluğu, Uygurlara Çin ipeği armağan ederek talanı önlemeye çalışmışlardır (Divitçioğlu, 1987: 255).

Uygurların kendine has bayramları bulunmaktadır. Bu bayramlardan biri de gül bayramıdır. Bu bayrama “Gül (Çiçek) Seylisi” adı verilmektedir. Gül, Uygurlar için oldukça değerli bir çiçektir. Bayramın zamanı, kırmızı gülün açılma zamanıyla başlamaktadır. Uygur kültüründe gül ile ilgili deyimler yer almaktadır. Gül gibi yüz, gül gibi hünerli olmak ifadeleri de Uygur kültüründe gülün önemini açığa vurmaktadır. Bu dönemde genç kızlar birbirlerine gül hediye ederler. Bu bayram iki hafta kadar devam etmektedir (Öger, 2013:184).

Uygurlardan sonra tarih sahnesinde yerini alan Avarlarda, hediyeleşme örnekleri daha çok diplomatik ilişkiler üzerinden çeşitlilik kazanır. Avarlar, Kuzey Kafkaslar’da ilk önce Alanlar’la iletişim kurmaya çalışırlar. Alanlar’ın bu esnada Terek boyuna dahil oldukları bilinir ve başında Zaros adında bir kağan vardır. Bu sırada Bizans kumandanlarından Justin, Laz ilinde asker toplamakla meşguldür. Alanlar’ın yöneticisi Zaros, Justin’e haberciler göndererek, Avarlar’ın Bizans İmparatorluğu ile dostça münasebetlere girişmek istediğini belirtir. Justin bu haberi İstanbul’a iletir ve İmparator Justinian’ın, Avarlar’ın İstanbul’a bir elçi heyeti göndermelerine aracı olduğu anlaşılır. 558 yılına gelindiğinde Kandik adlı bir Avar elçisi İstanbul’a gelir. Avar elçisi kendi halkından ve halkının askeri gücünden övünerek bahseder. Bu esnada Bizans’a ait Balkan viyaletlerinin, Kutrigur Bulgarları tarafından saldırıya uğraması Bizans’ın kararını etkiler. Bizans İmparatorluğu, Avar’lar ile bir çıkar ilişkisi kurmaya karar verir. İstanbul’a gelen Avar elçiler memnun edilmeye çalışılır. Elçi olarak gelen Kandik’e hediyeler verilir. Bu hediyeler arasında yataklar, halkalar, ipekli elbiseler, kilimler bulunur (Kurat, 1972: 26).

Hazar İmparatorluğu’nda hediye örnekleri evlilik münasebetleriyle ön plana çıkmaktadır. Çeyiz olarak takdim edilen hediye örnekleri elbise, çadır gibi çeşitli eşyaları kapsamaktadır. Hediyelerle ilgili dikkat çeken nokta hediyelerin hayranlık uyandıracak kadar güzel olmalarıdır (Güzay, 2014: 53). Constantine V adıyla tahta geçecek Bizans Prensi, Hazar Kağanı’nın kızıyla evlenir. Prenses, çeyizinde prens için etkileyici bir elbise getirir. Bu elbise kaynaklarda “dehşetli etkileyen” bir elbise olarak kaydedilir. Bu elbise herkes tarafından çok beğenildiği için erkeklerin törenlerde

giydiği bir elbise olarak kabul edilir. Elbisenin adı “Ciçokyan” olarak kaydedilir (Koestler, 1984: 10).

Türgişler döneminde Türgiş Devletinin Çin devletiyle olan ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Türgiş Devleti'nin hediyeleşmeleri daha çok siyasi hediyeleşmeler çerçevesinde gelişmiştir. Siyasi hediyeleşmeler çerçevesinde Çin sarayından Türgiş Devleti'ne kız gönderilmesi dikkat çekmektedir. (Güzay, 2014: 56).

706 yılında Wu-chih adındaki Çinli yönetici ölünce yerine oğlu Suo-ke geçer. Suoke daha babasının yöneticiliği döneminde askeri valilik yapar. Yeni görevinde asker sayısı artınca On Ok kağanı A-sihih-na Huai- tao bir elçi ve beraberinde Çin sarayından dört kız gönderir. 708 yılında Çin sarayına elçi gönderilir. İmparator Chung- tsung, sarayın önünde, gönderilen Türgiş elçisini karşılar. On bin kişiden oluşan iki süvari birliğinin konaklamasını sağlayarak onlara olağanüstü hediyeler verir (Taşagıl, 2014: 122).

X. ve XVI. Yüzyıllar arasında İslamiyet'in etkisiyle Türk devletlerinde hediye ve hediyeleşme kültürü çeşitlenmiştir. Yelpazesini genişleyen hediye örneklerinde kendinden önceki devirde eşine rastlanmayan örnekler görülmektedir. İslâmiyet sonrası Türk devletleri hediye örnekleri, Karahanlı dönemini arz etmektedir. Bu dönemde kaleme alınan Kutadgu Bilig adlı eserde yer alan hediye ve hediyeleşme üzerinde alıntılar, hediyeleşmenin kültürel değerini yansıtmaktadır.

Karahanlı devletinin önemli başkentlerinden biri Balagasundur. İlim çevrelerinde yapılan araştırmalara göre Balagasun şehrinde dünyaya gelen Yusuf Has Hacib asil bir aileye mensuptur. XI. Yüzyılda Balasagunlu Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınan, 'töre' ve 'kut' kavramlarıyla inşa edilen Kutadgu Bilig; hükümdarların, vezirlerin, beylerin, muhafız kumandanlarının, saray yazıcılarının, elçilerin, işlerini ve nasıl davranması gerektiğini açıklar. Aile içi ilişkilerin nasıl olması gerektiği, halk ve peygamber soyundan insanlar, hekimler, çiftçiler, hayvan yetiştiricileri, esnaf gibi kimselerin fakirlere nasıl davranması gerektiği aktarılır. Bununla beraber Kutadgu Bilig adlı eserde hediye ve hediyeleşme üzerine çok değerli bilgiler ve örnekler yer almaktadır (Ercilasun, 2004: 132-133).

“Büyük Tavgaç Buğra Han dünyaya hâkim oldu; adı kutlu olsun, Tanrı onu her iki cihanda aziz etsin. Hakan tahta oturunca, dünya asayiş buldu; bundan dolayı dünya ona şahane hediyeler gönderdi. Kimi doğudan binlerce armağan sunmaktadır; kimi batıdan hizmetine koşmaktadır. Binlerce el, hediye olarak ona nadide şeyler sundu; işte sen de bu Kutadgu Bilig’i hediye et. Onların hediyesi gelir, geçer; bu benim hediyem ise ebedi kalır” (Arat,1959:18-19).

Kutadgu Bilig’de hediye ve hediyeleşme üzerine dikkat çekici beyitlerden biri de dış kirası ile ilgilidir. “Bilindiği gibi Osmanlılar döneminde zengin konaklarında yoksullara verilen iftar yemeğinden sonra “dış kirası” adı altında bir de sadaka verilirdi. Kutadgu Bilig’de “tiş teri” adı altında, yemeğe çağrılan kişiye hediye verme tavsiye edilmektedir” (Önler, 2008: 453).

“bıçış kıl küçüng yetse bıçgıl ağı
Uşa tiş teri bir kesilsü çoğı” (Yusuf Hashacip, 1947: 661)

“Hediye ver ve gücün yeterse ipek hediye et, mümkünse dış kirası ver tatmin olsunlar” (Önler, 2008: 453). Beyitte ifade edilmek istenen yoksul kişiler değil davete katılanlardır. Davete katılan kişilere armağan sunulmasını ifade eder. “tiş teri” terimi de “alın teri” deyimini ile yapı benzerliği göstermektedir. Bundan da, çağrılının zahmet edip gelmesine karşılık hediye ya da dış kirası önerilmektedir (Önler, 2008: 453).

XI. Yüzyılın büyük Müslüman- Türk devletlerinden biri olan Gazneliler’de hediye ve hediyeleşme her Türk devletinde olduğu gibi hem devletlerarasında hem de devlet içerisinde yaşanmaktaydı. Âlimlere ve şairlere verilen önem ve değer bağlamında “armağan” hem vazgeçilmez bir kültür değeri hem de ihtiyaç vaziyetindeydi. Özel gün ve kutlamalarda bilhassa bayramlarda “armağan” değişmez ve vazgeçilmez bir unsundur (Güzay, 2014: 68).

Gazneliler’de Nevruz kutlamaları, Sede Bayramı kutlamaları, Mihrigân Bayramı kutlamaları, dînî bayram kutlamaları gibi birçok özel gün tören çerçevesinde kutlanılır. Nevrûz kutlamalarında sultan genellikle resmî tören düzenler, törenlerde valiler

sultana hediyeler takdim eder. Bu hediyeler arasında cins develer, değerli savaş aletleri, Arap atları yer alır. Tören çerçevesinde kutlanılan bir diğer bayram Mihriğân Bayramıdır ve bu bayramda hediyeleşme kültürü oldukça yaygındır. Sultana tabi olan herkesin Mihriğân ve Nevruz Bayramı'nda sultana hediye takdim etmesi gerekmektedir. Dînî bayramlarda ise resmîgeçitler, kurulan sofralar dikkat çekmektedir. Kurulan sofralarda halk ve devlet adamları bir arada yemek yerler (Piyadeoğlu, 2010: 1415-1418).

Türk-İslam devletlerinden biri olan Tolunoğulları'nda hediye ve hediyeleşme örnekleri diplomatik hediye örnekleriyle öne çıkmaktadır. Bizans İmparatorluğu'nun belli bölgelerinin Tolunoğulları hâkimiyetine girmesiyle bu bölgelerde büyük mücadeleler verilmiştir. Bu mücadelede izlenen yollardan biri de anlaşmaya varmadan yana olmuştur. Bizans İmparatorluğu, Şam, Cezire, Avâsım, Suğur bölgelerinin tehlike altında olmasından mütevellit hediyeler göndermiştir. Gönderilen bu hediyelerin amacı Tolunoğulları'na yakınlık göstergesidir. Bu hediyeler, birkaç nüsha Kur'an'dır ve hediye Tolunoğulları'nın daha evvel esir tuttuğu Bizanslılarla göndermişlerdir (Özkuyumcu, 2002: 19).

Harzemşahlar döneminde başka devletlerden gönderilen elçilere verilen hediyeler ve elçilerin sultanlara sundukları hediyeler dikkat çekmektedir. “Sultan Celâleddin Hârizmşâh, Ahlat önlerinde iken Halifelik makamından gelen elçileri huzuruna kabul etmiştir. Halife Nâsır- Lidînillâh tarafından gönderilen hediyeler arasında gayişeli atlar ve saten gaşiyeli Hint kedileri gibi farklı hediyeler yer almaktadır” (Gürbüz, 2005: 65). Beylikler döneminde hediye ve hediyeleşme örneklerine dair kayıtlar daha kısıtlıdır. Buna rağmen farklı hediye ve hediyeleşme örnekleri mevcuttur. Aydınoğulları, Gazi Umur Bey'in tahta çıkışından sonra diğer milletlerle ilişkilerini iyileştirmiştir. Hayatı savaşla geçen Gazi Umur Bey, İzmir'i almak isteyen Latinlere karşı galip gelmiştir. Bizans'ın isteğiyle Midili ve Foça gibi bölgeleri Latinlerden kurtarmıştır. Bu vesileyle Bizans İmparatorluğuyla ilişkileri iyileşmiştir ve Bizans Sakız Adası'nı Gazi Umur Bey'e hediye etmiştir (Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, 1982: 658).

Mengücek Beyliği'nde gerçekleşen bir hediyeleşme örneği evlilik hadisesi üzerinedir. Behram-şâh'ın kızının düğünü hediye ve hediyeleşme örnekleri açısından önemlidir.

Bu evlilik iki hanedan arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmiştir. Behram Şah, kızının çeyizi için farklı yerlerden meşhur terziler, sanatkarlar getirtmiştir. Üç ay gibi kısa bir zamanda çeyizi hazırlanan hatuna İzzeddin Keykâvüs değerli hediyeler göndermiştir. Bu hediyeler arasında ipekli kumaşlar, ağır elbiseler, mücevher yüzükler, gerdanlıklar, altın ve gümüş eşyalar yer almıştır. Hazırlığın ardından İzzettin Keykâvüs bir düğün alayı göndermiştir. Sivas ve Erzincan'da coşkulu bir düğün gerçekleşmiştir. Düğün esnasında defterler dolusu hediyeleşmeler gerçekleşmiştir. Düğüne katılanlara 300 hil'at, 300.000 dirhem para ve hediyeler dağıtılmıştır(Turan, 1998: 63).

Selçuklu dönemi hediye ve hediyeleşmelerle kendinden önceki dönemlerde olduğu gibi çeşitlidir. Bu dönemde siyasi hediyeler yoğunluktadır. Siyasi hediyelerin altın, gümüş gibi değerli madenlerden yapılan nesnelere olduğu görülmektedir.

Bizans İmparatorluğu'ndan Selçuklu sultanlarına gönderilen hediye kayıtlarında farklı hediye türleri görülmektedir. Bu hediyelerin miktarı da değişiklik göstermektedir. Hediyelerin veriliş amaçları arasında Selçuklu akınlarını durdurmak gibi askerî nedenler vardır. Selçuklu sultanlarına gönderilen bu hediyeler sayesinde siyasi ve politik çatışmaların da önüne geçilmiştir. Gönderilen bu hediyeler arasında para ve altınlar bulunmaktadır (Ayönü, 2007: 45).

Bununla beraber toplumsal kültürün içindeki hediyeleşme örnekleri de kayıt altına alınmıştır. Kaçın, Selçuklularda hediyeleşme örneklerini kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Selçuklularda evlilik merasimden evvel gelin ile damadın tanışmasına vesile olan kişilere de hediyeler verilmiştir. Evlilik merasimlerinde hediyeleşmelerde düğünden sonra saç geleneği Selçuklularda bir gelenektir. Tuğrul Bey ve Seyide Hatun'un nikâhı sonrası saç töreni oldukça ihtişamlıdır. Düğüne katılan davetlerinin bulunduğu yerlere gümüş ve takılar saçılmıştır (Kaçın, 2017: 103-107). Selçuklu'ların içeride şairler, âlimler, devlet adamları, mücennecimler; dışarıda komşu hükümdar ve buna benzer kimselere çeşitli armağanlar sunduklarını ve onlardan gelen hediyeleri kabul ettikleri görülmüştür (Ersan, 1999: 65). Aynı zamanda hayvanlar hediyeleşmede önemli bir yer tutar. Verilen hediyeler arasında atlar yer almaktadır. Türk çocuğu için en değerli hediyelerden biri de attır. Bu sebeple ona at hediye edilir(Çetin, 2014:118).

Osmanlı İmparatorluğu'nda hediyeler ve hediyeleşmeler kayıt altına alınmıştır. Bu hediyeleşmelerin çok çeşitli olduğu görülmektedir. XIV.ve XV. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında hediyeler, çeşitli sebeplerle padişahlara sunulan yahut padişahlar tarafından verilen hediyeler şeklindedir. Toplumların hediyeleşme mecraları arasında düğün törenlerinin önem arz ettiği görülmektedir. Bu dönemdeki tarih yazarları da şehzadelerin sünnet törenlerinde ve evlilik törenlerindeki hediyeleri kayıt altına almıştır. Verilen hediyeler, çeşitleri, değerleri, örf ve adetleri, usul ve kaideleri gösterme açısından önem arz etmektedir (Öztürk, 2007: 49-50).

Osmanlı Devleti'nin bazı devletler ile yaptığı hediyeleşmeler üzerine çalışmalar kaynaklarda görülmektedir. Bu kaynaklar bize hediyeleşmenin diplomatik ilişkilerdeki önemini ortaya koymaktadır. XVII. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya arasındaki hediyeleşmeler diplomatik ilişkiler doğrultusunda gerçekleşmiştir. 1665 ve 1699 yıllarında gönderilen hediyeler istikrarlı bir şekilde benzerdir. Gönderilen hediyelerin çeşitleri çoğu zaman değişiklik göstermemektedir. Bununla beraber, 1699 Karlofça Barış Anlaşması esnasında kriz ve toprak kaybı yaşayan imparatorluğun, hediye çeşitliliği ve hediyeleşme politikası benzer şekilde devam etmiştir. Hediyeler politik anlamda imparatorlukların itibarıyla ilişkilidir. XVII.Yüzyılın ikinci yarısında Avusturya İmparatorluğu'na iç hazineden gönderilen hediyeler arasında murassa, sorguç, kebîr kalîçe-i acem, kalîçe-i ibrişim, zer-dûz abâyî, sagîr kaliçe-i acem, murassa raht, murassa altun bilân, murassa altun bilân, murassa topuz ma'a topuzluk, murassa rikâb, murassa eğer, at, sîm bilân, sîm zencîr, sîm rikâb, sîm sade eğer, anber yer almaktadır. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Avusturya İmparatorluğu'na taşradan tedarik edilip gönderilen hediyeler arasında kaife teğelti, çuka işleme yapuk, serâser kuşaklık hil'at, destâr-ı paşa, seccâde-i uşşak, nâfe-i misk, bâd-zehr, mükemmel sâyebânı ile otak yer almaktadır (Uluskan, 2007: 78-80).

Devlet yöneticileri arasındaki hediyeleşmeler yaşadığı coğrafyayla yakından ilişkilidir. II. Abdülhamid ve II. Menelik arasında gerçekleşen hediyeleşmeler bu duruma örnektir. Habebişistan'dan gelen hediyelerin hayvan veya hayvansal ürünler olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan giden hediyelerse el yapımı veya sanayi ürünüdür (Yurdakul, 2007:93).

Osmanlılarda sünnet törenleri oldukça önemliydi. Şehzadelerin sünnet törenleri için hazırlıklara aylar öncesinden başlanmıştır. Bu törenler oldukça coşkulu geçmiştir. Sur emini tarafından fakir çocuklar için alınan hediyeler arasında pabuç, kuşak, al çuka takke yer almaktadır (Efendi,2008:16).

Her toplumun kendi gelenek ve göreneklerine göre hediye çeşitliliği ve hediyeleşme ritüelleri oluşmuştur. Toplumlara birbirinden ayıran veya toplumların birbiriyle ortak noktalarını belirleyen hediyeler, Türk toplumu açısından belli özel gün ve törenlerde alınmakta ve verilmektedir. Türk topluluklarında geçiş dönemleri (doğum, düğün, ölüm vd.) hediyeleşmeleri çeşitlilik göstermektedir. Bu örnekler, geçiş dönemi hediyeleşmelerinin hayatımızın içindeki sürekliliğini ve farklı coğrafyalardaki yaşama rağmen benzerliğini vurgulamaktadır. Dini bayramlarda alınan ve verilen hediyeler toplumdaki gelenek ve göreneklerle özdeşleşmiştir. Dini bayramlar ve geçiş dönemi hediyeleşmeleri ortaklaşa gerçekleşerek yeni bir kültürel değer haline gelmiştir.

İnsan yaşamının başlıca üç önemli “geçiş dönemi” vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçiş”leri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu “geçiş dönemi”ndeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda kişiyi yaklaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır çünkü yaygın olan inanca göre insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açıktır (Örnek, 1995: 131). Birçok anlatı türünde olduğu gibi destanlar da başlıca hediyeleşme örneklerinin hadiseleri geçiş törenlerine bağlı olduğu gibi Türk halk kültüründe de hediyeleşmeler geçiş törenleriyle doğrudan bağlantılıdır. Geçiş törenlerindeki hediyeleşmeler kendine hastır.

Kültürel antropolojide birey genellikle doğum, evlilik ve ölüm olmak üzere üç dönemde incelenmektedir. Bir önceki dönemin kendinden sonraki döneme dair hazırlıklar içerdiği bu kutsal zaman dilimleri etrafında Türk toplumunda çok sayıda inanış ve düşünüş kalıbı yer almaktadır. Bu inanış ve düşünüş kalıpları çerçevesinde şekillenen törenler çoğu zaman toplumun katılımıyla gerçekleşmektedir (Aça, 2007:

391). Toplumun katılımıyla gerçekleşmesi sebebiyle “geçiş” dönemlerinde kümelenen âdetler, gelenekler, törenler, araştırılan ülkenin, coğrafi bölgenin ya da kent, ilçe, köy gibi daha küçük toplumsal ünitelerin folklorların ana bölümlerinden birini oluşturmaktadır.

Tıvalarda bir doğum gerçekleştiğinde o doğumu kutlamak için toylar düzenlenir. Bu toya da “Urug Doyu” denir. Önceleri bebeğin dünyaya geldiği ilk gün yapılırken, günümüzde bir ayı doldurmak üzere yapılır; bu toyun ne zaman yapılacağı kararını aile verir. Ailenin zaman belirlemedeki en önemli hassasiyeti bebeğin sağlığıdır. Ailenin mutluluğuna ortak olmak için akrabalar ve tanıdıklar bu toya çağırılır. Toy gerçekleşirken alkışlar söylenir ve toy için kurban kesilir, bu kurbanın eti toya katılan herkese dağıtılır. Toya katılanlar da bebek için hediyeler getirir. Davetliler tarafından gönderilen hediyeler, ailelerin maddi durumuna göre değişiklik göstermektedir. Tıvalar için bu gün “en gönlü açık bayram” dır (Kenin-Lopsan 1994: 123-124; Oyun, Oorjak 2004: 77’ den aktaran Türker, Koçoğlu ve Gündoğdu, 2016: 144).

Kırşehir’de bebeğin doğumundan sonra bir toy düzenlenir. Bu toy, Tıvalardaki Urug Doyuna benzemektedir. Kırşehir’deki bu uygulamanın adı “beşik düğünü” “kundak düğünü”dür. Bu tören özellikle ilk çocuğun doğumundan sonra yapılmaktadır. Çarşıdan alınan beşik eve getirildiğinde çocuğun bulunduğu odaya alınmaz. Beşik süslenilir ardından bebek beşiğe koyulmak üzere beşiğin bulunduğu odaya getirilir. Bu törene akrabalar, komşular katılır. Beşik düğününe katılanlar yanlarında mutlaka bir hediye getirir. Hediye beşiğin üzerine bırakılır veya kenarına asarlar. Hediye çeşitleri arasında altın, çeşitli el örgüsü, giysiler olabildiği gibi hazır alınmış giysiler de olabilir (Sever, 2007: 179).

Kazaklarda bir bebek doğmadan evvel bebeğin kıyafetleri erkek evi tarafından bir araya getirilir. Doğumun ardından bebeğin ailesi ve sevdiklerinin bir araya geldiği toy benzeri bir tören gerçekleşir. Bu törende “görümlük” adı verilen hediyeleşme yaşanır. Bu hediyeler bebeğin herhangi bir ihtiyacı olabilir. Kazaklarda buna benzer farklı törenler de vardır. Bu törenlerden biri bebeklerin kırkıncıdan sonra kına yakma törenidir. Törenlerin ortak özelliği armağanlar ve törenin şenlik halinde gerçekleşmesidir. Aynı

zamanda burada gerçekleştirilen ritüellerle çocuğun kötü ruhlardan korunacağı da düşünülmektedir (Çeltikçi, 2007:515).

Balıkesir yöresinde doğum sonrası hediyeleşmeler, lohusalık sürecindeki hediyeleşme örnekleri açısından zengindir. Yörede lohusalık süreci hediyeleşmeleri ailenin maddi imkânlarına göre değişmektedir. Doğum sonrası lohusalar ter döşegine yatırılır. Bebeğin doğumundan haberdar olan eş-dost, akraba aralıklarla ziyarete gelir. Lohusa kadının odasında aynı zamanda çeyizi serilidir. İlk hediye evdeki aile fertleri tarafından verilir. Bu hediye genellikle bir malın bağışlanması şeklindedir. Bu mal bazen taşınmaz veya maddi değeri yüksek hediyelerdir. Ziyarete gelen diğer akrabalarsa elbise, kumaş, patik, çember, yemeni, para, altın gibi hediyeler getirirler (Aça, 2007:391-392).

Sivas yöresinde, elli yıl evvel, bebek doğduktan sonra yapılan ziyaretlerde para verilir. Bu paranın toplanılış amacı bebeğin doğumunu yaptıran ebeye verilmesidir. Toplanan bu paraya da göbek akçası denir (Üçer, 2007: 344). Geçiş dönemlerinden doğum, hediyeleşmenin sıkça yaşandığı ve çeşitlilik kazandığı bir evredir. Bu evrede hediyeler hem bebeğin ihtiyaçları hem de aileye destek amacıyla verilir. Gelenekle harmanlanan bu hediyeleşmenin insanların hayatlarını kolaylaştırdığı ve toplumsal bir yardımlaşma mekanizması oluşturduğu görülmektedir.

Geçiş dönemlerindeki kutlamalar, hediyeleşmeler, toy ve şenlikler, aile yaşantısını destekler. Evlilik bu dönemler arasında hediyeleşmenin en yaygın görüldüğü dönemdir. Yeni bir hayat kuran çiftlere, yakın akrabaları, komşuları, eşi dostu tarafından verilen armağanlar destek amacı güder. Öyle ki verilen bu hediyelerle çiftler, henüz karşılayamadıkları bazı ihtiyaçlarını giderirler. Aynı zamanda bu hediyeler manevi değer de arz eder. Çiftlerin birbirine verdiği veya aileler tarafından verilen bu manevi hediyelerin derin anlamları olur. Buna evlilik beyanı olarak verilen yüzüklerin çiftlerin arasındaki bağı temsil etmesi örnek olarak gösterilebilir. Gelenekle beslenen bu hediyeleşmenin örnekleri toplumun yaşantısını yansıtan destanlarda da görülmektedir.

Bay Büre'nin oğlu Bamsı Beyrek destanında geçiş dönemleri (evlilik) için önemli bir örnek yer almaktadır. Evlat sahibi olmayan Kam Büre Bey ve Bay Bican Bey dua ister. Bay Bican Bey kendi için bir kız evladı duası isterken Kam Büre Bey yerine geçecek ve yurduna sahip çıkacak bir oğlan çocuğu için dua ister. Bican Bey eğer dua kabul olursa doğacak kızını Bay Büre'in oğluyla beşik kertmesi yapacağını söyler. Aradan zaman geçer, Bay Bican Bey bir kız, Kam Büre Bey ise bir erkek evlat sahibi olur. Bamsı Beyrek adı verilen yiğit ile Banı Çiçek adı verilen güzel kız daha doğmadan beşik kertmesi yapılır. Doğduktan sonra birbirini tanımayan Banı Çiçek ve Bamsı Beyrek av esnasında karşılaşır ve av esnasında bir tartışmaya tutuşurlar. Tartışma büyüyünce Bamsı Beyrek, onu izleyen bahadırlara küçük düşmemek adına Banı Çiçek'i yenmek ister. Banı Çiçek'e bir yumruk atar ve onu yener. Birbiriyle tanışan Banı Çiçek ve Bamsı Beyrek evlenmek ister. Bamsı Beyrek parmağındaki altın yüzüğü çıkararak Banı Çiçek'e nişan olarak hediye eder. Banı Çiçek'in Deli Karçar adında bir abisi vardır. Deli Karçar kardeşinin Bamsı Beyrek ile evliliğine engel olmak ister. Banı Çiçek'i Bamsı Beyrek'e istemeye Dede Korkut gider. Deli Karçar, Dede Korkut'tan binlerce deve, koyun gibi hediyeler ister, Bamsı Beyrek'e kız kardeşi Banı Çiçek'i ancak bu hediyeleri getirirse vereceğini söyler fakat Dede Korkut zorluklarla Banı Çiçek'i alır. Düğünden bir gece evvel Bamsı Beyrek kâfirler tarafından esir alınır. Deli Karçar kardeşi Banı Çiçek'e kanlı bir gömlek getirerek Bamsı Beyrek'in öldüğünü söyler. Bamsı Beyrek kâfirlerin elinden kaçır ve Deli Karçar'ın yalanı ortaya çıkar. Bamsı Beyrek ve Banı Çiçek evlenir(Gökyay, 2019:69-106).

Kazak Türklerinde evlenecek çiftlerin ailelerinin tanışması ve onayından sonra hediyeleşmeler başlar. Evliliğin tüm aşamalarında hediyeleşmeler karşılıklı olarak sürer. İsteme töreninde, erkeğin ailesi ve akrabalarından bir grup kızın evine gider. Giderken hediye olarak at götürülür. Bu atın cinsi önemlidir. Kızın ailesi bu isteme töreninde hediyeler, düğün töreninde alınacaklar ve başlık parası hakkında fikirlerini dile getirir. Başlık parasına kalım yahut kalın adı verilir. Kalın adı verilen bu başlık, çoğu zaman büyükbaş hayvanlardan oluşmaktadır. Büyükbaş hayvan haricinde hediye çeşitleri arasında deve, hızlı at, pahalı halı, elmas kılıç, kürk gibi eşyalar yer alır. Bu eşyaların dikkat çeken özelliği pahalı ve değerli olmasıdır (Çetindağ, 2007a: 220).

Kırgız Türkleri evlilik törenlerinde, kudalar (güveyin anne babası) armağanlarını törene katılanlara dağıtır. Bu hediyeler dağıtılırken kızın ailesinin duası istenir. Ailenin rızası ve duası alındıktan sonra dokuz tabağı meydana çıkar. Bu tabakta ikram edilecek yemekler, küçük hediyeler, kıyafetler yer alır (Aynakulova, 2006: 105).

Uygur Türklerinde anne baba evladı için uygun bir kısmet arar ve bulduğu takdirde kızın ailesine haber verirler. Bu esnada kız ve erkek birbirini beğenirse hediyeleşirler. Bu evlilik şeklinde görülen hediye örneği diğerlerinden farklıdır. Erkek, kıza gümüş bir yüzük alır. Bu hediyein değeri maddi duruma göre değişiklik gösterir. Bir yüzük yerine bazen nazarlık (muska) alındığı da görülür. Kız ise erkeği beğenirse ona bir mendil verir. Bu mendilin üzerinde gül deseni bulunur (Öger, 2013: 69).

Tunceli’de evlilik âdetlerinde görücülük pek yaygın değildir. Bunun yerine “aracılık” adı verilen bir uygulama yaygındır. Kişilerin evliliğine aracılık edene “dilbağı” adı verilen bir hediye verilir. Bu hediye, yazmanın ucuna bağlanmış bir altındır. Bazı yörelerde bu uygulamanın adı “hediye” şeklindedir. Tunceli’de yaygın olan bir başka evlilik hediyesi de gerdek gecesinin ardından damat tarafından verilir. Bu uygulamada damat dışarıya çıkıp güveye, güvey de sağdıçlara “hil’at” adı verilen hediyeleri takdim eder. Kadınlar arasında da ertesi gün bir kutlama gerçekleşir. Kutlamaya katılan kadınların ziyaret amacı “Gözün aydın olsun” dur. Ziyarete gelirken hediyeler getirirler (Yurt Ansiklopedisi, 1983a: 7336).

Van’da ise görücü geleneği yaygındır. Görücüler kızı beğendikten sonra kızın annesinin onayına gidilir. Kızın annesi kızın düşüncesini öğrendikten sonra görüşmeler devam eder. Olumlu bir sonuç alınırsa başlık yahut “gelet” adı verilen hediyeler belirlenir. Bu hediyeler arasında kıza ve ailesine alınacak hediyeler yer alır. Hediyelerde karar kılınırsa erkek tarafı süslü bir sandıkla kızın evine şeker ve hediye gönderir (Yurt Ansiklopedisi, 1983b: 7606).

Çanakkale’de ise gelinin küçük kardeşleri yahut yakınları tarafından kapı tutulur. Kapıyı tutan kişiye hediye verilir. Bu gelenekte damadın ailesi kapıyı çalar, gelinin ailesi kapıyı açmaz. “Kapı parası” denilen hediye alındıktan sonra kapıyı açarlar. Bir başka hediye de gelinin sağdıçları tarafından alınır. Sandığa oturan sağdıçlar hediye

(bahşış) verilmeden sandıktan kalkmaz. Sağdıçlar bazen de gelini saklayarak hediye isterler (Güleç, 2007: 165).

Görüldüğü üzere her zaman gelin ve damada hediye verilmemektedir. Bazen düğüne davet işini üstlenen (okuyucu), sağdıç, gelinin kardeşi gibi kişilere de hediyeler verilmektedir. Gelin ve damat haricinde hediye verilen kişiler arasında Tokat yöresinde gerçekleşen bir hediyeleşme dikkat çekmektedir. Çocuk hediyesi olarak bilinen bu hediyeleşme gelin evine girdiğinde gerçekleşir. Gelinin kucağına bir bebek verilir. Gelin de bir miktar parayı bebeğin avucuna bırakır (Öztürk, 2007:175).

Gelin ve damada her zaman maddi hediyeler verilmemektedir. Eğlenceli hediyeler de evlilik hediyeleri arasında yer almaktadır. Buna örnek olarak Ahret çiçeği gösterilebilir. “Ahret Çiçeği” Arpaç köylerinde ve Kırklareli ilinde görülen bir âdettir. Gelin olacak kızın evine çalgılar ve çelgiler ile gelinir. Kızın ahretliğinin hazırladığı çiçek alınmaya gidilir. Bu çiçek evlenecek kıza ahretliğinden bir hediyedir. Çiçeğin üzerine emzik, bebek, şeker, balon gibi eğlenceli ve evlenecek çifte imada bulunan nesnelere yerleştirilir. Çiçekle birlikte ahret kızı, bir de bohça hazırlar. Ahret kızının verdiği çiçeğe karşılık gelin de ahret kızına çiçek almaya gider. Bu esnada oyunlar oynanır ve çalgılar, çelgiler eşliğinde eğlenilir (Bayraktar, 2007: 339).

Düğünden evvel gerçekleşen bazı hediyeleşmeler de vardır. Bu hediyeleşmelerin sorunsuz bir şekilde iletilmesiyle evliliğin onaylanması mümkündür. Evlilik hediyeleri, törensel bir şekilde gerçekleştirilerek kişilerin tanışması ve kaynaşması sağlanır. Yozgat'ta düğünden evvel kıza alınan hediyeler, “dürü gönderme” adı verilen özel bir günde götürülür. Bu tören genellikle akşam saatleri yapılır. Dürüye gelen kadınlar ve erkekler farklı odalarda ağırlanır. Yemekler yenildikten sonra kızın yakınlarından biri elindeki siniyle dolaşır. “Sinileri getirin de dürüleri koyalım!” diyerek güvey yakınları için alınan hediyeleri toplar (Yurt Ansiklopedisi, 1983c: 7690).

Kimi zaman evlilik hediyeleri mevsimsel törenlerdeki hediyeleşmelerle beraber yapılmaktadır. Sivas yöresinde nişanlı bir kıza kayınvalidesi, 21 Mart Nevruz Günü hediye vermektedir. Hediyeinin verilmiş nedenlerinden biri o yılın huzurlu ve bereketli

geçmesi içindir. Bu hediye genellikle beyaz renkli bir kıyafet yahut başka elbiselerden oluşur. Kimi zaman da evlilik hediyeleri dini bayramlarla iç içe geçmiş durumdadır. Gelinin evine Ramazan ayında hediyeler gönderildiği gibi Kurban bayramında da hediyeler gönderilir. Bu hediye genellikle süslenmiş bir koç olur (Üçer, 2007: 345).

Sivas'ta evlilik hediyeleşmesi şu şekildedir; Ayak payı, kız babası tarafından alınan başlık parasının bir miktarının iade edilmesidir. Bu parayı geri verme sebebi gelen misafirleri gururlandırmaktır. (Öztürk, 2009: 151). Evlilik hediyeleri çoğu zaman maddi olsa da toplumun birçok ihtiyacını karşılar. Yardımlaşma, eğlence, sosyal ilişkileri geliştirme gibi işlevler üstlenir. Görüldüğü üzere Türk kültüründe destanlarda, farklı coğrafyalarda; farklı şehirlerde evlilik hediyeleşmeleri ve hediye çeşitleri zengindir.

Ölümü algılamak insanlık tarihi için oldukça zor olmuştur. İnsanlar, ölümü algılamakta güçlük çekmekle beraber onu anlamlandırmaya gayret etmiştir. Türkler, mitolojilerinde yer alan ilkel inanç biçimleriyle ölüme cevaplar aramıştır. Bu bağlamda Şamanistlerin düşünce sisteminde ruh ve can üzerine fikirler önem arz etmektedir.

Ölüm ve yaşam, topluluklar tarafından kendi dünya görüşleri ve inanç biçimlerine göre açıklanmıştır çünkü ilkel insan bilinmezlikleri açıklamalı ve mutlaka, bilinmezliklerle ilgili cevaplar bulmalıydı. Aşağı yukarı benzer yolu takip eden topluluklar, ölümü ve yaşamı da benzer şekillerde açıklamıştır. Farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen topluluklar tarafından insana yaşam veren nesne benzer kelimelerle açıklanmıştır. Bu kelimeler arasında nefes, tın, rüzgâr, esinti kelimeleri yer almaktadır (İnan, 1986: 176).

Ölüm sırası ve sonrası uygulamaları, geçiş dönemleri uygulamaları arasında gelenek ve görenekleri en iyi şekilde aktarma vazifesini üstlenmiştir. Bazı hediye çeşitliliği ve hediyeleşme ritüelleri de ölüm sırası ve sonrasında gerçekleşmiştir. İnsanlar, ölen sevdiklerinin ardından duygularını ifade edebilmek için törenler düzenlemişlerdir. Bu törenlerde bazı ikramlar gerçekleşmiştir. Kanlı- kansız kurban, ölen kişinin yemek ihtiyacını karşılamak gibi mitolojik kökenli inanç uygulamalarıyla ilgili olsa da yapılan törenlerde sunulan ikramlar, birer hediyedir. Cenazelerin ardından dağıtılan

ikramlar, ölen kişinin ruhunu kötülüklerden korumak ve onu huzura kavuşturmak için gerçekleştirilir.

Mezarlıklarda yapılan sunak ayinleri, İslam dininin etkisiyle sevabın ölünün ruhuna gittiği varsayılırken fakirlere sunulan yemekler ve mevlit geleneğiyle helva, şeker gibi tatlı yiyeceklerin dağıtılmasına dönüştüğü görülmektedir. Günümüzde belediyelerin büyükşehirlerde faaliyete geçen hizmetlerden biri üzerinde de durmak gerekmektedir. Geleneksel yaşantının bir getirisi olarak birinin vefatının ardından mutlaka yemek törenleri gerçekleştirilmektedir. Bu törenler şehirlerde belediyeler tarafından sunulan bir hizmet haline gelmiştir. Böylelikle sunaklarda gerçekleştirilen ölü gömme törenleri, modern toplumda yer edinmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan birisi, ölümlle ilişkili bütün uygulamalarda toplumsal statü ve maddi zenginliğin ön planda oluşudur çünkü burada ölümlle ilişkilendirilen ikramlar, simgesel bir güç ve statü göstergesidir. (Bendan, 1969: 152'den akt. Sağır, 2016: 15). Eski Türk geleneklerinde de ölümün ardından yapılan ritüeller önem arz eder. “Ey ulusum, bana hizmetinizi gösteriniz. Bayın oğlu Baymir- za sözlerime kulak ver, beni iyi dinle: Serseri dolaşan kalabalığı toplayıp toplum yaptım. Sıçan avlayan doğanı terbiye ederek av kuşu yaptım. Yabani doğanı avcı yaptığım gibi serseri dolaşan. Sizleri il, ulus yaptım. Ben öldükten sonra benim yaptıklarımı devam ettiriniz: Yayalara at, çıplaklara giyim veriniz. Ayranım, kımızını bu yoksullara ırmak gibi aksın. Ben öldükten sonra Arslan Manas'a varınız, vasiyetimi yerine getiriniz. Büyük aşım (yoğ törenime) Kâfir, müslüman ayırmadan çağırınız” (İnan, 1992: 47). Manas Destanında yer alan bu yoğ töreni vasiyeti de örnek olarak gösterilebilir. Yine Eski Türklerde ölen kişinin ardından atını öldürmek geleneği, Sagaylarda var olan fakat unutulmaya yüz tutan bir gelenektir. Artık ölünün atını başka birine hediye etmek daha yaygındır (İnan, 1986: 186).

Ölen yakının ardından yas tutan aile bireylerini hayata yeniden dâhil etmek için bazı gelenekler ve görenekler vardır. Ailedeki en yaşlı kadın üyeye armağanlar verilir. Bu armağanların amacı yas almak yahut yoklamaktır. Hediyeye kişiyi bulunduğu kötü durumdan uzaklaştırmak amaçlanmaktadır. Baş sağlığı veya ölü yemeği âdeti de bu bağlamda oluşan eylemlerden biridir. Bu uygulamanın bir örneği Sivas'ta görülür. Sivas'ta ölü evi için yemek getirmeyen, ölü evini yoklatır. Yas tutan aileye yeniden

ağzlarının tadı yerine gelsin diye baklava, peşkir gönderilir. Zara'da elma, çay şekeri, sabun, tülbent vb. hediyeler götürülür. İmranlı İlçesine bağlı Kıvenli Köyü'nde yas evine yağ, bulgur, şeker, meyve götürülür. Konya'da yas yoklama, yas ailesinin maddi durumuna göre değişiklik gösterir, bu hediyeler kimi zaman bir kutu şeker kimi zaman bir koyundur. Van'ın Muradiye İlçesine bağlı Karahan Köyü'nde kalabalık gruplar halinde baş sağlığı dilemeye gidilir. Zengin aileler yas evine gelmeden evvel bir koç gönderirler. Gelir düzeyi düşük aileler ise çay getirirler (Örnek, 1971: 86-87).

Verilen örneklerden hareketle, yas yoklama ya da alma adı verilen bu ziyaretlerde mutlaka bir hediye görülmektedir. Bu hediyeler kişilerin maddi durumuna göre değişiklik gösterdiği gibi coğrafyadan coğrafyaya da farklılık göstermektedir.

İslâmiyet'in kabulünden sonra Türk kültürünün en önemli değerlerinden biri dini bayramlar olmuştur. Dini bayramlar her bölgenin kendine has gelenek ve görenekleriyle birleşmiştir. Ramazan orucunun ardından Ramazan Bayramına hazırlık yapılır. Bu hazırlıklar arasında hediyeler de yer almaktadır. Hediyeler oldukça çeşitlidir ve kime ne verileceği önceden belirlenmiştir. Bu hediyeler arasında geleneksel hediyeler de yer almaktadır. Böylelikle hem dinin hem de geleneğin harmanlandığı ortak motifler doğmuştur.

Anadolu'da hediyeleşmenin aktif bir şekilde devam ettiği vakitler; Ramazan ayı, düğünler ve bayramlar gibi ehemmiyetli günlerdir. Bu bağlamda hediyeleşmelerin yoğunluğu gezginlerin dikkatini çekmiştir. Süregelen Ramazan şenlikleri ve armağanları XIX. yüzyıldan bugüne dek önemini korumuştur. "Mesela, gezginlerin ifade ettikleri şekliyle yüzyılın sonlarında sadrazamların konağında güneş battıktan sonra kapılar asla kapanmaz ve her kim olursa içeri girmesi için ricada bulunulur, serinletici şeyler ikram edildikten sonra asla eli boş gönderilmez, ihtiyaç sahiplerine yılın bu kutsal ayında Doğululara has misafirperverlikle, iyilikle ve yardım severlikle fazlasıyla ve övülmeye değer bir biçimde yardımlarda bulunurdu" (Şahin, 2007: 39). Topluma dışarıdan bakan gezginlerin dahi dikkatini çeken durumlardan biri hediyeleşmelerin özel günlerde incelikle yapılması olmuştur. Bununla beraber burada görülen hediyeleşme örnekleri sosyal yardımlaşma niteliği taşımaktadır. İhtiyaç

sahiplerinin Ramazan ve Kurban bayramlarında ihtiyaçlarının karşılanması sosyal dayanışmaya örnektir.

Günün belirli aralığında oruç tutulan Ramazan ayının sonunda kutlamalar yapılır. Bu kutlamalar bayram namazından sonra başlar. Bayram namazı vesileyle toplumun farklı kesimlerinden insanlar ve aile üyeleri bir araya gelir. İnsanların aralarında küslük olmaması en önemli hususlardan biridir ve aile büyükleri ya da yakınlar küsleri barıştırmaya gayret gösterir. Bu sebeple tatlı yemek, tatlı sohbetler etmek için şekerlemeler hediye edilmektedir. Bu şekerlemelerin hediye edilmesi geleneğinden mütevellit Ramazan Bayramına “şeker Bayramı” olarak ikinci bir ad verilmiştir (Baykara, 2000: 879). Aynı zamanda bayramda eli pülen büyükler, çocuklara şeker ve para hediye eder. Böylelikle Ramazan Bayramı ocuklar için de anlam kazanır. Bu günlerde akrabalar, eş-dost arasında gerçekleşen misafirlikte birbirini hatırlamak, yaşlıları ziyaret etmek, onların dualarını almak önemlidir. Genel olarak yaşlı aile büyüğü olan kişilere ziyarete gidilir. Ziyaret başladığı an hediyeleşmeler de başlar (Türkyılmaz, 2013: 35).

İslamiyet’in etkisiyle Uygur Türkleri, Ramazan ve Kurban bayramlarını kutlamaya önem verirler. Uygurların bu bayramları kutlarken sosyal dayanışma örnekleri ve imece usulü yaygınca görölmektedir. Temizlik yapılacaksa beraber yapılır. Bayramlardan evvel evler, sokaklar temizlenir. “Sanza (yağda kavrulmuş makarna), boğursak (yağda pişirilmiş hamur), katlama ve tokaç (örek) gibi yemekler bol miktarda hazırlanır” çocuklar için oyunlar düzenlenir, yeni kıyafetler giyilir, mahalle ve yakın çevredeki eski yollar tamir edilir (Gönel Sönmez, 2016: 144). Buradan hareketle yine Uygurlardaki bayram kutlama törenlerinin sosyal dayanışma şeklinde gerçekleştiği görölr. Hediyeleşmeler belirgin ve kısıtlı örnekler çerçevesinde gerçekleşmemektedir. Yalnızca maddi hediyeleşme değil, manevi dayanışma ve birliktelik de hediyeleşme sürecinde ön plandadır. Kırgızistan’da Ramazan, Kurban ve Nevruz Bayramlarının ortak özellikleri söz konusudur. Bu ortak özelliklerden biri çocukları mutlu etmektir. Hediye olarak çocuklara para verilmesi, onlara güzel bir elbise alınması sık görölen adetlerden biridir. Bu adetler Kırgızistan’da olduğu gibi Anadolu’da da yaygındır. Temel esas dayanışmadır.

Kırgızistan’da dikkat çeken bir diğer durum ise Ramazan bayramında bayrama özel bir elbise alınmamasıdır. Kurban bayramında ise mutlaka elbiselerden herhangi birinin yeni alınmış olması adetler arasındadır. “Yeni elbiseye gücü yetmiyorsa özellikle çocukların serçe parmağına yeni bir kumaştan küçük bir bez parçası bağlanır. Bu uygulamayla çocukları sevindirmenin yanında, ailenin maddi durumunun pekiyi olmadığı, çocuklarına bayramlık alamadıkları da ihsas edilmiş olur. Dolayısıyla bunu gören zenginler, ellerini öpen çocuklara bol miktarda para verir veya onlara bayramlık elbise veya herhangi bir hediye alırlar” (Polat, 2007: 2009).

Ramazan ve Kurban bayramları, geçiş dönemleri ve mevsimsel bayram ritüelleriyle iç içe geçmiştir. Türkiye’nin pek çok bölgesinde düğünden evvel bir bayram varsa gelin olacak kıza armağanlar gönderilir. Bu hediyelerin bayramda giyilecek bir elbise, altın gibi hediyeler olduğu bilinmektedir. Elazığ bölgesinde sadece gelin olacak kızın evine hediyeler gönderilmez, damada ve ailesine de hediyeler gönderilir (Çetindağ, 2007b: 219).

Milli bayramlar genellikle törensel kutlamalar çerçevesinde gerçekleşir. Gerçekleşen törenlerde devlet adamları birbirine hediyeler takdim eder. Bununla beraber yarışmalar, gösteriler; günün anlam ve önemine dair şiir, yazı ve konuşmaların yer aldığı etkinliklerde, kazanan çocuklara ve gençlere birincilik, ikincilik gibi derece hediyeleri verilmektedir.

İnsanoğlu, yaşadığı doğada zamanı ifade eden ay, yıl, gün gibi kavramlara önem vermiştir. Bu günlerde genellikle doğa şartları tamamen değişmekte olup doğadaki çeşitli bitkilerde farklılıklar gözlenmiştir. İnsanoğlu hem bu tabiat değişikliklerini anlamlandırmaya hem de bu değişikliklere uyum sağlamaya gayret etmiştir.

Türk boylarında doğanın canlanması ve tarımsal sürecin de başlangıcı olarak Ortaçağ’dan bu yana devam eden mevsim geçişlerinde yapılan törenler vardır. Bu törenlerden biri 21 Mart bahar kutlamalarıdır. Bu kutlamaların adı Nevruz olarak bilinmektedir(Genç, 1995: 17-18). Türk toplumlarında görülen bu bayramı kutlamak için çeşitli ritüeller gerçekleştirilmektedir. Ergenekon Bayramı olarak da bilinen

Nevruz; yeryüzünün yeniden can bulması, yaz mevsiminin ilk hareketlenişiyle dirilişi, Türk destanlarında yer almaktadır (Şengül, 2006:163).

Osmanlı'da da Nevruz bir bayram havasında kutlanılmıştır. Sarayda gerçekleşen kutlamaların bayram havasında geçmesi için hazırlıklar yapılmıştır. Bu hazırlıkları yapan kişiye hekimbaşı denilmiştir. Nevruz bayramına özel mesir macunları hazırlanmıştır ve saray halkına ikram edilmiştir. Bu kutlamalar sırasında devlet ricali, birbirine resmi olarak hediye vermiştir (Dingeç, 2009: 1065).

Nevruz kutlamaları Türk tarihi seyirinde ve Türk halk kültüründe kendine yer bulmuştur. Kırgızistan'da bayram coşkusuyla kutlanan nevrüz; ikramda bulunma, hediyeleşme, mutluluk, neşe ve birliktelik gibi gereklilikleri de yerine getirir (Akçora, 1996: 3). Kırgızistan'da yapılan bu kutlamalarda o güne has Sümelek adında bir yemek durumu nispeten daha iyi olan aileler tarafından pişirilir. Çevredekilere dağıtılan Sümelek, memnuniyetle kabul edilir, yenir. Sümelek alan aile tabağı boş vermez mutlaka içine bir yiyecek koyarak iade eder (İpek, 2012: 41). Özbekistan'da gerçekleşen Nevruz kutlamaları da tıpkı Kırgızistan'daki gibi bayram havasındadır. Bu bayramı şarkılar eşliğinde oyunlar oynayarak beklerler. Genç kızlar birbirine çiçek demetleri hediye ederler(Ashirov ve Hatunoğlu, 2015: 125).

Bulgaristan'da gerçekleşen bir Nevruz hediyeleşme örneği ise Marteniçka bileklikleridir. "Marteniçka, kırmızı ve beyaz yün iplerden yapılan ve çoğunlukla bileklik olarak kullanılan süs eşyalarına verilen genel addır. 1 Mart'ta hediyeleşme yoluyla takılan marteniçkalar, mart ayı sonuna kadar kullanılmaktadır" (Avcı, 2021: 504). Azerbaycan'da ise Nevruz günlerinde çok sayıda yumurta boyanır ve eve gelen misafirlere, çevredeki çocuklara dağıtılır. Bu yumurtaları yiyen kişilerin sağlıklı olacağına inanılır. Yaşlı, çocuk herkes bu yumurtaları yer. Azerbaycan'da bayramı şenlendiren bir diğer hediyeleşme örneği Köse sayesinde gerçekleşir. Köse, yüzünü renkli boyalarla boyar. Kıyafetlerini de eski kıyafetlerden seçer ve şiirler, masallar okur. Omzunda içi Nevruz'a has yiyeceklerle dolu bir bohçası vardır. Bu yiyecekleri gezerek çocuklara dağıtıp bayrama gelemeyen hasta, yaşlı kim varsa onların kapısına giderek armağanlar bırakır (Babayev'den aktaran Arık, 2019: 179-180).

İğdir, Kars ve civarında Nevruz kutlamaları oldukça yaygındır. Nevruz zamanı kapı dinleme ve baca gezme gelenekleri mevcuttur. Bu törene “Döldökümü” denir. Baca gezmek için çıkan çocuklara hediyeler hazırlanır ve verilir. Kars çevresinde ise bu geleneğin adı “Baca Baca” dır. Çocuklara dağıtılan hediyeler arasında renkli yumurtalar da yer almaktadır (Korkmaz, 2000: 221-226).

Hıdırellez de tıpkı Nevruz Bayramı gibi bir mevsim bayramıdır. Kışın son buluşunun ardından gelen baharı karşılama kutlamasıdır. Genellikle 6 Mayıs'ta kutlanır. Kutlandığı yerler arasında Suriye Türklerinin yaşadığı bölgeler, Kırım, Anadolu ve Bakanlar yer almaktadır. “Hıdırellez, halk arasında ölümsüzlük sırrına erdiklerine ve biri karada, diğeri denizde darda kalanlara yardım ettiklerine inanılan Hızır ve İlyâs peygamberlerin yılda bir defa bir araya geldikleri gün olarak kabul edilir” (Ocak, 1998: 313).

Ankara Hamamönü'nde gerçekleştirilen Hıdırellez kutlamaları sürekli olarak değişikliklere uğramaktadır. Buna rağmen bazı etkinlikler daima gerçekleşmektedir. Bu etkinlikler arasında yumurta boyama etkinliği de yer almaktadır (Gürçayır Teke, 2016: 50). Yumurtalar, kişilerin hayal gücüne göre boyanır ve hediye edilir. Bununla beraber gül ağacına dilek bağlama, masal çadırı gibi birçok çeşitli etkinlik mevcuttur. Hıdırellez kutlamalarında Hızır hakkı için kuzu kesilir ve yenir. Kuzu kesme geleneği müşterek bir adet olup farklı bölgelerde görülür. Diyarbakır'da Hıdırellez günü kesilen kuzu için “Cigaret” adında bir tören yapılır (Güngör, 1956: 61). Hem kuzunun “Hızır hakkı” için hediye edilmesi hem de kuzuyla yapılan yemeklerin beraber yenilmesi dikkat çeken geleneklerden biridir.

Makedonya Kanatlar Yöresi Türkleri, ambarlarına Hıdırellez günü bereket taşı yerleştirirler. Hıdırellez'de yemekler yaparlar. Bazı bölgelerde Hızır haftasında oruç tutulur ve bu haftanın son gününde çörekler yapılır, ev ev dağıtılır. Ev ziyaretlerinde sadece çörekler değil Hızır lokması adı verilen o güne has dökülen lokmalar da dağıtılır. Bununla beraber koyun, kuzu eti de dağıtılır, daha çok maddi durumu iyi olmayan hanelere götürülür (Yücel, 2002: 35-38). Hıdırellez bayramından evvel Van'da kutlanan bir mevsimsel bayram daha vardır. Benzer özellikler gösteren bu bayrama “Hızırnebi” adı verilir. Bu bayram şubatın ilk haftasında kutlanır. Yaklaşık

üç hafta boyunca Çarşamba günleri eğlenceler düzenlenir. Çeşitli yöresel yemekler pişirilir. Bu bayramda “Köse geldi” adında geleneksel kişiler vardır. Bu kişiler, sakallı, yüzü gözü unla boyanmış, eski ve garip kıyafetli kişilerdir. Elinde ses çıkaran bir tenekeyle kapı kapı dolaşırlar. Burada topladığı yiyecekleri ertesi gün çobanlara hediye ederler (Yurt Ansiklopedisi, 1983d: 7607).

Trakya Bölgesinde yer alan Tekirdağ'da tarımcılık faaliyetleri, iç içe geçmiş mevsimsel kutlamalar, şenlikler gerçekleştirilir. Bu şenliklerden biri de “Kiraz Bayramı”dır. Kiraz bu bölgenin geçim kaynaklarından biridir. Kirazların olgunlaşmasıyla beraber bu bayram için hazırlıklar yapılır. Şenlikler 1 Haziran'da başlar ve üç gün devam eder. İlk gün en iyi kiraz yetiştiriciliğini kimin yaptığını belirlemek için yarışmalar düzenlenir ve bu yarışmaların sonunda kazananlara büyük hediyeler verilir (Yurt Ansiklopedisi, 1983e: 7051).

Türklerde, Konar- göçer Türkmen toplulukları tarafından baharın kutlandığı Savaş Bayramı, Orta Anadolu'da baharın müjdecisi olarak kutlanan Çiğdem Eğlencesi; Siirt'in mahalli bahar bayramlarından biri olan Cigor (Çıkgör) Eğlencesi, yılbaşı kutlamaları hediyeleşmelerinin gerçekleştiği diğer mevsimsel bayramlardır (Çay, 1989: 53-57).

İKİNCİ BÖLÜM

DESTAN KAVRAMI VE ALTAY DESTANLARI

2.1. Destan Tanımı

Farsça bir kelime olan destan, Mehmet Kanar tarafından hazırlanan Farsça Türkçe sözlükte “1.Hikâye, öykü. 2. destan 3.şarkı 4. hile” (Kanar, 2010:702). şeklinde tanımlanmaktadır. Türkçeye aktarılırken “destan, dâstân” şeklinde geçmiştir.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te “1. Tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir, epope: Manas, Şehname, İlyada, Kalevala birer destan örneğidir. 2. Bir kahramanlık hikâyesini anlatan, koşma biçiminde, ölçüsü on bir hece olan halk şiiri. 3. Çağdaş Türk edebiyatında biçim ve içerik yönünden, geleneksel destanlardan ayrılık gösteren uzun kahramanlık şiiri: Üç Şehitler Destanı, Çanakkale Destanı” (URL-2) şeklinde yer almaktadır.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nde destan tanımı “Âşık edebiyatı ve musikisinde bir nazım şeklinin de adı olan destan kelimesinin aslı Farsça dâstandır. Batı dillerinde bunun karşılığı olarak Grekçe’de şairlerin saz eşliğinde söyledikleri şiirlere epos adından türetilen epopee(epopoeia) kullanılır. Destan ‘hikâye, masal, sergüzeşt, manzum hikâye (kıssa), vak’a, tarih, roman ve hayvan masalı (fabl) gibi anlamlara gelmektedir” (Yetiş, 1994:202) şeklinde tanımlanmıştır.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nde destan tanımı “Büyük, olağanüstü toplum ve kahramanlık olaylarını uzun ve manzum olarak anlatan edebiyat türü. İlkçağ dinlerini konu edinen araştırmalar, insanoğlunun tabiat olaylarının gerçek sebeplerini, kaynaklarını ve etkilerini tam olarak bilemediği için belli bir inanca yönelmiş

olduğunu göstermektedir. Mitos adı verilen bu ilk efsanelerde soyut kavramlar, belirli olay ve kişilere dönüştürülmüş, ayrıca ilâhî vasıflarla donatılmıştır. Eski Yunanlılar şairlerin saz eşliğinde söyledikleri şiirlere epos şiiri (epopoiia) derlerdi. Bundan dolayı destan Batı dillerinde epope olarak geçer. Türkçede kullanılan destan kelimesi Farsça dâstân'dan gelmiştir. Destanlar, efsanelere konu edilerek hayli değişikliğe uğramış tarihî olayların izlerini taşır. Aynı zamanda olağanüstü nitelikler kazanmış bir kahramanın da zengin hayatını kapsar. Yine de şu nokta destanlarda açıkça görülmektedir: Kimi özellikleriyle ilâhî gücü bulunduğunu gösteren, ama hareketleri, duyguları düşünceleri ile insan olarak kalan kahramanın tam bir insan kaderini yaşaması. İşte destanlar bu insanî özü taşıdıkları için hemen her dönemde ilgiyle karşılanmış, önem kazanmış, günümüz edebiyatlarında da az çok değişikliğe uğramış özellikleriyle etkin bir edebiyat türü olarak devam etmiştir.” (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1977: 264) şeklinde açıklanmıştır.

“Destan; bir millet ve toplumun hayatında derin bir iz bırakmış olaylardan kaynaklanıp; çoğunlukla manzum, bazen de manzum-mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut da ustalardan öğrendiğini aktaran bir çırak tarafından, bir dinleyici kitlesi önünde bir müzik aleti eşliğinde ya da bir ezgiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlarından bazıları yazıya geçirilmiş; bazıları ise yazılı olarak yaratılmış; bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık konusuna sahip; dinlediğinde veya okunduğunda milli değerleri, şahsî değerlerin üstünde tutmayı benimseten edebi yaratmadır” (Ekici, 2020:38).

Pertev Naili Boratav destan kelimesini, milletlerin ilk edebî mahsullerine destan adı verilir şeklinde tanımlamıştır fakat Boratav'a göre destanların ilk edebi mahsul olmaktan başka vasıfları bulunmaktadır. Bu vasıflar 1. Destanlar ferdiyet yoktur. 2. Mevzularını yaradılış mücadeleleri, ilahların mücadeleleri veya tarihi olsun, efsanevi olsun 'kahramanların mücadelelerini' teşkil etmek şeklindedir (1984: 15).

Destan kelimesiyle beraber epope kelimesi dilimizde yer alan bir başka kelimedir. Dilimize Fransızcadan giren epope kelimesi destan kelimesi yerine kullanılmıştır. Orta

Asya Türk boyları arasında “epos” terimi, Manas Destanı gibi, büyük hacimli eserler için kullanılmıştır. Epope veya epik terimleri ise hem genel olarak bir tür adı hem de küçük veya büyük çaplı ancak kahramanlık konulu bütün eserler ve özellikle de “destan” teriminin karşılığı olarak bütün Türk lehçelerinde mevcuttur (Ekici, 2002: 29).

Şükrü Elçin, Türk dilinde destan kelimesinin manası ve toplumlar için mahiyetini anlamak için Türk lehçelerindeki anlamları üzerinde durmuştur. Ayrıca Türkler tarafından destan kelimesinin ilkin ne vakit kullanıldığının bilinemeyeceğini belirtmiştir. Şükrü Elçin’in araştırmalarına göre “destan” kelimesinin dilimizde yer etmesinin etkilerinden biri İran ile olan ilişkimizdir. Şükrü Elçin’in divan edebiyatı aracılığıyla halk dilinde yer edindiğini düşündüğü destan kelimesi bağlamında eser örnekleri vererek konuyu aktarmaya çalışmıştır. Destan türü, diğer Türk lehçelerinde “dastan”, “epos”, “cır”, “comok”, “alıptığ nımah”, “maadrlıg tool”, “olongho”, “kay çörçök”, “kay şörçek” gibi terimlerle isimlendirilmektedir.

İslam kültürü çerçevesinde “destan” sözcüğü halk, divan ve modern edebiyatımızda birçok türler için de kullanılmıştır. Bu çerçevede Cümcüme Sultan ile Yusuf ve Zeliha gibi aruz vezni ve mesnevi şekliyle yazılmış dini hikâyeler, Mantık-ut Tayr ve Risalet’ün Nushiyye, Vaf-ı Hal-i Herkesi, Fakr-nâme gibi aruz vezni ve mesnevi şekliyle yazılmış fikri- tasavvufi eserler, Leylî ve Mecnun ile Husrev ü Şirin gibi aruz vezniyle yazılmış aşkı hikâyeler, Kabusnâme gibi mensur nasihatnameler, Düsturname ile Dastan-ı Tevarih-i Müluk-i Ali-i Osman gibi manzum vakayinameler, Tac-üt Tevarih gibi mensur, tarihi eserler, Destan-ı İmam Ali gibi mensur biyografik romanlar, Destan-ı Ahmed Harami gibi manzum masallar, Cengizname gibi mensur epik karakterli eserler, Saz şairleri ile modern şairlerin (epos)tan ayrı müstakil bir hüviyet gösteren mani ve koşma tipi 7,8 ve çoğu zaman 11 heceyle meydana getirdikleri, kısa, her türlü hayat olay örgüsünü içine alan şiirlerden bazıları destan olarak değerlendirilmiştir. (Elçin, 2002: 27).

Destanlarda yanına “nâme” eklenmesiyle yeni bir isimlendirme oluşmuştur. Bu ifade bilhassa mensur destanların adlandırılmasında kullanılmıştır. Örneğin “Battalnâme”, Danişmendnâme”, “Tıburnâme”, “Cengiznâme”, “Saltuknâme” gibi yazılı mensur

destan metinleri, doğrudan “name” terimi ile adlandırılmaktadır. Ayrıca “Oğuz Kağan” destanının Reşidüddin ve ekibi tarafından yazılan İslami nüshası da “Oğuznâme” adıyla bilinmektedir. “Nâme” teriminin “Oğuznâme”nin nazma çekilmiş (şiiirleştirilmiş) bölümleri için de kullanıldığı görülmektedir. (Aça, Gökalp ve Kocakaplan, 2009: 464). Destanların sistemli bir biçimde incelenmesi için coğrafi, konu, tema, tarihsel gibi bazı sınıflandırmalara tâbî tutulmaktadır.

2.2. Destan Tasnifleri

Anlatı türleri içerisinde mühim bir yere sahip olan destanlar üzerine birçok çalışma mevcuttur. Destan çalışmalarının disiplinli bir şekilde incelenmesi için birçok edebiyat araştırmacısı tarafından çeşitli tasnifler yapılmıştır.

Bu tasnif çalışmalarından öncüsü sayılabilecek Prof. Dr. Zeki Velidi Togan’ın tasnifidir. Zeki Velidi Togan, destanı şöyle tasnif etmiştir,

“Milli destanlar, tarihi vak’aları ziyade milletin yüksek milli duygularını in’ikas ettiren, tamamîyle veyahut az çok tarihe müstenit bir ideal alemini gösteren halk edebiyatı eserlerinden ibarettir. Milli destanlar (epopee) meselesini ciddi surette tettiik edenler Fransız (Roland), Alman (Nibelengun Lied), İran (Şehname), Fin (Kalavela), Türk- Kırgız (Manas) destanlarını esas edinmişlerdir.” (Togan, 2002: 30).

Öncü tasniflerden sayabileceğimiz bir diğeri tasnif de Fuad Köprülü’ye aittir. M. Fuat Köprülü destanların coğrafi sahalara taksimi ile ilgili sınıflandırması şu şekildedir:

1. “Altay -Yeniseyi” sahasında vücuda gelen mahsuller.
2. “Bozkırlar” sahasında vücuda gelen mahsuller.
3. “Tarım-Sırderya” sahasında vücuda gelen mahsuller (Köprülü,2002: 17).

Türk destanları tasnif meselesiyle ilgili görüşlere öncü olan bir çalışma da Dursun Yıldırım’a aittir. Dursun Yıldırım, Türk destanları meselesi ile zaman zaman, yerli yabancı edebiyat eleştirileriyle alakadar olmuştur. Destan türüne giren eserleri çeşitli hususiyetler göz önünde tutularak değişik şekillerde tasnif etmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Dursun Yıldırım’ın tasnifi şöyledir,

Anlatım tekniklerine göre destanlar: a. nazım, b. nesir, c. nazım-nesir.

Temalarına göre destanlar: a. Olağanüstü unsurların, b. Tarihi vak'aların, c. Günlük hadiselerin ağırlık taşıdığı şeklinde sınıflandırmıştır. (Yıldırım, 1998:155).

Destan türü üzerine önemli çalışmalar yapmış olan Fuzuli Bayat, Türk destanlarının şu şekilde sınıflandırmasını uygun görmüştür:

1. Türk destan sahası (Destanların coğrafi yayılma manzarası göz önünde tutulur)
2. Destan tipi (Coğrafi amillerin de başlıca rol oynadığı kısım, boy psikolojisinden sıyrılarak yapısal- semantik bakımdan destanların arkaik, ideolojik, kahramanlık, aşk vb. sahalara bölünmesi)
3. Poetik yapı bakımından tasnif (Bir dizi yönlerine göre: söylenme, icra, ifa, okuma farkları, şiir sistemindeki farklılıklar vb.) (Bayat, 2020: 45).

Fuzuli Bayat, Türk destan sahası bağlamında destanları sınıflandırmıştır. Fuzuli Bayat'a göre, İlk önce Türk destancılığı coğrafi saha bakımından, genelde Doğu ve Batı kollarından ibarettir. Doğu destan geleneğine giren Yakut, Tuva, Altay, Şor, Hakas, Kumandin, Sagay destanları tipolojik açıdan arkaik tiplilerdir. Bu arkaiklik, Batı kolunu oluşturan Oğuz, Kıpçak, Karluk destan geleneğine münasebetiyle ön plana çıkmaktadır. Arkaiklik hiç de destanın ıllıelliği, yahut basitliği ile eşanlamlı bir kavram değildir. Arkaiklik bir kategori gibi Türk destanının Doğu kolunun spesifikliği ile ölçülür. Bu ölçünün kökeninde destanın yapısal- semantik özelliği vardır. Bütüncül destan medeniyetinin bu iki kolu içtimai, siyasi, tarihi, sosyal, dini, kısmen de iktisadi farklarına göre birbirinden bağımsız olarak arkaik ve klasik destan geleneğine göre seçilirler. Şöyle ki destanın yapısal tipine göre;

1. Arkaik destanlar
2. Klasik kahramanlık destanları
3. Aşk destanları tasnifini yapmak doğru olacaktır (Bayat, 2020: 49).

Destan ve destancılık geleneği üzerine önemli çalışmalar yapan Özkul Çobanoğlu destanları şu şekilde tasnif eder:

1. Eski Destanlar: Alp Er Tunga Destanı, Şu Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Atilla Destanı, Bozkurt Destanı, Mani Dinin Kabulü Destanı, Göç Destanı, Ergenekon Destanı, Türeyiş Destanı.
2. Yeni Destanlar
 - 2.1. Arkaik Destanlar: Altın Yarığ Destanı, Yaratılış Destanı, Maaday Kara Destanı, Ural Batır Destanı, Alıp Manaş Destanı, Er Töştük Destanı, Ucocoş Destanı, Olonhoy Destanı, Altın Çüş Destanı, Kula Mergen Destanı, Kubıgul Destanı, Dotan Batır Destanı, Anşıbay Destanı, Asan Kayğı Destanı, Toğan Destanı, Abat Destanı, Koğutay Destanı, Duha Kocaoğlu Deli Dumrul Destanı, Basat Tepegöz Destanı vd.
 - 2.2. Kahramanlık Destanları: Manas Destanı, Köroğlu Destanı, Alpamış Destanı, Kambar Batır Destanı, Bozoğlan Destanı, Kırımın Kırk Batırı Destanı, Alpamış Batır Destanı, Er Köşke Destanı, Narik Destanı, Karabek Destanı, Karabek Destanı, Er Tarğın Destanı, Kaztuvgan Destanı, Mamay Destanı, Aysıldın Ulı Ahmet Batır Destanı vd.
 - 2.3. Tarihi Destanlar: Battal Gazi Destanı, Danişmend Gazi Destanı, Sarı Saltuk Destanı, Hamzaname Destanı, Edigey Destanı, Karasay Gazi Destanı, Orak Mamay Destanı, Abdurrahman Han Destanı, Nözüğü Destanı vd. (Çobanoğlu, 2007: 49-55).

Metin Ekici, destanların tasnifiyle ilgili Türk destanları hakkında yapılan araştırmalarda, Türk destanları genellikle “İslam Öncesi ve İslam Sonrası” şeklinde sınıflandırılmaktadır. Fakat böylesi bir tasnif eldeki destan metinleri ve halen yaşamakta olan destan geleneklerine sahip çeşitli Türk boyları göz önüne alındığında tatmin edici bir sonuç vermemektedir. Bunun yerine, her Türk boyunu esas alan ve Türk boyları arasında ortak olan destanlara göre genel bir tasnif yapmak yerinde olacaktır der ve destanları şu şekilde sınıflandırır: Türk boyları arasında ortak olarak sahiplenilen ve bilinen destanlar. Örneğin; Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Destanları, Alpamış Destanı, Köroğlu Destanı.

- a. Sadece bir Türk boyu tarafından sahiplenilen bilinen destanları. Örneğin, Manas Destanı, Kırk Kız Destanı, Battal Gazi Destanı, Danişmend Gazi Destanı
- b. Türk destanlarını konuları üzerinden iki şekilde tasnif edilebilir:
- c. Kahramanlık konulu destanlar.
- d. Aşk konulu destanlar (Ekici, 2020: 38).

Ekici'ye göre "Konularına göre sınıflandırmayı detaylı biçimde yapabilmek için bütün Türk destanlarını inceleme ve bir konu kümesi oluşturulmalıdır." Bu konu bütünü elde olmadan hangi destanın kahramanlık veya hangi destanın aşk konulu olduğunu söylemek doğru değildir. Bazı destanların muhteva özelliklerinde bulunan farklı tarihsel olgu veya karakter emsallerinden yola çıkarak "arkaik", "tarihi", ve "yeni", gibi sınıflandırmak yerinde olacaktır. Her ne kadar bazı destanlar konularını aldıkları tarihi olay ve kişileri çok açık bir şekilde gösterebilirler bile, çoğu destan içinde eski ve yeni pek çok unsur bulunabilir (Ekici, 2020: 39).

2.3. Altay Destanları

Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi" kapsamında yayımlanan ilk eserler Altay Türklerine ait destanlardır. Oldukça zengin bir sözlü edebiyata sahip olan Altay Türklerinin folkloruyla ilgili ilk önemli çalışmalar XIX. yüzyılın başlarında başlamıştır. Tarihte diğer Türk boylarından uzak düşen Altay Türkleri, bu uzaklık nedeniyle âdeti havza kültürü yaşamışlardır. Bugün Rusya Federasyonu'na bağlı Dağlık Altay Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Altay Türkleri, Kamlık dinine olan bağlılıklarını belli ölçüde yaşamaktadır. Buna bağlamda Altay destanlarında eski Türk inanç, mitoloji ve yaşayışına dair motifler barınmaktadır (Terzi, 2007: 115).

Altay Türklerinin destanları, konuları ve ifade biçimleri bakımından Türk sözlü edebiyatının arkaik özelliklerini bünyelerinde taşımaktadır. Mit, destan ve masal üçlemesinde bir bütünü temsil etme kabiliyetine sahip olan Altay destanları, geleneksel Türk inanış ve düşünüş kalıplarına, farklı din (Lamaizm) ve kültürlerle (Moğol vd.) ait bazı konuların da eklenmesiyle oldukça zengin bir külliyat oluşturmaktadır (Aça 2000: 11-22). Altay destanlarının belirgin özelliklerinden biri de şaman ile destan anlatıcısı arasındaki bağlantıdır. Sözlü sanat ustası olan destan anlatıcısı ile iyileştirici gücün kullanıcısı olan şaman arasında Kuzey Asya'nın en eski kültürlerinde yakın bir ilişki vardır ve Şamanizm'in izleri Türk boylarına ait sözlü, destanî, şiir geleneklerinin hemen hepsinde görülür. Daha yakın zamana kadar Şamanizm'e inanan çeşitli Türk boyları arasında, başka bir ifade ile Yakutlar ve

Altaylarda yaşayan şaman ile destan anlatıcısı arasında ilişki çok daha açık bir şekilde görülmektedir (Reichl, 2002: 56). Altay Türklerinde destan, kay-çörçök olarak adlandırılmakta, destancılık geleneği için kayçılık terimi kullanılmaktadır. Altay destanları manzumdur. Ancak son zamanlarda mensur olarak anlatan destancılar da gelenekte yer almıştır. Bu durum, geleneğin bozulması olarak değerlendirilir.

Destan örnekleri yapı bakımından incelendiğinde destan boyunca belli bir nazım birimi ve düzenli ölçü takip edilmediği, mısradan mısraya geçişebilen hece ölçüsü kalıplarından 8 heceli kalıbın daha sık kullanıldığı görülmektedir. Altay destanlarında kafiye düzeni de serbesttir ve mısra sonu kafiyesinin yanı sıra mısra başı kafiye de kullanılmaktadır. Altay Türkçesinde destan icra edenler kayçı olarak adlandırılmaktadır. Geleneğe göre, destanların kendilerine özgü yeni varyantlarını yaratabilecek kabiliyette olan ve çok iyi destan icra eden kayçılara oyrat (kayçı, üstat), hem şairlik (destancılık) hem de kamlık görevini yerine getiren kişilere kam (kayçı) , rüya motiflerinden sonra geleneğe giren ve bir ustaya çırak olarak destancılığı öğrenden kamlara eelü kayçı denir. Diğer Türk boylarında olduğu gibi kayçının destana karşı sorumlulukları vardır; destanı eksik veya yanlış anlattığı takdirde kay essi/destan hâmisi/koruyucu ruhu tarafından cezalandırılacağına, hatta öleceğine inanır. Bu sebeple destan icrası sırasında son derece dikkatli ve ciddi davranır. Çünkü destan okumak, alelade türkü okumak gibi değildir. Halk da destan icra edildiğinde her türlü işini bırakarak destan dinlemeye gider ve âdeta destan kahramanlarıyla birlikte destanın içinde yer alır (Yıldız, 2019: 19-20).

Destanlar içine doğdukları toplumun kültürel kodlarını barındırmaktadır. Var oldukları toplumların hayata bakışını, yaşama biçimini ifade eder. Buradaki eğitim, aile hayatı, halk ve kağan ilişkisine dair izler o toplum hakkında yapılabilecek yorumların kaynağıdır. Arkaik dönemden modern döneme geçen bazı gelenek ve göreneklerin açıklaması bu destanlardaki yaşantılarda gizlidir. Bu çerçevede Altay destanları, Altay toplumuna ait birçok kültürel kodun taşıyıcısı niteliğindedir.

Destanlar çoğu mitlerle iç içe durumdadır fakat Altay destanlarının mitolojik yönleri ağır basmaktadır. Yeraltında Erlik'in yardımcıları, iyeler (su, ağaç, ateş vd.), iyilere yardımcı olan ruhlar; konuşan atlar, kediler, köpekler; devasa boyutta canlılar,

olağanüstü güçlere sahip nesnelere ve insanlar Altay destanlarında yer almaktadır. Altay, Hakas, Şor; Tuva, Tofalar, Sibirya ve Tatar Türklerinin kahramanlık destanları eski dönemlerin birçok kabile topluluklarının tarihsel olaylarının, mitolojisinin, dini görüşlerinin, maddi ve manevi kültürünün özelliklerini içeren motifler barındırmaktadır. Bu destanların en arkaik katmanlarında, kabile toplumunun hayatı, dünya görüşü kayıt altına alınmaktadır. Arkaik destanlarında aynı zamanda savaşçıların canavarlarla, demonik yaratıklara karşı savaşı da yer almaktadır. Örneğin, Yelbegen/Delbegen, Ker-Dyutpa, Ker-Balık ve diğerleri savaş cephesinin öteki tarafında yer alan olağanüstü varlıklardır (Ekici, 2020: 60).

Altay Türk destanlarıyla ilgili olarak araştırmacıların çelişkili görüşleri vardır. S.E. Malov, Altay destanlarını kendi bütünlüğünü yitirerek küçülmüş parçalar olarak görüyorken N.K. Dimitriev de bu destanları küçük parçalardan oluşmuş bir bütün olarak kabul eder. Destanların teşekkül ettiği devirlerle ilgili araştırmalar da görülür. B. V. Viladimirtsov, N. K. Dimitriyev, L.P. Potapov ve N.A. Baskakov gibi ilim adamları Altay destanlarının arkaik izler taşıdığını kabul etmekle birlikte, destanların XV. ve XVII. asırlarda teşekkül ettiği hususunda görüş birliği içindedirler. Jurmunski'ye göre bu destanlar VI. ve VIII. asırlardaki halleriyle ancak birer kahramanlık masalıdır. Bunların destan hüviyetini kazanması ise XI. ve XIII. asırlarda gerçekleşmiştir. Bu görüşlerin dışında A.P. Okladnikov, Altay destanlarının da diğer bütün destanlar gibi ataerkil dönem tam oturduğunda oluştuğunu söyler (Dilek, 2002: 19-20). Baskakov'a göre aynı asırlarda Altaylıların bağımsızlık şuuru gelişmiştir (Dilek, 2002: 19). S.V. Kiselev, V.M. Jurmunski gibi araştırmacılar, Altay destanlarının VI. ve VIII. asırlarda teşekkül ettiğini söylerler (Surazakov, 1975: 141'den akt. Dilek, 2002: 19).

Grebnev ise bütün Güney Sibirya destanlarını, Altay destanlarının teşekkül tarihini taşıdıkları Budist unsurlar sebebiyle XVI. ve XVIII. asırlar ile sınırlandırmıştır. (Dilek, 2002: 20). Abdülkadir İnan, Altay destanlarını VII. yüzyıldaki Göktürk döneminden bile öncesine ait bazı hatıraları taşıdığını, bu sebeple de destanların çok eski zamanlarda ortaya çıktığını savunmaktadır (Yıldız, 2019: 21). Altay destanları üzerine çalışan Suzakov, Altay destanlarının sınıflandırmasını yapmıştır. Altay destanlarını dönemlerine göre tasnif eden Suzakov'un sınıflandırması şu şekildedir:

Ataerkil döneme ait destanlar:

1. Korkunç ve olağanüstü yaratıklarla mücadeleleri anlatan destanlar: Ködigeı Kökşin ile Boodeı Koo
2. Yer altındaki âlemlle mücadeleıı anlatan destanlar: “Cimeı Aru la Şimeı Aru”, “Ak-Tayçı”, “Er Samır”
3. Kahramanın “kahramanca evlenişı”ni anlatan destanlar: “Kan Şüülti”, “Erke Koo”.
4. Aile ve soy içindeki ilişkileri anlatan destanlar: “Altay Buuçay”, “Alıp Manaş”.
5. İstilacılarla mücadeleıı anlatan destanlar: “Altay Buuçay”.

I. İlk feodal döneme ait destanlar:

1. Kan- Kapçıkay.
2. Maaday- Kara.

II. Feodal döneme ait destanlar (Hanlık dönemi):

1. Malçı Mergen.
2. Kögüteı (Surazakov, 1975: 140- 199’dan aktaran Dilek, 2002: 20).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞLEVSEL HALK BİLİMİ KURAMI VE İŞLEVSEL HALK BİLİMİ KURAMINA GÖRE ALTAY DESTANLARINDA HEDİYELEŞME

3.1.İşlevsel Halk Bilimi Kuramı

İşlevsel halk bilim kuramı, antropolojinin halk bilimiyle olan temaslarından dolayı halk bilimi ve halk edebiyatı alanında incelemeler yapan antropologlar tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram, halk bilim çalışmalarına farklı bir bakış açısıyla yaklaşılmasını sağlamıştır (Ekici,2019:124). Kuramın kurucuları B. Malinowski (1884-1942) ve birbirlerinden haberdar olmadan yürüttükleri alan araştırmalarının sonucu aynı kuramsal çerçeveyi ileri süren A. Reginald Radcliffe- Brown (1881- 1995) dur. Bu kuramın diğer öncü temsilcileri R. Thurnwald (1869-1954) ve Ruth Benedict (1887-1948)'dir. (Çobanoğlu, 2019:251).

“İşlevsel yöntemin hareket noktası halk edebiyatı yaratmalarının metinleri değil, bu metinlerin oluşturuldukları, yaratıldıkları ve yeniden yaratılıp nakledildikleri bağlamdır. İşte bu bağlam noktasında bir halk edebiyatı yaratmasının anlatılması veya söylenmesindeki temel neden, anlatıcı veya icracının onu yaratma, aktarma ve kullanma nedenleri, dinleyicilerin o yaratmayı dinleme, anlama ve kullanma nedenleri, dinleyicilerin o yaratmayı dinleme, anlama ve kullanma nedenleri ve bu nedenleri ve bunların dışındaki nedenler işlevsel halk bilimi yönteminin temel sorunlarını oluşturmaktadır. Halk bilimcilerin çoğunun özellikle de edebiyat alanından halk bilimcilerin, göz ardı ettiği işlev konusu halk edebiyatı yaratmalarında ve özellikle de metinlerdeki değişkenlik, hacim ve içerij farklılaşması gibi sorunları çözmeye yardımcı olmasının yanında, halk edebiyatı yaratmalarının kim tarafından, neden ve nasıl dinlendiğinin incelenmesi ve halk bilgisi yaratmalarının bir sosyal ilişkinin ürünü

olduğunun ortaya konması gibi sonuçları beraberinde getirmesi bakımından da son derece önemlidir” (Ekici, 2019: 124).

“Folklorun çok sayıda işlevi arasında William Bascom’un (1954-1965) basite indirgeyerek en önemli gördüğü birkaç tanesi şunlardır:

1. Hoşça Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme İşlevi: Bu bağlamda bütün folklor icraları sadece bir eğlence olmaktan uzaktır. Eğlence veya eğlendirme her ne kadar folklorun önemli hem de son derece önemli bir işleviyse de, tek işlevi değildir.

2. Değerlere, Toplum Kurumlarına ve törelere destek verme: Folklorun ikinci işlevi, içinde yer aldığı kültürdeki icraları yapanlara ve bu icraları seyredip dinleyenlere, söz konusu kültürdeki ritüellerin toplumsal kurumları ve değerleri doğrulayıp onaylamasıdır Böylece, toplumsal kurum ve değerlerin güncelleşmesini, güçlenip köklenmesini sağlar.

3. Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması işlevi: Folklorun üçüncü işlevi ise, özellikle yazılı kültür geleneği olmayan veya sözlü kültür ortamının tek kültür ortamı olduğu toplumlarda, folklorun taşıdığı bilgiler tarihsel olarak gerçek veya öğretimleri son derece önemli olarak kabul edilir. Bu bağlamda folklor, kültürün aynası ve insanlara yönelik pratik kurallar ve kılavuz olarak düşünülmektedir.

4. Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulmak İçin bir kaçıp kurtulma mekânizması: Folklorun yerine getirdiği bir başka işlev önemli olmasına rağmen çoğunlukla gözden kaçırılan kabul edilmiş davranış kalıplarına uygun davranıyor olmak ve bu yolla da meydana gelen toplumsal ve kişisel baskılardan kaçıp kurtulabilmeyi sağlamaktır” (Bascom 2005’den aktaran Çobanoğlu, 2019: 263).

İşlevselcilik sözlü edebiyata olduğu kadar maddi kültüre de uygulanabilir. Petr Bogatyrev, Moravya Slovakya’sında Halk Kostümlerinin İşlevi adlı monografisinde geleneksel kıyafetleri büyüsel, dinsel, bölgesel, ulusal, erotik, günlük ve yaş gruplarına göre kıyafetler olarak gruplandırır. Bu kıyafetlerin şekilleri onların özel işlevlerini yansıtır. Bogatyrev’e göre, “İşlevsel metot etnografyanın konularını kapsayacak

şekilde genişletilebilir”; bu yüzden köy evleri, çiftlik araçları ve sözlü folklorun hepsi işlevci bakış açısıyla incelenebilir (Dorson 2016’dan aktaran Gürçayır ve Özay, 2016: 39).

İşlevsel halk bilimi kuramı çerçevesinde sadece sözlü ürünler değil maddi kültür ürünleri de incelenmektedir. Maddi kültürlerin işlevselliği bu yaklaşımla incelenerek önemi ortaya koyulmaktadır.

William R. Bascom’un saydığı yukarıdaki işlevlere ek olarak özellikle Marksist düşünceye mensup halk bilimciler son bir işlev daha eklemektedirler ki bu da “protesto işlevi” olarak adlandırılmaktadır. Aslında dördüncü maddede belirtilen toplumsal ve kişisel baskılardan kaçıp kurtulma işlevi içinde de değerlendirilebilecek olan protesto işlevine göre, normal şartlar altında gerçekleştirilmeyen zengin-fakir, yönetici-yönetilen mücadelesindeki sınıf çatışması halk bilgisi yaratmalarında yansıtılır. Böylece pek çok hikâye, masal ve fıkırada, türkü ve manide bu çatışmanın alt sınıftan kişilerin kendilerine yapılan haksızlıkların bir ifadesini bulmak mümkündür (Ekici, 2019: 125-126).

İşlevsel kuram, Avrupa’da yeni nesil folklorcuların Amerika’da olduğundan daha güçlü bir destek görmüştür. Avrupa bilim dünyasında antropoloji ve folklor arasındaki uçuruma, orta bir disiplin olan köylü kültürü üzerine çalışan etnolojiyle köprü kurmuştur (Dorson 2016’dan aktaran Gürçayır ve Özay, 2016: 38). Modern Amerikan antropolojisinin babası Franz Boas *Journal of American Folklore*’un uzun süreli editörü olarak, kendi alan gezilerinde ve kendi doğrularıyla ünlenen öğrencilerine verdiği öğütlerde folklorik verilerin yanlılığını belirtmiştir. Boas’ın kendisi bazı öğrencileri kadar işlevselci olamamış; enerjisini doğrusal olmayan kültürel evrim teorisini ve masalların bağımsız yaratılışını çürütmek için kültürel temas noktalarında sözlü anlatıların kabileden kabileye yayılması için çabalamıştır. Hem öğrencisi hem de *Journal of American Folklore* editörü olan Boas’ın ardından Ruth Benedict kabile anlatılarının kültür etnografyasını yansıttığını iddia eden hocasının görüşlerini tekrar gözden geçirerek *Zuni Mythology* (Zuni Mitolojisi, 1935) adlı eserinde folklorun işlevsel kullanımını meydana getirmiştir (Dorson, 2006: 34).

İşlevsel halk bilimi kuramı üzerine dünyadaki çalışmalara paralel olarak Türkiye’de de çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara; (Abalı 2020, Aday ve Akçaalan 2018, Akçaalan 2015, Balkaya 2014, Bars 2015, Çapar 2015, Çelik Kan ve Kitapçı 2022, Efe ve Özlü 2017, Ege 2022, Eren 2020, Gezer 2021, Irmak 2017, Karaca 2017, Kasımoğlu ve Berber 2019, Keskin 2020, Küçük 2015, Küçük 2018, Küçükyıldız Gözelce 2021, Öğüt Eker 2015, Özcan ve Gök 2018, Özcan 2021, Özdamar 2022, Özdemir 2016, Özteke 2022, Reyhanoğlu ve Yavuz 2020, Sallabaş 2020, Sarıkaya 2019, Sarpkaya 2020, ve Özdemir 2018, Solmaz 2017, Şahin 2022, Turhan Tuna 2016, Turhan Tuna 2022, Vardı 2022, Yavuz 2006, Yertayeva 2022, Yılmaz 2017, Yılmaz 2018, Yüsküp 2021) örnek gösterilebilir.

3.2. Altay Destanlarındaki Hediye ve Hediyeleşme Örneklerinin İşlevsel Halk Bilimi Kuramına Göre İncelenmesi

Altay destanlarında hediye ve hediyeleşme örneklerinin işlevsel halk bilimi kuramına göre incelenmesi bağlamında Er Samır, Ak Taycı, Altay Buuçay, Malçı Mergen, Kozın Erkeş, Közüyke, Oçı Bala, Ay Sologoy ve Kün Sologoy; Ösküs Uul, Kan Kapçıkay, Temene Koo, Kara Taacı Kıs, Ködügey Kökşin Le Boodoy Koo, Altın Ergek, Erke Koo, Ölöştöy, Katan Kökşin Le Katan Mergen, Şulmus Şunu, Ak Biy, Üç Kulaktu Ay Kara At, Maaday Kara destanları incelenmiştir. Bu destanlar çerçevesinde halk, millet ve otlak, ipek, ipekli şal ve ipekten yapılmış servet, bronz at direği, kötü palto, eldiven, ayakkabı, dağ gibi et deniz gibi içki, kadın, kara su samuru, altın tüylü kaplan, silah, at, mükemmel ve güzel gibi sıfatlarla belirtilen hediyeler, samur kürkünden palto, rakı, altın temren, dokuz başlı bıçak, bronz kaplı pirinç tabanca, halat, yetmiş çatal boynuzlu rahvan geyik, altın kaval, altın yüzük, dokuz yaşında kara boğa, kömür karası sürüler, dört azı dişi olan dört yaşındaki deve, talip olunan kişiye verilen hediye olarak başlık hediyesi, alüminyum pipo, kutsal kitap gibi çok çeşitli hediye örnekleri bulunmaktadır.

Altay destanlarındaki hediye örneklerinin işlevi, ağırlıklı olarak değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek olmaktır. Bununla beraber eğlendirme, gülme ve güldürme işlevi, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevi, eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara

aktarılarak eğitilmesi işlevi yine bu hediyeler çerçevesinde tespit edilmiştir. Destanlarda gerçekleşen toylarda dağ gibi et, deniz gibi içki yığılarak halk hep beraber eğlenir. Burada aç insanlar karnını doyurur, kıyafetsiz insanlar giydirilir. Gelin olacak kıza çeyizler verilir. Misafir olarak ziyarete gelenlere en güzel yiyecekler ikram edilir. Eksikleri giderilir ve rahat konaklaması sağlanır. Baba oğul arasında, iki dost kağan arasında hediyeleşmeler gerçekleştiği gibi Kağan halk arasında da hediyeleşmeler görülmektedir.

3.2.1. Halk, Millet ve Otlak Hediye Örneklerinin İşlevleri

Altay destanlarında bir babanın oğluna halkını, malını, otlakını hediye ettiği örnekler mevcuttur. Bu örnekler yalnızca baba oğul arasında gerçekleşmez. Savaşan iki taraftan savaşı kaybeden kişinin halkını, malını, otlakını, hayvanını bölüştürüp hediye ettiği görülmektedir. Bununla beraber kızını veren kağan, kızını verdiği destan kahramanına halkını, malını, otlakını bölüştürüp hediye etmektedir. Bu hediyeleşme örneklerine baktığımız zaman kimi gönüllü kimi ise zorunludur. Bu sebeple işlevleri birbirinden farklıdır. Halkın, malın ve otlakın bölünmesi genellikle “tam ortasından bölünme” yahut “ tam ortasını ayırıp bölme” ifadesiyle belirtilmiştir.

Er Samır destanında Ak Bökö oğlu oğluna ak malının tam ortasını ayırıp vermiştir. Destanda Ak Bökö kağanın mirasının yarısını oğluna vererek onu huzur ve mutlulukla yaşattır. “Halkını, milletinin, otlakını bölüp oğluna verdi.

Ak denizin kenarına,
Gök denizin kıyısına,
Kilim gibi uzayan düz çöle
Ak malını sürdü,
Rahat, iyi yaşattı.” (Dilek, 2002: 33).

Bu parçadan hareketle değerlere, toplumsal kurumlara ve törelere destek verme işlevi mevcuttur. Ak Bökö kağan oğlu Er Samır’ın kendine yurt edinmesi için yardımcı olmaktadır. Oğluna malını, halkını ve otlakını hediye ederek destan kahramanının ailesi ve halkıyla bir hayat kurarken destek işlevi söz konusudur.

Malçı Mergen destanında ise eşinin babası tarafından öldürülmek istenen Malçı Mergen'e gök boğayı yakalayabilirse ona halkını, malını ve sarayının tam ortasını vereceğini, söylenir. Malçı Mergen gök boğayı getirdiği halde eşi Ak Tana'nın babası Aslan Kağan, Malçı Mergen'e halkını, malını pay etmez. Burada vaat edilen hediyelerin verilmemesi Malçı Mergen'i öfkelenendirir. Aynı zamanda Aslan Kağan, Malçı Mergen'i zehirlemeye kalkar. Destan, Malçı Mergen'in Aslan Kağanı ve ona karşı gelen diğer kötü kahramanları öldürmesiyle son bulur. Bu örnekte hediyeleri alabilmek için şartları yerine getiren Malçı Mergen, hediyeleri alamamasının ardından savaşçı özellikleri konusunda kendini ispatlayamamış olup halkı tarafından saygınlığını kaybeder fakat onu zehirlemeye kalkan ve vaat ettiklerini vermeyen Aslan kağanı öldürerek toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmuş olur.

“Malçı Mergen bahadır
Kanatlı kara atına bindi.
Aslan Kağan kaynatasını,
Altı iyi bacanağını,
Düşmanı Aybıçı bayı,
Sarı zehirle yıkayarak
Evine doğru atını koşturup
Aceleyle Ak Sankı eşine geldi
Bu dönüşün sonundaki saadeti
Oturun insanlar siz tamamlayın.” (Dilek, 2002: 251).

Ösküs Uul destanında yalnız yaşayan Ösküs Uul'un yurdundan geçen ihtiyar kağan, Ösküs Uul'un yardımına başvurmasının ardından bazı hediyeler vaat eder. Bu hediyeler arasında halk yer almaktadır.

“Bir hediye veririm,
Bir övgü söylerim.
Diz kapatacak giysim çok,
Savaşıp aldım, yavrum, dedi.
Dile salar aşım çok,
Yağmalayıp aldım, oğlum, dedi.

Çakıl taşı gibi bu malımdan
En seçkinini vereyim, dedi.
Ak simâlı halkımdan
En güzelini vereyim, dedi.” (Dilek, 2007: 140).

İhtiyar Karaltı Kağan, Öskus Uul’a vaat ettiği ilk hediye olan (ipekli elbise, yemiş, hayvan) hediyeleri vermez. İkinci kez yardım ister fakar bu sefer vaat ettiği hediyeleri de vermez. Bu eti vermesinin sebebi öfkelenen ve yorgun düşen Öskus Uul’un karnını doyurmaktır. Kalan işlerini yaptırmak için verdiği etle Öskul Uul’u kandırmaya çalışan Karaltı Kağan’ın hediyeleri, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevi bağlamında örnek teşkil etmektedir.

3.2.2. İpek, İpekli Şal, İpekten Yapılmış Servet Hediye Örneklerinin İşlevleri

Malçı Mergen destanında ipekten yapılmış servet hediye örneği yer almaktadır. Malçı Mergen ve eşi daha evvel yardımda buldukları Altın Sanar’ın yurduna gitmişlerdir. Altın Sanar, halkıyla beraber Malçı Mergen’i heyecanla karşılar. Malçı Mergen, henüz Altın Sanar’ın yurduna gelmeden Altın Sanar, hediyelerini hazırlamıştır. Bu hediyeler arasında ipekten, kürkten yapılmış servetler yer almaktadır. Malçı Mergen, Altın Sanar’ın yurduna geldiği zaman keyifle vakit geçirmiş ve dinlenmiştir. Hediyeler, yapılan yardıma karşılık bir teşekkür etme biçimidir. Burada hediyeleri, misafirperver bir karşılama olarak gören Malçı Mergen, Altın Sanar’ın yurdunda eğlenmiştir. Malçı Mergen destanında hazırlanan bu hediyelerin işlevi, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işleviyle örtüşmektedir.

“İpekten yapılmış servetini
Doksan deveye yüklemiş.
Kürkten yapılmış servetini
Altmış deveye yüklemiş.
Yüz tekeyi kaynatıp,
Yüz matarayı tutup,
Er Samır’a karşı geldi.
Güzel kojonlu gelinler
Onu koltuklayarak indirdi.

Alp yaratılışlı pehlivanlar
Ak kilime oturtular.
Anlı, şanlı Er Samır,
Yorgun vücudunu dinlendirip,
Aç karnını doyurup,
Ay batana dek eğlendi.” (Dilek, 2002: 86).

Ak Tayçı destanı, ilk oğulları erlik ikinci oğulları Atmış Kulaç Kuyruklu Ak Börü tarafından kaçırılan Ak Bökö ve Altın Topçu'nın başından geçen olağanüstü olayları aktarıldığı bir destandır. Atmış kulaç kuyruklu Ak Börü'yü karşısında gören Altın Topçu'yu ölüm korkusu sarınca canına karşılık malını, halkını ve eşi Ak Bökö'nün atını teklif eder. Ak Börü hiçbirini kabul etmez. Canına karşılık bir oğlu varsa onu almak istediğini söyler ve alır. Ak Börü tarafından kaçırılan ve büyütülen Ak Tayçı'ya er yaşına gelince çeşitli hediyeler verilir. Bu hediyeler arasında kara ipekten pantolon, ipek işlemeli pantolon vardır. Ak Tayçı'ya adını verdikten sonra giyinmesini istedi.

“Senin kendi adın ise Ak Tayçı bahadırdır,
Giyimlerini giyip bak.

Ak Tayçı bahadır
Altmış, yetmiş düğmeli
Kara ipekten pantolon giydi.

Ay nakışlı, güneş nakışlı
İpek işlemeli gömleğini giydi.” (Dilek, 2002: 122). Ak Tayçı destanında benzer hediyeleri Ak Tayçı, Altın Tana adlı güzel bir gelinle evlenirken getirdi.

“Teneri Kağan'ın çocuğu
Güzel Altın Tana
Senin eşin olmaya gelmiş.
Sonsuza dek mutlu yaşayın!
Eteğinize çocuklarınız bassın,
Kapınızda hayvanınız yürüsün!
Ak Boro atın da onlardan geldi.
Sayısız savaş silahların

İpek elbisen, onca giyimin, kuşamını

Yine onlardan alıp getirdim.” (Dilek, 2002: 129).

İki hediyeleşme örneği de değerlere ve toplumsal kurumlara ve törelere destek verme işlevini üstlenmektedir. Er yaşına gelen Ak Tayçı'ya önce ad verilmesi ardından hediyeler verilmesi Türk destanlarında mevcut olan ad koyma geleneğidir. Bu, destanlarımızdaki milli bir motif haline gelmiştir. Ayrıca benzer hediyelerin, Ak Tayçı'nın evlilik kurumuna adım atması durumunda tekrar edilmesi toplumsal kurumların en küçük yapısı olan aileye verilen değeri ön plana çıkarmaktadır.

Ak Tayçı ve ve Altın Tana'nın Ak Tayçı'nın gerçek anne ve babasının yurduna dönmesinin ardından Altın Tana ve Ak Tayçı'ya verilen hediyeler arasında da ipekler yer almaktadır. Annesi, babası ve halkıyla tanışan Ak Tayçı'nın geri dönüşünü büyük bir törenle karşılanır.

“Ondan sonraki eğlenceyi şimdi
Ağızla anlatmak mümkün değil,
On Altay'ın alamayacağı kadar
Dağ gibi et kaynatıldı,
Deniz gibi içki yığıldı.
Ak Tayçı bahadıra
Atmış iki köşeli saray yaptılar.
Ak sarayın içini ise
Ay nakışlı, güneş nakışlı,
İpeklerle bezediler.
Altmış iki ayaklı
Altın yatak hazırladılar.
Kara kunduz derisinden
Kutsal yorgan diktiler.” (Dilek, 2002: 134).

Buradaki hediyelerin, hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevine yakınlığı kadar değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi de mevcuttur. Ata yurduna ailesiyle dönen Ak Tayçı'nın artık kendine ait ipeklerle bezeli bir sarayı

vardır. Halk tarafından neşeyle karşılanan kağanın yurda dönüşünde dağ gibi et kaynatılmış, deniz gibi içki yığılmıştır. Kağan ve halk, hem tanıştırılmış hem de kaynaşması amaçlanmış böylelikle toplumsal bir beraberlik sağlanmıştır.

Oçı Bala destanında var olan hediye örneği, Oçı Bala'nın Kan Taacı Bey'in yerine kılık değiştirerek geçtiği zaman halka verdiği hediyelerdir. Bu hediyeler arasında ipek elbiseler yer almaktadır. Dikiş dikmeyi öğrenen Oçı Bala, kara halka elbiseler dikerek onları şaşırtmış, mutlu etmiştir. Daha sonra genç gelinlere elbise dikmeyi öğretmiş ve kul insanlara ipek elbiseler vermiştir. Güçsüz, yoksul kim varsa işlenmiş deri elbiseler, ipek elbiseler giyerek görünüşleri düzeltmiştir. Hediyelerin verilmiş amacı yoksulluk içinde esir bırakılmış halkı kurtarmak, iyi giyimlere, yiyeceklere kavuşturmak ve mutsuzluk, keyifsizlikten kurtarmaktır.

“Erlık Biy’den hüner almış,
Nazlı kara bir kız olup
Oçı Bala kılık değiştirdi.
Ülgen Biy’den nasipli
Sesi güzel kara kız
Çakıl taşı gibi gelinlere
Dikiş dikmeyi öğretmiş.
Dinç kızları yığıp
Dans, şarkı öğretmiş.
Gök ineğin derisinden
Tulum yapmış kara kız
Köörçök çegen sağarak
Peynir pişirmiş ” (Dilek, 2007: 88).
“Birbirine benzer doksan genç gelin
Kilim dokumayı öğrendi.
Birbirine benzeyen genç gelinler
Elbise dikmeyi iyice öğrendi
Kul insanlar
İpek elbiseyle salındılar
Kötü giyimli yoksullar

Kuzu postu giyip gezdiler

Etekli elbiseli oldular.” (Dilek, 2007: 89).

Oçı bala destanındaki bu hediyeleşme örnekleri; eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılması eğitilmesi işlevi, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevi, hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi gibi birden çok işleve örnek gösterilebilir. Oçı Bala, kara halk için tulum yapmış, şarkı söylemeyi öğretmiş, onlarla beraber hoşça vakit geçirmiş; aç insanların karnını doyurmuş, toplumun yoksulluğunu gidermiştir. İpekten elbiseler dikmeyi, kilim dokumayı öğretmiştir. Bu elbiseleri dikmeyi öğretmesinin ardından dikilen elbiseleri halka hediye etmiştir. Bu noktada eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılması eğitilmesi işlevine dikkat çekmek gerekmektedir.

Ösküs- Uul destanı, Ösküs Uul’un öksüz kalıp sahiplenilmesini anlatarak başlar. Ösküs Uul’u sahiplenen baba, Aranay Kağan adında bir kağana yenilir. Annesi ise Aranay Kağan tarafından esir alınır. Ösküs Uul, avlanarak beslenir. Bir gün ihtiyar bir kağan Ösküs Uul’un yurdundan geçerken kendisinden yardım ister. Halkını geçersiz olan ak nehirden geçirmesi karşılığında ona armağanlar vereceğini söyler. Bu armağanlar arasında “dizini örtecek giyimler, ipek giyimler” vardır fakat bu ihtiyar kağan Ösküs Uul’a söz verdiği hediyeleri vermez. İhtiyar kağan, Sadu Kağan’ın yurduna savaşa gittiklerini, kazanınca yağmaladıkları servetle Ösküs Uul’a söz verdiği hediyeleri vereceğini söyler. Buradaki hediyein verilmiş amacı Karaltı Kağan’ın halkını karşıya geçiren Ösküs Uul’a yaptığı işin karşılığını ödemektir. Hediyein işlevi ise toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizmasıdır. Kendinden daha yoksul olan Ösküs Uul’dan yardım isteyen Karaltı Kağan, yardımının karşılığında Ösküs Uul’a hediyeler vaat eder.

Maaday Kara destanında Maaday Kara’nın tek düşmanı Kara Kula Kağan, Maaday Kara’nın oğlu Ködügey Mergen tarafından öldürülür. Kara Kula’nın esir halkı özgür bırakılır. Ködügey Mergen, Altay’a geri döner. Yurdunda toylar düzenlenir. Bu toyda vatanlarına geri dönen bahadırlar için dağ gibi et, deniz gibi içki yığılır. Aynı zamanda gelinlik kızların geçecekleri yerlere güzel ipekler, çoluk çocuğun oynayacağı yerlere de işlemeli ipekler bırakılır. Bu hediyelerin verilmiş nedeni gelinlik kızların çeyizine

katkı sağlamaktır. Bu hediyelerin verilmesi değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevinin bir örneğidir.

3.2.3. Bronz At Direği Hediye Örneğinin İşlevleri

Altay destanlarında bronz at direğinin hediye edildiği örneklere sıkça rastlanmaktadır. Bronz at direği, er yaşına gelip savaştan dönen ve kendi halkını yönetecek olan kağan adına yaptırılan saraylarının önüne dikilmektedir. Bu hediye, sarayı yaptıran kağanın babası, kağana kızını veren kaynata tarafından yapılmaktadır. Kimi zaman kağanın direkt kendisi ya da halkı tarafından yapılan sarayların önüne mutlaka at direği dikilir. Destan boyunca olağanüstü güçlere sahip olan kuvvetli, sihir ve büyü yapabilen bu atlar, direğe bağlanır.

Bronz at direkleri bazı destanlarda altın veya gümüş olarak belirtilmektedir. At, Türk toplumunda hem savaşta askere eşlik eden hayvan olma özelliği hem de göçer evli bir toplum olması bağlamında önem arz etmektedir. Kendini savaş meydanında ispatlayan kağan, artık engelleri aşmış ve yurduna varmıştır. Böylelikle kendisiyle savaşmaya gelen diğer düşmanları sarayına vardığı zaman, ilk önce bronz (altın, gümüş) direğe bağlı atını görecektir. Aynı zamanda destan boyunca kağanına sadakatli davranan atlar, kağanın yurdunda yerini almaktadır. Bu at direklerinin işlevi hem toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevi hem de değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işleviyle karşımıza çıkar.

Ak Tayçı destanında Ak Tayçı'ya saray yapan babası tarafından sarayın önüne at bağlamak için "Altı boğumlu bronz at direği" çakılmıştır. Er Samır destanında av etini özleyen Er Samır'a eşi Altın Tana uyarıda bulunmuştur.

"Evde boşuna oturmayıp,
Ava gitsem ne olur?" diye Altın Tana'ya sordu.
Altın Tana cevabını şöyle verdi:
" Sen önceden avlanmazdın
Ormana niçin çıkıyorsun?
Kağan kişi avlanmaz,
Halkını yönetse ne olur? dedi.

Altı boğumlu at direğinde
At durması gerekli.” (Dilek, 2002: 34).

Közüye destanında yeni yapılmış iki sarayın önüne bronz at direği çakılmıştır ve yine Kökin Erkey destanında yapılan altmışaltı köşeli ak sarayın önüne de bronz at direği dikilmiştir (Dilek, 2002).

3.2.4. Kötü Palto, Eldiven, Ayakkabı Hediye Örneklerinin İşlevleri

Ak Tayçı destanında Ak Tayçı'yı yetiştiren ve büyüdüğü zaman ona adını veren Ak Börö tarafından kötü bir palto, kötü bir eldiven, kötü bir pantolon olarak belirtilen hediyeler verilir. Bu hediyeler, kahramanın büyük bir savaşa girdiğinde giymesi içindir. Ak Börö, Ak Tayçı'ya ne zaman büyük bir savaşa girerse bu kıyafetleri giymesini, söyler. Destanda Ak Tayçı, er yaşına gelince ve evlenince ak, nakışlı, ipekli kumaşlardan yapılan yeni kıyafetler hediye edilirken savaşa gideceği zaman kötü palto, eldiven, ayakkabı hediye edilir. Savaş olduğu esnada siyah elbiseler yerine nakışlı ve eğlence törenlerinde giyilen süslü elbiseler giymesi kağanın halkı tarafından yadırganır. Savaş ortasında kağanın altın nakışlı kıyafetlerle dolaşması mümkün değildir fakat Türk kültüründe ak ve kara renklerinin mitolojik değerlendirmesi bakımından buradaki hediyeler, farklı anlamlar da taşımaktadır. Bu hediyeleşme örneğinde toplumsal kurumlara ve törelere destek işlevi söz konusudur.

3.2.5. Dağ Gibi Et Deniz Gibi İçki Hediyeleşme Örneğinin İncelenmesi

Altay destanlarında, er yaşına gelince ad alan destan kahramanı için düzenlenen şöenlerde, savaştan dönen kağan halkıyla buluştuğu zaman düzenlenen şöenlerde ve er yaşına gelip evlenecek olan destan kahramanının evlilik törenlerinde dağ gibi et, deniz gibi içki yığılmaktadır. Bazı Altay destanlarında kahramanın savaşmaya gittiği yurttan savaşı kazanmasının ardından o yurdun kağanı tarafından düzenlenen törenlerde dağ gibi et, deniz gibi içki yığılmaktadır fakat bazen bu ifadeler “altın masada çeşitli yemişler, meyveler, içkiler” şeklindedir.

Kökin Erkey destanındaki bir örnekte ava çıkan Kökin Erkey'in avdan döndüğü zaman tek kız kardeşini Erkin Koo'yu yurdunda bulamamış olması üzerine kız kardeşini

aramak için yola çıkar. Vardığı ilk yurt babasının arkadaşının yurdu. Yurda yaklaştığında “yüz deveye et yüklenmiş” erkekli, kadınlı giden insanlar görür. İnsanları durdurup nereye gittiklerini sorar. Telgey kağanın tek kızının evlendiği ve et ve içkiyi düğün hediyesi olarak götürdükleri, yanıtını alır. Kökin Erkey, bu duruma şaşırılmış çünkü bir kağanın kızının evlenmesi halkına güçlük vermemelidir. Aksine kağan, kızını evlendirdiği zaman halkına düzenlediği şölende dağ gibi et, deniz gibi içki yığmalıdır. Bu tersine hediyeleşme, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevine, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işleviyle örtüşen şölen ikramlarının bu şekilde gerçekleşmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Altay destanlarındaki dağ gibi et, deniz gibi içki, kağanın halkına sunduğu bir cömertlik göstergesidir. Zenginliğini halkıyla paylaşan kağan toplumdan gelecek baskıları önlemiş olmaktadır.

Maaday- Kara destanında düzenlenen muazzam bir toy anlatılır. Bu oyun neden düzenlendiğini anlamayan Maaday- Kara şöyle düşünür: “İki nesil boyunca halkım eğlenemedi. Kendini bildi bileli benim adamlarım gezemedi. Bu ne iştir böyle? Bu ölüm öncesi ihtiyarın mutluluğu mu? Bu gençlerin hediyesi mi?” Düzenlenen muazzam toyda dağ gibi et, deniz gibi içki vardır. Bununla beraber genç kızların ve çocukların yürüdüğü yollara ipekler bırakılır. Maaday- Kara destanında dağ gibi et deniz gibi içkinin yer alması halkın eğlendiği birlik ve beraberliğin pekiştiği, zayıf insanların ve hayvanların karnını doyurduğu bir toydur. Toyun düzenlenme amacı ise Maaday- Kara'nın bir çocuk sahibi olmasıdır. Buradan hareketle dağ gibi et ve deniz gibi içkinin sunulması hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevine örnek gösterilebilir. Bir araya gelen halk oyunlar oynar ve atlarını yarıştırmak. Dağ gibi et yığar, bulut gibi koyun keser, geçimsiz ve zayıf halk günlerce yemek yer. Bu metindeki hediyeleşme, toplumsal kurumlara ve törelere destek işlevini görmekteyiz.

3.2.6. Kadının Hediye Edilmesi Örneklerinin İşlevleri

Altay destanlarında yurt yöneten, kılıç kuşanan kadın, elbisesinden soyunup alp elbisesi giyen bir kişiliğe sahiptir. Eşiyle beraber savaş meydanlarında yer alır. Bununla beraber birçok Altay destanında kadının evleneceği kişiye karar verme aşamasında yarışmalar önem arz eder. Yarışı kazanan ve engelleri aşan er kişi kızla evlenmeye hak kazanır.

Ösküs Uul destanında, yalnız yaşayan Ösküs Uul'a işlerini yaptırıp hediyeler vaat eden ihtiyar Karaltı Kağan, vaat ettiği hediyeleri vermez. Ösküs Uul zenginleşip evlendikten sonra onun ziyaretine gider. Evinin ottan değil, altından olduğunu görür. İhtiyar Karaltı Kağan, Ösküs Uul'un zenginliği karşısında şaşırır ve kıskanır. Eşine haber bırakır. Karaltı Kağan, Ösküs Uul'un misafir olarak yurduna gelmesini ister. Ona Talay Kağan'ın kızını hediye vereceğinin iletilmesini, ister.

“Çok fazla hayvanım var,
Hayvan vereyim yavruma, dedi.

Çok fazla halkım var,
Halk vereyim yavruma, dedi.

Ödülümü ben verdim,
Hediyemi ben söyledim.

Talay Kağan'ın kızını alırsın diye söylemişim” (Dilek, 2007: 173).

Karaltı Kağan'ın Ösküs Uul'a bu hediye teklif etmesinin amacı onu kendi yurduna getirtmektir. Eğer Ösküs Uul, Karaltı Kağan'ın yurduna gelirse Ösküs Uul'u tuzağa düşürüp altından evini, malını ve halkını, eşini alacaktır. Eşini aldıktan sonra Ösküs Uul'a başka bir genç kız verecektir. Buradaki hediyeleşmenin işlevi toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevidir. Ösküs Uul'un birden zenginleşmesi ve güzel bir eşe sahip olması Karaltı Kağan'ın namını gölgeler. Kendi halkının, malının çoğalmasını, altın evin kendine ve halkına ait olmasını, Ösküs Uul'un güzel ve becerikli hanımını kendi yurduna götürmeyi, kendi töresinin, halkının bekası için Ösküs Uul'un topraklarını yağmalamayı istemektedir.

Temene Koo destanında Temene Koo, Karaltı Kağan'ın kızını istemeye gider. Karaltı Kağan, kızını Temene Koo'ya vermek için bazı şartları olduğunu söyler. Bu şartlardan biri taş sarayın etrafında akan nehir üzerine demir bir köprü kurmasıdır. Bu köprüyü kurduktan sonra kızını vereceğini, söyler. Temene Koo köprüyü tamamlar. Bir takım hileleri aştıktan sonra Karaltı Kağan'ın kızıyla evlenir. Karaltı Kağan kızıyla beraber servetinin yarısını, kapıdaki hayvanının yarısını çeyiz olarak hazırlayıp Karaltı Kağan'a verir. Karaltı Kağan, Temene Koo'nun gücünü fark etmiş onu

yenemeyeceğini anlamıştır. Köprüyü tamamlayan ve engelleri aşan Temene Koo'ya karşılık olarak bir şeyler vermek zorundadır. Bu hediyelerin verilmiş amacı Temene Koo'nun güçlü olması ve Karaltı Kağan'ın ordusunu, kendisini yenebileceğini fark etmiş olmasıdır. Kızını ve servetinin yarısını Temene Koo'ya vererek halkı ve yurdu için oluşabilecek sorunları engellemiştir. Böylece toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması sağlanmıştır.

Kögüdey Kökşin ava giderken kız kardeşini yurttan yalnız bırakır fakat Cebelgen ve eşi kız kardeşini öldürür, yurdunu talan eder. Avdan dönen Ködügey Kökşin kız kardeşini diriltir. Cebelgen'in yurduna giderek onu öldürür. Yurduna dönünce büyük bir sevinçle karşılanır fakat toy sırasında aniden ölür. Kız kardeşi abisini demir, halkı ise tahta bir sopaya dönüştürür. Karaltı Kağan'ın yurduna abisinin kılığında gider. Düzenlenen yarışmalarda bir bahadır gibi savaşı ve Karaltı Kağan'ın kızını alır. Karaltı Kağan kızını bir ata bindirir ve altın, gümüş, ipek giysiler yükleyerek kızını Boodoy Koo ile evlendirir. Burada Boodoy Koo'nun yarışmayı kazandıktan sonra kızın verilmesi toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevine örnek teşkil etmektedir. Bir bahadır gibi savaşan ve yarışmaları kazanan Boodoy Koo'nun davranışı ödüllendirilmiştir fakat kız ile beraber verilen hediyeler iki şekilde değerlendirilebilir. İlki toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevi bağlamında yarışmaları kazanan Boodoy Koo'a verilen bir hediye olmasıdır. İkincisiyse Karaltı Kağan'ın kızına vermiş olduğu çeyizlerdir. Bu çerçevede ise hediyeler, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevi başlığı altında değerlendirilebilir.

Altın Ergek destanında Altın Ergek, zor duruma düşen ve kendinden yardım isteyen Agay Taacı ve Kögöy Taacı'nın kız kardeşine gönlünü kaptırır. Düşmanlarla savaşıp galip geldikten sonra bu kıza dünür olur. Altın Küskü'yü kendine gelin alır. Cer Tepenek'i güçlüklerle yenen ve Agay Taacı ve Kögöy Taacı, kız kardeşleri Altın Küskü'yü Altın Ergek'e verirken halk, mal, yiyecek, hayvan, servet vermişlerdir. Bu hediyelerin verilmiş nedeni Altın Ergek'in, Agay Taacı ve Altın Ergek'e yardım etmesidir. Altın Ergek'in doğru davranışı takdir edilmiştir. Hediyelerin işlevi ise toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması

işlevine örnektir aynı zamanda değerlere, toplumsal kurumlara ve törenlere destek işlevidir.

“Altın Küskü’yü giydirdiler
Altay dolusu hayvanından
Mal bölüp mal verdiler.
Ev dolusu hayvanından
Mal bölüp verdiler.
Ev dolusu servetinden
Payını ayırdılar.”

Bir başka işleviyle bu hediyeler çeyiz olarak değerlendirilebilir. Bu işleviyle de değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevi görür. Hediyeler verilmeden evvel beraber içki içen ve hoşça vakit geçiren Altın Ergek ve Agay Taacı, Kögöy Taacı arasında gerçekleşen bu hediyeleşmenin işlevi hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevidir.

Erke Koo destanında Erke Koo kendine eş aramak için yola koyulur. Tarlan-Koo adında bir kağanın yurduna gider. Tarlan- Koo'nun kızı Altın Tana'yı kendine eş almak ister fakat Altın- Tana ile evlenmek isteyen sayısız insan vardır. Altın Tana bir yarışma düzenler ve yarışmayı kazananla evleneceğini söyler. Tarlan- Koo da yarışmaları kazananın hediyesinin kızı Altın Tana olacağını ilan eder.

“Ben tek kızımı
Kaç kişiye vereceğim?
Yarışma düzenleyeceğim.
Kim kazanırsa,
Onun olsun, dedi” (Dilek, 2007: 51).

Bu hediyeğin işlevi toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevidir. Ay Kağan kızına talip olanlardan hangisinin daha güçlü olduğunu anlamak için düzenlenen yarışmaları kabul eder. Böylelikle kızını halkının

da onayını alan bir bahadıra verir. Bu bahadır halk önünde kendini ispatlamış olur. Kağanın tek kızı seçilmiş kişiyle evlenir.

3.2.7. Kara Su Samuru Hediye Örneğinin İşlevleri

Kozın Erkeş destanında Kozın Erkeş, kaderindeki kızla evlenmek için yola çıkar ve yolculuk esnasında bir kara su samuruyla karşılaşır ve su samurunu evleneceği eşine götürmek ister. Kozın Erkeş destanındaki bu hediyeleşme örneğinin hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işleviyle bağlantılıdır. Kozın Erkeş, evleneceği kadına bir hediye götürerek onu mutlu etmek ister. Aynı zamanda kara su samuru hediye örneği toplumsal kurumlara ve törelere destek işlevi için emsaldir. Kozın Erkeş destanı, Türk kültüründe önem arz eden evlilik geçiş döneminde verilen hediyelere destan bağlamında örnek gösterilebilir.

“Kızıl Konur atına binip
Hızla uzaklaştı
Böylece gidip dururken
Gittiği yolun içinden
Kara su samuru çıkıp koştu.
Alacağım eşime hediye olur,
Atıp vursam ne olur? diye
Kozın Erkeş konuştu.” (Dilek, 2002: 259).

3.2.8. Altın Tüylü Kaplan Hediye Örneğinin İşlevleri

Kozın Erkeş destanında yer alan altın tüylü kaplan hediye örneği Kozın Erkeş'in evlenmek için çıktığı yolculuk esnasında denk geldiği bir hayvandır. Altın tüylü kaplanı görünce onu evleneceği eşine hediye olarak götürmek ister. Götüreceği hediyeyle eşini mutlu etmek ve evlilik hediyesini vermeyi amaçlar. Bu hediye örneği de yukarıdaki kara su samuru hediye örneği gibi hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevini yüklenmiştir.

3.2.9. Silah Hediye Örneklerinin İşlevi

Kozın Erkeş, destanında Kozın Erkeş, avlanmaya gidip döndüğünde babasının ölmüş olduğunu görür. Babası öldükten sonra çok zaman geçmeden yiğit olur. Babasının dostu, ona hediyeler getirir. Bu hediyeler arasında silahlar bulunur.

“Bakırçay Kara bahadır
Birçok silah yüklediği,
Kızıl Konır atla geldi.” (Dilek, 2002: 256).

Kozın Erkeş’e hediye edilen bu silahlar, eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılması için eğitilmesi işlevine örnek olmakla beraber değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevine örnektir. Bu silahlar, Kozın Erkeş, er yaşa gelince ve evlilik yoluna çıkmadan evvel hediye edilmektedir. Bakırçay Kara Bahadır, aile kurmak için yola çıkan Kozın Erkeş’e verdiği hediyelerle destek olmuştur. Verilen silahlar, er yaşa gelen Kozın Erkeş’in kendini koruması, savaşçı özellikler ve eşyalarla donanması açısından önemli bir ayrıntıdır. Böylelikle Kozın Erkeş, toplumda var olan kültürü öğrenmeye, birey olmaya ve bu kültürü aktarmaya hazır bir olgunluğa ulaşmıştır.

3.2.10. At Hediye Örneklerinin İşlevleri

Temene Koo destanında, Sarı Kağan’ın canını kurtaran Temene Koo’ya bir at hediye edilir. Bu atın adı Tekpir Ceeren attır. At hediyesinin işlevi toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevine örnektir. Verilen hediye ile Temene Koo’nun yapmış olduğu doğru davranış ödüllendirilmiştir. Böylelikle Temene Koo ile Sarı Kağan dost olmuştur. At ile beraber verilen hediyeler arasında kürk, palto, elmas, çelik kılıç vardır. Bu hediyeler aynı anda verilmiştir. Hediyeler verilirken Temene Koo’nun doğru davranışı güzel sözlerle takdir edilmiştir.

“Gözün ateşli, dedi,
Akıllı birisin, dedi,
Boş biri değilsin, dedi,
Demir gibi biri değilsin, dedi.” (Dilek, 2007: 401).

Ölöstöy destanında Monıs-kaan adında bir kağan yaşar. Bu kağan soylu ve asil kara aygırlı malı olan bir kağandır. Öksüz ve malsız kalan Öskus Uul'u sarayına çağırıp ona "Ölöstöy" adını verir. Ad verdikten sonra bir de at verir. Kara aygırlı malını otlatmasını ister. Eğer bu malı iyi yönetirse adam yerine koyulup yüceltileceğini ama kötü otlatırsa demir sopayla dövüleceğini söyler. Monıs- kaan öfkeli, çobanlara iyi davranmayan ve onları ölene dek çalıştıran bir kağandır. Ölöstöy'e verdiği bu at sadece ve sadece kendine hizmet etmesi ve hayvanları otlatırken binek olarak kullanması içindir. Hediyein işlevi ise toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevidir çünkü Monıs-kaan eğer hayvanları güzel otlatmazsa sadece ona verdiği atı geri almakla kalmaz demir sopayla döver, yurdundan kovar. Ölöstöy ise Monıs-kaan'ın söylediklerinden çekinerek kendine verilen ata, hayvanlara, hayvanları korumak için verilen ok ve yaya sahip çıkar. Monıs-kaan'ın sözünden çıkmaz. Korktuğu için kendisine edilen teklifi geri çevirmez.

3.2.11. Mükemmel ve Güzel Gibi Sıfatlarla Belirtilen Diğer Hediye Örneklerinin İşlevleri

Altay destanlarından Közüyke Destanı, Ak kağan ve Karaltı Kağan adında iki dostun ava çıktıkları sırada yeni doğum yapmak üzere olan bir geyik görmesiyle başlar. Destanda geyiği vurmaktan vazgeçerler. Yurda döndüklerinde kendi çocukları olursa ve bu çocuklardan biri kız biri erkek olursa evlendirme kararı alırlar. Avdan dönen kağanlar bir kız bir de erkek çocuk dünyaya geldiğini duyarlar. Kız ve erkek çocuğun kimin çocuğu olduğunu sorarlar. Bu çocuklardan biri Ak Kağan'ın diğeri ise Karaltı Kağan'ın çocuğudur. Çocuklarına ad koyacak birini aramaya başlarlar. Ak Kağan ve Karaltı Kağan çocuklara ad koyacak kişiye mükemmel, değerli hediyeler vereceğini, söyler. Çocukların adını ihtiyar bir kadın koyar ve kadına hediyeler verilir.

"Bağışlanmış güzel çocuğuma güzel ad verenler,

Mükemmel hediyeler alır.

Kötü ad verenler

Yanaklarına tokat yerler." (Dilek, 2002: 312).

"Güzel ad adayan,

Değerli hediyeler alacak.

Kötü ad adayanlar

Yanağına tokat yiyecek” (Dilek, 2002: 313).

Çocuklara bir ad verme töreni düzenlenmesi, çocuklara ad verene hediyeler verilmesi bir destan motifi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hediye örneği de toplumsal kurumlara ve törelere destek işlevi bağlamında değerlendirilir. Çocuklara ad verileceği zaman bir toy düzenlenir ve ad verme toyunda bir araya gelen halk, geleneğin kodlarını öğrenir, beraber hoşça vakit geçirir.

Ak Biy destanında Altay adlı yurttan yaşayan Ak Biy adında yaşlı bir kağan anlatılır. Bu kağanın kendinden sonra halkını yönetecek bir çocuğu olmadığı için Üç Kurbustan’ın yanına giderek bir çocuk ister. Üç Kurbustan, Ak Biy’e bir çocuk verir. Çocuğu er yaşına gelince kendine ad koyulmasını ister.

“Bana güzel ad bulup adayana,

Altın gümüş, servet veririm,

Sonsuza dek hürmet ederim.

Bana yanlış ad adayanın

Başını kesip ayağına eklerim

Ayağını kesip başına eklerim” (Dilek, 2007: 377).

Ad koyma töreni için büyük bir şölen düzenlenir. Bu şölende halk eğlenir, fakir halk da doyar. Zayıf hayvanlar semiz olur. Ad koyana ipek kumaşlar, güzel ve bitmez tükenmez hediyeler, yiyecekler verilir. Buradaki hediyeleşme halkın birliği ve beraberliğini destekleyen bir şölen çerçevesinde gerçekleşir. Böylelikle ihtiyaç sahipleri, ihtiyaçlarına kavuşur. Halkın yalnızca ihtiyaçları karşılanmaz. Birlikte vakit geçiren halk gelecek kuşaklara da geleneği aktarmış olur ve bu sayede ad verme toyunda gerçekleşen hediyeleşmeler eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktararak eğitilmesi işlevine örnek teşkil eder. Ad koyma törenlerinde ad verene hediyeler verilmesi değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevine örnek olmaktadır. Bununla beraber ad verme toyunda gerçekleşen hediyeleşmede halkın beraber hoşça vakit geçirmesi, eğlenmesi de dikkat çekmektedir. Bu hediye çerçevesinde diğer işlev ise hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevidir.

Kan- Kapçıkay destanında geçen bir hediyeleşme örneğinde hediyeğin ne olduğu belirtilmemiştir. Kan- Kapçıkay bereketli topraklarda yaşıyan bir kağanıdır. Atının canı sıkılmaktadır. Atı da Kağanına Altay’da gezmek gerektiğini söyler. Yola çıkınca dostunu, dünürünü ziyaret eder. En son olarak gökteki Teneri Kağan’a misafir olmak ister. Teneri Kağan’a giderken “Ona söyleyecek sözlerim, verecek hediyem var.” der. Buradaki hediyeğin verilış amacı gençken dostluk ettiği, eğlendiği dostu Teneri Kağan’a hediyeler götürüp onu mutlu etmektir. Bu hediyeleşmenin işlevi ise hoşça vakit geçirme, eğlenme, eğlendirme işlevine örnektir.

Şulmıs Şunu destanında Cepten Kaan, Kaldan Kağanla anlaşmazlık yaşar. Bu anlaşmazlık sonrası Cepten Kaan, Kaldan Kağan’ın yurduna asker ve iki kuş gönderir. Bu iki kuşun farkını yazıp boynuna bağlayıp gönderilmesini emreder. Kaldan Kağan kuşlar arasında farkı anlayamazsa Cepten Kağan yurdunu talan edeceği haberini gönderir. Kaldan Kaan ve halkından kimse bu kuş arasındaki farkı anlayamaz. Kaldan Kaan kuşlar arasındaki farkı anlayanı ömür boyu ödüllendireceğini, çeşitli hediyeler vereceğini söyler. İhtiyar Karcın bu iki kuş arasındaki farkı söylediği zaman boyundan büyük servet ister. Kaldan ise eğer kuşların farkını bilirse bu serveti vereceğini söyler. Kuşların farkını söyleyen İhtiyar Karcın sayısız çeşitte servet alır. Buradaki hediyeğin işlevi ise toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevidir. Kaldan Kağan bu iki kuş arasındaki farkı bilmek, Cepten Kaan tarafından yurdunun yağmalanmasına engel olmak zorundadır.

3.2.12. Samur Kürkünden Palto Hediyeğinin İşlevleri

Oçı Bala destanında, huzur içinde yaşıyan Oçı Bala ve Oçıra Mancı adlı iki kız kardeşin yurduna Kan Taacı Kağan, oğlu Ak Calaa’yı huzuru bozmak için gönderir. Oçı Bala, halkı huzur içinde yaşasın diye Kan Taacı Kağan’ın oğlu Ak Calaa ile savaşıır. Savaştan dönen Oçı Bala’ya ablası Oçıra Mancı, yemişlerle dolu bir masa kurar. Oçı Bala’nın bahadırları attan indirdikleri avları getirip verirler. Ablası Oçıra Mancı ise savaştan dönen kardeşi Oçı Bala için “Ay desenli örtülü, samur kürkünden paltoyu, altmışaltı ay ışıklı, altın düğmeli elbiseyi” üzerine uygun bir şekilde dikerek verir.

Samur Kürkünden palto armağanı, savaştan dönen Oçı Bala'nın yurdunda sevinçle karşılandığı anda verilir. Samur Kürkünden Palto ve altmışaltı ay ışıklı elbisenin veriliş amacı savaştan yorgun dönen Oçı Bala'nın yıkanıp temiz elbiseler giymesidir. Oçı Bala halkı için üzerine düşen vazifeyi gerçekleştirir. Samur kürkünden palto hediyesinin işlevleri; hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi şeklinde sıralanabilir. Halkı için savaştan Oçı Bala'ya halk av etlerini getirmiş bu esnada da Oçıra Mancı kardeşi için samur kürkünden palto, altın düğmeli elbise diker. Halk ve Oçı Bala'nın ablası Oçıra Mancı, fedakârlık yapan ve savaştan Oçı Bala'ya karşı teşekkürünü fiilen gerçekleştirir. Bu teşekkürün gerçekleştiği esnada Oçı Bala halkı ve ablasıyla hoşça vakit geçirip eğlenir. Bu hoşça vakit geçirilen günün ardından Oçı Bala yeniden savaşa hazırlanır.

3.2.13. Rakı Hediyesinin İşlevleri

Kan- Kapçıkay destanında gerçekleşen düğünde gelinin saçını yapan bir kişiye hediye verilmek gerektiği söylenir. Bu hediyeleşmenin halkın töresi olduğu belirtilir. Hediyesinin veriliş amacı gelinin saçını ören kişinin halktan biri olması ve bu kişinin memnun ve mutlu edilmesi gerekir. Aynı zamanda düğünde “Ateşe rakı saçılmaması, gelin kıza ait rakının paylaşılıp içilmesi, ateşe yağ saçmak” gibi mitolojik töreler vardır. Kan- Kapçıkay destanında geçen hediyeleşme örneği, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevine açık bir örnektir.

“Kızın saçını ören kişiye

Rakı vermek gerek.

Tanrının verdiği kaderde

Halka kalan töre bu” (Dilek, 2007: 245).

3.2.14. Altın Temren Hediyesinin İşlevleri

Kan- Kapçıkay destanında, Kan- Kapçıkay sırasıyla dostlarını ziyaret eder. Dostlarından Buurıl Kağan, misafirlige gelen Kan- Kapçıkay dostuna altı kenarlı altın temren hediye eder. Bu altın temreni eline verirken şunları söyler:

“Ant içmiş dostlar olduk,

Sana hediye veriyorum.
Herhangi bir felaketle karşılaşırsan
Benden yardım iste” (Dilek, 2007: 247).

Kan- Kapçıkay Kağan’ın dostu Buurıl Kağan’ın hediyesi dostluklarını pekiştirmek için verilir. Dostu Kan- Kapçıkay’ın ne zaman ihtiyacı olursa kendini çağırabileceğini söyleyen Buurıl Kağan, misafirperver bir şekilde dostunu karşılar ve onun önündeki engelleri aşması için yardımcı olur. Bu bağlamda hediyein işlevi, toplumsal kurumlara ve törelere destek olma işlevidir.

3.2.15. Dokuz Başlı Bıçak Hediyesinin İşlevleri

Kan Kapçıkay destanında, Kan Kapçıkay dostu Buurıl Kağan’ı ziyareti sırasında ihtiyar Temdü Bökö tarafından kendisine bir hediye verilir. Bu hediye dokuz başlı bıçaktır. Temdü Bökö, Kan- Kapçıkay’a yol gösteren bilge bir kişidir. Otuz çocuk büyütmüş ve büyüttüğü çocuklar ya kam ya da kağan olup gitmiş kişilerdir. Bu sebeple Temdü Bökö’nün verdiği hediye, Kan- Kapçıkay’ın yolundaki engelleri aşması için verilir. Bu hediye ile değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi gerçekleşir. Bu hediye verildikten sonra Kan- Kapçıkay’a nasihatlerde bulunur. Nasihatleri ise “Bir kağanı ölmüş görürsen dirilt, besle ve yetiştir. İt için üzülme, it eniği görünce çocuklara götürüyorum deyip al, kurdun yuvasını bularak, yavrularını yetiştirin” şeklindedir.

“Ben size sönen ateşi alevlendirir
Hediye vereyim.
Öleni diriltir
Armağan vereyim” (Dilek, 2007: 266).

3.2.16. Bronz Kaplı Pirinç Tabanca Hediyesinin İşlevleri

Kan- Kapçıkay destanında, Kan Kapçıkay’ın dostu Buurıl Kağan’ı ziyareti sırasında aldığı bir başka hediye ise bronz kaplı pirinç tabancadır. Bu tabanca bilge biri olan Tenek Bökö tarafından verilmiştir. Bu armağan, Kan- Kapçıkay’ın önündeki engelleri

aşması için verilir. Hediyein işlevi, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevidir.

3.2.17. Altay Destanlarında Halat Hediyesinin İşlevleri

Kan- Kapçıkay destanında, Kan Kapçıkay'ın dostu Buurıl Kağan, yola çıkmadan evvel Buurıl Kağan'a halat hediye eder. Kan Kapçıkay, halat hediyesinin bir kısmına aldığı hediyeleri asmıştır. Bu halat sıradan bir halat değildir. Erlik Biy'in eşi tarafından örülen halat, birini öldürmek için atılınca kuvvetli, karayılan öldürebilen, öfkeliyi uslu tutan bir halattır. Halat, dostunun engelleri aşması için verilmiştir. Bu metinde hediye olarak verilen halat, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevi taşımaktadır.

3.2.18. Yetmiş Çatal Boynuzlu Rahvan Kara Geyik Hediyesinin İşlevleri

Kan-Kapçıkay destanında yer alan bir destancı, dostu Buurıl Kağan'ın yurdunda Kan-Kapçıkay destanını insanlara anlatırken Altay'ın iyisi (ruhu) yetmiş çatal boynuzlu rahvan kara geyik vermiştir. Destancılık geleneğinde destan anlatan kişilere kayçı denir. Kayçılık gelir getiren bir meslek olarak bilinmektedir. Türkiye'deki âşıklık geleneğinde ailesini, kendisini, misafirlerini eğlendirmesi, kendisine dostluk etmesi için ileri gelenlerden birinin yanına bir âşık aldığı görülür, bu durumda mesleğini icra ettiği zamanlarda hediyeler, bahşişler verilir (Dilek, 1998: 314). Kan-Kapçıkay destanında destan anlatıcısına verilen hediye sihirli bir hediyedir. Bu hediyein verilmiş nedeni Kan- Kapçıkay destanının anlatılmasıdır. Bu metinden hareketle verilen hediyein işlevinin değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme olduğu söylenebilir.

3.2.19. Altın Kaval Hediyeinin İşlevleri

Kan- Ceeren Attu Kan-Altın destanında Kan Altın, Tanrı Ülgen'in kızı Boodoy Koo ile evlidir ve Tanrı Ülgen damadına sihirli iki kaval hediye eder. Bu kavallardan biri gümüş diğeri de altındır. Kavallar, ölüyü diriltmek, hayvanı çoğaltmak, sönen ateşi yakmak gibi olağanüstü özelliklere sahiptir. Kan Altın, yer altından gelen şeytanlara karşı savaştığı zaman bu kavalları alarak yola çıkar. Savaş esnasında bu kavallar işini kolaylaştırır hatta Erlik Biy'in kulakları çaldığı kaval yüzünden neredeyse sağır olur.

Tanrı Ülgen'in verdiği bu kavallar sayesinde yolundaki engelleri aşar. Bu hediye kızın çeyizi olarak verilmiştir ve hediyein işlevi değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevidir.

“Kan Altın adlı bahadırım
Ülgen Biy'den hisseli,
Bırkan Biy'in parçası
Çeyiz olarak verilmiş
Birbirine eş iki kavallı.
Hünerli bahadıra
Hazırlayıp verdiği hediyesi
Ülgen Biy'in hissesi
Üç ölüyü dirilten
Bu altın kavalmış.” (Dilek, 2007: 346).

3.2.20. Altın Yüzük Hediyesinin İşlevleri

Temene Koo destanında gerçekleşen hediyeleşmede altın yüzük karşımıza çıkar. Bu hediye Temene Koo'nun başı sıkışan ve yardıma ihtiyacı olan Sarı Kağan'a yardım etmesinin ardından Sarı Kağan'ın babası tarafından Temene Koo'ya verilir. Temene Koo ve annesi yiyeceksiz kalmış, kötü bir evde otururlar fakat Temene Koo, Sarı Kağan'a yardım edip yurduna dönünce evinin altına dönüştüğünü görür. Bu hediyein verilmiş nedeni Temene Koo'nun, Sarı Kağan'ın canını kurtarmasıdır. Hediyein işlevi ise Sarı Kağan'ın canını kurtaran bahadır Temene Koo'nun dostluğunu pekiştir. Böylelikle birbirine destek olan bu iki kağandan biri zor zamanında canını kurtarır diğeri ise ihtiyaçlarını karşılanır. Sosyal uyum, güçlü, güçsüz, fakir ve zengin arasındaki denge sağlanarak toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevi bu hediyeleşme çerçevesinde yaşanır. Temene Koo'nun yapmış olduğu doğru davranış ödüllendirilerek bir kaçış sağlanır. Aynı zamanda bu yüzük sihirlidir. Temene Koo'nun düşmanlarıyla olan mücadelesinde ona yardımcı olur. Evlenmek için Karaltı Kağan'ın kızını almaya gittiğinde önüne çıkan engelleri aşarken bu yüzükten yardım alır. Bu bağlamda ise altın yüzüğün işlevi, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevi taşır. Kahraman, mitsel bir örüntü ile

önündeki engelleri aşarak kendi için önemli olan evlilik kurumuna dâhil olup yolculuğunu tamamlar.

3.2.21. Dokuz Yaşındaki Kara Boğa Hediyesinin İşlevi

Maaday Kara destanında Maaday- Kara'nın tek düşmanı olarak gördüğü Kara-Kula Kaan'dır. Kara-Kula Kağan ise Erlik Biy'in kızı Abram- Moos Kara Tacı ile evlenir. Destan boyunca Erlik Biy'in kızı Abram- Moos Kara Tacı'ya verdiği hediyeler ve çeyizler anlatılır. Kara-Kula Kağan avlanmaya gittiğinde Erlik Biy'in kızı Abram- Moos Kara Tacı kocasının halkını yönetir. Kara boğanın sırtına binip gezer. Boğanın hediye olarak verilmiş nedeni Erlik Biy'in kızı Abram- Moos Kara Tacı'nın evlenmesidir. Bu hediye işlevi ise değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek vermedir.

3.2.22. Kömür Karası Sürüler Hediyesinin İşlevleri

Maaday- Kara destanında, kömür karası sürüler, Erlik Biy'in kızına evlilik hediyesidir. Çeyiz olarak verilen bu hediyelerin işlevi, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevi taşımaktadır.

3.2.23. Dört Azı Dişi Olan Dört Yaşındaki Deve Hediyesinin İşlevi:

Maaday Kara destanında deve, Erlik Biy'in kızına verdiği hediyedir. Hediye verilmesinin nedeni Erlik Biy'in kızının deveyi binek hayvanı olarak kullanmasıdır. Bu hediye, toplumsal kurumlara ve törelere destek verme işlevinin örneğidir. Erlik Biy, kızına güçlü kağanlardan kendi koruması, malının çok olması ve kimseye muhtaç olmaması için çeşitli evlilik hediyeleri verir. Bununla beraber canı sıkılmasın, mutlu olsun diye bazı hediyeler verir. Bu hediyelerden biri de dört azı dişi olan dört yaşındaki devedir. Binek olarak verilen bu hediye Abram- Moos Kara Tacı tarafından seyahatlerde kullanılır.

3.2.24. Talip Olunan Kişiyeye Verilen Hediye Olarak: Başlık ve İşlevi

Maaday- Kara destanında Maaday- Kara'nın oğlu Ködügey Mergen evlilik için yola çıkar fakat onun evlenmek istediği kızı almaya hevesli çok kişi vardır. Ködügey Mergen'in evlenmek istediği kız, Ay Kağan'ın güzel kızıdır. Ona talip olanlardan biri

de Ködügey Mergen'in babasının düşmanı olan Kara- Kula Kağan'ın eşi Abram-Moos Tacı'nın küçük kardeşi Erlik'in tek oğludur. Kızı istemeye giderken kara içki ve çok fazla hediye götürür fakat Ay Kağan kızını düzenlediği yarışları kazanana vereceğini söyler. Bu sırada Erlik Biy'in kızı Abram-Moos Tacı homurdanır. "Kara içkiyi biz getirdik. Başlık olarak biz çok hediye sunduk! Ay Kağan'ın güzel kızını töreye göre bizim almamız lazım" der. Hediyeinin işlevi ise değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevidir.

Ölöstöy destanında Monıs-Kaan adında bir kağanın yurdunda çobanlık yapan öksüz Ölöstöy, kendine eş olarak almak istediği Altın- Topçı'ya dünür gelir. Altın Topçı'yı Kağan Kara Bökö oğlu Temir Bökö için ister. Altın-Topçı kıza, dünür olurken içkiler, ipek elbiseler, develere yüklenmiş altınları hediye olarak getirirler. Belirtilen hediyeler başlık hediyeleridir. Hediyelerin işlevi toplumsal kurumlara ve törelere destek işlevidir. Monıs-Kaan, kızına dünür olan bu beyler için "Heybetli bahadır Temir Bökö'yü sevgili damadım yapmayayım da ne yapayım? Altmış deve yükü içki tuttum. Altı deve yükü altın aldım. Güçlü savaşçı kağanı kendime hısımlı yaptım." (Dilek, 2007: 79) der. Bu hediye aynı zamanda toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevi vardır. Bu kadar yüklü miktarda başlık hediyesiyle gelen Temir Bökö'yü geri çevirmek, Temir Bökö bahadırı sınırlendirecek ve Monıs-kaan'a karşı öfkeli davranarak halkına, malına zarar vermesine sebep olacaktır.

3.2.25. Alüminyum Pipo Hediye Örneğinin İşlevi

Ölöstöy destanında Monıs-kaan'ın yurdunda çobanlık yapan öksüz Ölöstöy'un hayvanlarını otlattığı yere Ak-Bökö adında bir bahadır misafir olarak gelir. Bu misafir üç yıl boyunca avlandığını ve avladığı hayvanları kaybettiğini söyler. Gelen misafiri aynı zamanda piposunu da kaybettiğini söyler. Ölöstöy misafirinin etrafında koşuşturur. Avının semizini misafirine verir. Alimunyum piposunu hediye eder. Kendisine misafir olan Ak-Bökö adlı misafiri en iyi şekilde ağırlayan Ölöstöy'un hediye verme sebebi açıkça misafirperverliktir. Bu hediye ile değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi gerçekleşmiştir.

3.2.26. Kutsal Kitap Hediye Örneğinin İşlevi

Katan Kökşin ve Katan Mergen destanında Katan Kökşin ve Katan Mergen kardeşlerin babaları öldükten sonra kutsal altın kitabı paylaşamazlar. Küçük kardeş olan Katan Mergen kutsal altın kitabı ister fakat Katan Kökşin, kitabın babasından kendisine kaldığını söyler.

“Babamın altın kitabının bende kalması gerekli,
Kutsal, altın kitabı,
Ağabeyin ölse, alırsın,
Halkı, milleti ise,
Ben ölsem ancak yönetirsin.
Sen evlenip barklanırsan
Ak hayvanı eşit bölüşürüz”

Katan Kökşin, babasından kalan malın ve halkın az olduğunu bu yüzden kendi ölmeden, kardeşi evlenmeden malı ve halkı paylaşamayacaklarını fakat altın kitabın doğrudan kendine kaldığını, söyler. Burada babasının yerine geçmesi en önemli etkidir. Kutsal kitabın bir miras olduğu görülmektedir. Verilen bu hediye işlevi, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALTAY DESTANLARININ ÖZETLERİ

4.1. Er Samır Destanı

Ermen Çeçen, hatunıyla mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşayan Ak Bökö'nün yaşadığı coğrafyadan ve bindiği attan bahsedilerek başlar. Atının adı Ak Boro, yaşadığı coğrafya ak denizli, süt göllü ve de gümüş dağlıdır. Malı da ak maldır ve bu malın yarısını oğluna verir. Malını, milletini, otağını oğluna pay eder. Oğlunun adı Er Samırdır. Malını onunla paylaştıktan sonra da rahat bir hayat yaşamasını, diler. Karısı Altın Tana ile huzur içinde yaşayan Er Samır, ona av etini özlediği ve ava gitmeye karar verdiği düşüncesini açar. Altın Tana, Er Samır'ın ava gitmesine razı olmasa da Er Samır, kardeşi Katan Mergen Kara Orman'a gider. Dağları aşsalar da av bulamazlar. Kardeşi Katan Mergen'i sekiz ayaklı ak tahta oturması için geri gönderir. Kahverengi kumlu demir dağa doğru ilerler ve orada da avlanamaz. Bu öfkeyle atı Ak Sarı'yı kamçılar. Hiddeti dinmez. Dinlenir ve yoluna devam eder. Sonunda bir saray görür. Meğer burası da babasının yurdudur. Annesi Ermen Çeçen, hasret kaldığı evladına sarılır. Babası Ak Bökö ise hiddetlenir. Halkını, milletini yönetmek yerine bırakıp gitmesi babasını öfkelenendirir. Halkını bırakıp Kara Orman'da neden dolaştığını sorar.

Karnını Ermen Çeçen'in hazırladığı altın masada doyuran Er Samır babasının ona neden bu kadar öfkeli olduğunu sorar ve annesi Ermen Çeçen yanıtlar: "Sahipsiz kalan yurduna Erlik Biy damadının savaşmak için geldi ve Kara Bökö eşini de alıp gitti." der. Babası Altın Bökö ona tekrar öfkelenir ve eşinin ardından gitmesini öğütler. Yola çıkmadan evvel annesi Ermen Çeçen de ona öğütler verir. Kara Bökö'yü yenmenin çok zor olduğunu Er Samır'a hatırlatır.

Er Samır önce evine gider. Halkını ağlamaklı, evinin toz içinde ve de ateşinin sönük olduğunu görür. Halk, Altın Tana'nın başına gelenleri acı ve gözyaşları içinde anlatır. Evin içinde eşi Altın Tana'dan ipucu arar. Bir kâğıt bulur. Peşinden gelmemesi gerektiğini söyler. Kara Bökö'nün onu zorla götürdüğünü evvelce onunla huzur içinde yaşadığı hayatta mutlu olduğunu, yazar. Kara Bökö'yle savaşmak için yola koyulur. Halkından dua alır, tek başına yola çıkmadan evvel ayı ve güneşi selamlar.

Yolları aşar, durmadan yol gitmeye devam eder. Karşısına altı kara bir de ak saray çıkar. Bu saraylardan ak olanı iyi düşünceli Altın Topçı kız kardeşlerin sarayıdır. Altın Topçı, Er Samır'ın geldiğini haber verir ve kardeşlerine Er Samır'ı selamlamalarını söyler. Kardeşleri, Er Samır'ı küçümserler. Burada kavga çıkar. Er Samır üç kardeşi göğe; üç kardeşi yere fırlatır. Sonunda Altın Topçı'yı buranın halkını yönetsin diye tahta çıkarır. Tekrar yola koyulur. Ardından dokuz kara saray ve bir ak saray görür. Ak sarayda yaşayan Altın Sanar'ı orada yaşayan halka kağan yapar. Yarım yıl kalır, yola devam eder. Yoluna ağarmış dağ çıkar. Altına yol açabilmek için bu dağı yıkar. Bir yıl yol alır ve karşısına eşi yaşlı ve çirkin, evi bakımsız, kötü, atı da samandan biri çıkar. Bu kişi Er Samır'ı evine davet eder. Er Samır o eve gitmek istemezken atı ısrar eder. Eve girince eşi güzelleşir ve baraka ev altından bir saraya dönüşür. Bu evin erkeği meğer Er Samır'ın kayını Altın Ergek; hatunu ise Kümüş Tana imiş. Altın Ergek, Er Samırdan evvel Kara Bökö'den kız kardeşini almak için verdiği mücadeleleri anlatır ve Er Samır'a tavsiyeler verir.

Yola koyulan ve sonunda Kara Bökö'nün sarayına varan Er Samır, Sarı Koron'a bu sarayın sahibini sorar. Sarı Koron sarayın sahibinin eşi Kara Bökü olduğunu, söyler. Sarı Koron'a karısı Altın Tana'nın ve Kara Bökö'nün yerini sorar. Altın Tana açlıktan ağaç gibi kurumuş, deyince Er Samır hiddetlenir. Sarı Koron'u tutarak ona eziyet eder. Sarı Koron ölmeyince Er Samır kuzgun gibi öter, saksagan gibi şakır. Bu kuşlar da gelip Sarı Koron'u gagalar. Altın Tana'yı bulup çözen Er Samır'a Altın Tana, gitmesi için yalvarır ama Er Samır duymazdan gelir ve Er Kara Bökö'yü arar. Kara Bökö'yü bulunca ona eziyet eder ve öldürür.

Evvelden Er Samır'a öfkelenildiği için Sokor Kağan'ın gözlerini oyan Kara Bökü'nün gözlerini de alır ve bu gözleri Sokor Kağan'a teslim eder. Sokor Kağan, eskisinden

daha iyi görmeye başlar. Eşi de Kara Bökö'nün esirlerini kurtarır. Onları serbest bırakır. Er Samır, Altın Tana'yla mutlu bir yolculuğa çıkar.

Altın Sanar ve Altın Topçı da saraya yerleştirilir. Bu arada ortada bir sorun vardır. Katan Mergen kayıptır. Er Samır, kardeşi Katan Mergen'in, Erlik Biy'in yanına gittiğini duyar ve yola koyulur. Er Samır, Erlik Biy'e kardeşini sorar ama görmedim, cevabını alır. Erlik'i yenip tekrar sorar. Erlik, Kamışlıklı Ak Dağ'a git, der. Meğer orası Er Samır'ın kendi yurdudur. Buraya uğrayan Katan Mergen abisini sorup onu aramak için tekrar yola koyulur. Önce atı Kara Katar'ını görür ardından Katan Mergen'i bulur. Kün Kağan'ın kızı Bayan Silu Katan Mergen'le evlendiğini fakat eşini terk edip insanlara zulmü engellemek için kendisinin Kün Kağan'la birlik olup Katan Mergen'i öldürdüğünü, söyler. Bunu işiten Er Samır Kün Kağan'ın yurduna varır. Katan Mergen'in ölüsünü doksan kulaç yer altından çıkarır. Kün Kağan'ın ilâçları Katan Mergen'i diriltmeye yetmez. Er Samır aldığı ilâçlarla kardeşini diriltir. Onun delirmiş olduğunu düşünerek dikenle döver. Daha sonra yurtlarına gitmek için hep beraber yola çıkarlar. Er Samır'ın yurduna vardıklarında halkı onu sevinçle karşılar. Dağ gibi et, deniz gibi içki yığılarak düğün, eğlence düzenlenir (Dilek, 2002: 23-25).

4.2. Ak Taycı Destanı

Yaz ve kış mevsimlerinde soğumayan, coşkulu kara denizi olan Altay yurdunda Ak Bökö adlı yiğit yaşar. Bu yiğidin halkı az sayıdadır. Eşinin adı da Altın Topçı'dır. Altın Topçı hatunu bir çocuk doğurur fakat bu çocuk Erlik Biy tarafından kaçırlır. Yaşlanınca bir erkek çocuk daha doğurur. Ak Bökö, çocuğu doğduğu zaman avlanmaya gider. Ak Börö, avını kucaklayıp dönen Ak Bökö'yü görür. Ak Börü'yü görünce Ak Topçuyu ölüm korkusu sarar. Ölmek istemediği için canına karşılık önce malını sonra eşini sonra atını verebileceğini söyler. Ak Bökö, hiçbirine ihtiyacı olmadığını ona tek oğlunu verip veremeyeceğini, sorar. Halkına ve eşine Ak Börü'ye tek evladını verdiğini, söyler.

Onunla savaşmaya güçlerinin yetmeyeceğini söyleyerek halkını ikna etmeye çalışır. Halkı ve askerleri karşı çıkar. Ak Bökö, Ak Börü'nün önüne engeller koyar fakat Ak Börü bütün engelleri aşar, çocuğu alır ve atmış dağ aşip gider. İki sütlü maral getirir, büyütür. İki günde anam, altı günde babam der. Ak Börü çocuğu çeşit çeşit

yiyeceklerle besler. Çocuk ayılar ve tilkilerle oynar ama oyunlardan sonra tilkileri de ayıları da eziyetle öldürür. Yiğit olan ve Ak Börü tarafından adı Ak Tayçı koyulan kahramana silahlarla donatılmış at ve çeşitli elbiseler hediye edilir. Ak Börü, Ak Tayçı'ya öğütler verir. Babasına, Teneri Kağan'ın kızını almaya gider ve başına çeşitli olaylar gelir. Yolda başka bir güzel görür ve babası Ak Börü'ye onu almak istediğini, söyler. Ak Börü bu güzeli kabul etmez. Yolda gelirken babasına Ak Tayçı'yı kendine eş olarak da Ak Tana'yı alır. Eşiyle babasının evine gider ama Ak Bökö ve Ak Topçı ilkin oğullarını tanıyamaz ama sonra sesinden, omuzundaki beninden, gözünden kendi oğulları olduğunu anlarlar. Oğullarının gelmesinin sevinciyle eğlence başlatırlar.

Eğlence esnasında Ak Tayçı'nın atı Ak Boro, bir düğüne davet için onun yerine başka bir atı göndermesini ister. O da halk içinden sıradan bir atı gönderir. Fakat bu ata binen Elçe Ködügey atın belini kırar. Davet için ikinci bir elçi gelir. Temir Kağan'ın ikinci elçisinin adı Sokor Kara'dır. Düğüne (davete) gitmek üzere yol alırken Sokor Kara'yı öldürüp yeraltına atar. Evine döner, mutlu mesut yaşar. Üçüncü bir elçi gelir. Çanmak Bökö adında bir elçi de Ak Tayçı'yla kavga eder. Ak Tayçı bu elçiyi de yener. Onu yeraltındaki düğüne davet eden Erlik Biy ve Temir Kağan peşini bırakmaz. Son çare olarak Ak Börü'den yardım ister ve herkesle vedalaşıp yeraltına doğru yola çıkar. Yeraltına vardığında düğün haberlerinin yalan olduğunu anlar. Burada çeşitli hayvanlarla Temir Kağan'ı yenerek ona yeraltından çıkmayacaklarına dair yemin ettirir.

Ak Tayçı yer üstünden alıkoyarak getirdiği yedi gelini çakmak taşına çevirir. Bunu anlayan Erlik onu yakalamaya çalışır. Erlik ve Ak Tayçı birbirine saldırır. Ak Tayçı Erlik'i döver. Eziyet gören Erlik yalvarmaya başlar. Yeryüzüne bir daha kötülük göndermeyeceğine yemin eder. Bu arada Temir Kağan'ın kızı Temene Koo'nun aslında Ak Börünün eşi olduğu anlaşılır. Ak Börü'nün yurduna giderler. Ak Börü de kendisinin onların kaçırılan ilk çocuğu olduğunu, söyler. Anne ve babasının da ona doğduğu zaman verdiği adın aslında Omok Mergen olduğunu, söylerler. Aile yeniden bir araya gelir. Büyük bir şenlik yapılır. Şenlik günlerce sürer (Dilek, 2002: 26-27).

4.3. Kökin Erkey Destanı

Kökin Erkey kendine hatun almaz. Kardeşi Erkin Koo ile yurdunda huzurlu, mutlu yaşar. Atının adı Temir Çookır'dır. Kökin Erkey'in atı, düğünlere, eğlencelere gitmediği ve yarışlara katılmadığı için isyan eder. Kökin Erkey sinirlenir ve atını kovar. Ava çıkar fakat avdan döndüğü zaman kardeşini bulamaz. Evi de yağmalanmış, kötü bir haldedir. Kardeşini aramak için yola koyulur. Dağ, taş gezdikten sonra vardığı ilk yer babasının arkadaşının yurdudur.

Bu yurdun sahibinin adı Kağan Boro Teltey'dir. Kağan Boro Teltey kızını evlendirmek üzeredir. Kızını düzenlediği yarışta kazanan atın sahibine vereceğini, söyler. Yarışları Kökin Erkey'in isyan eden atı Temir Çookır kazanır fakat Kökin Erkey bu kızla evlenmez. Kardeşinin üzüntüsüyle kendini öldürmek ister. Bu esnada atı Temir Çookır gelir. Kardeşinin yerini söyler. Yeraltı Kağanı olan Sokor Kağan'ın kardeşini kaçırdığını, Temir Çookır'dan duyar duymaz yola koyulur.

Kökin Erkey'in kız kardeşine âşık olan Malçı Mergen ona eşlik eder. Burada kardeşini ve esir halkı kurtarırlar. Dönüşte yarışmada armağan olarak verilen Kağan'ın kızını da alıp yurtlarına dönerler. İsyen eden at Temir Çookır da artık sahibine katılır. Mutlu mesut yurtlarına döner ve huzurla yaşarlar (Dilek, 2002: 28).

4.4. Altay Buuçay Destanı

Altay Buuçay Ak denizin kıyısında yaşar. Eşinin adı Ermen Çeçen, kızının adı ise Caraa Çeçen'dir. Bir de oğlu vardır. Oğlunun adı Erkemel'dir. Üç tane atı vardır. Bu atların adı: Kamçı Cereen, Kayçı Cereen, Bar Çookır'dır. Altay Buuçay'ın iki doğanı ve iki köpeği de vardır. Ak Dağ'da huzurla yaşarken otuz yıl avlanmak üzere evden çıkar.

Avlanmak için Ak Dağ'dan gideli atmış yıl geçse de geri dönmemiştir. Aranay, Şaranay adlı iki kağan Altay Buuçay'a davet mektubu gönderir. Mektuba cevaben gönderilen yazıda Altay Buuçay'ın avdan atmış yıldır dönmediğini okuyan Aranay ve Şaranay yenemedikleri kahramanın öldüğünü zannederler. Böylelikle malına, ailesine göz koyarlar. Altay Buuçay'ın yurduna gidip kızı ve eşiyle eğlenirler. Onlar eğlenirken

Altay Buuçay avdan döner. Aranay ve Şaranay fırsatını bulmuŐken Altay Buuçay ve oğlu Erkemel'i ldrrlr. Aranay ve Şaranay, Altay Buuçay'ın kızını, eşini, hayvanlarını, servetini de alarak yurdu talan eder ve sonra kendi yurtlarına dönerler. Altay Buuçay'ın atları buradan kurtularak onu diriltmek için büyüler, sihirler arar. Bazı hayvanları da Altay Buuçay'ın cesetini korur. Bir takım sihirlerle Altay Buuçay tekrar dirilir.

Hayata dönen Altay Buuçay kendisine ihanet eden karısını ve kızını öldürür. Malını, hayvanlarını, kızını, karısını izinsiz alan ve onlarla eğlenen Aranay, Şaranay kağanları da öldürür. Atı Kamçı Ceren o mücadele ederken oğlunu da diriltmenin yollarını arar. Yer Ana'dan are ister. O da Temene Koo'nun Erkemel'i dirilteceğini, söyler. Bir takım olağanüstülüklerle Erkemel dirilir. Teneri Kağan'ın kızı Temene Koo gökyüzüne geri döner fakat babası onu yeryüzüne geri gönderir. Yeryüzünün lanetli olduğunu söyler. Teneri Kağan'ın kızı, Altay Buuçay'la evlenir. Bu sırada Altay Buuçay da Aranay ve Şaranay Kağan'ın halkını alır fakat kendi yurduna döner. Burada beraberce huzurla yaşarlar (Dilek, 2002: 200-229).

4.5. Malı Mergen Destanı

Dağın kollarında, Ak ormanda, yeraltı sularının kenarında Aybıçı adında zengin biri yaşar. Bu zengin beyin sayılmayacak kadar çok malı vardır ve destan kahramanı Malı Mergen bu yerde çobanlık yapar. Bir gün yola devam ederken Malı Mergen Aybıçı'dan başka bir at ister.

Aybıçı bu duruma çok fkenir. nce Malı Mergen'in ayaklarını kırdırır sonra da onu kovar. Hareketsiz kalan Malı Mergen'in yaralarını sıçan kemirmeye başlar. Malı Mergen de sıçanın ayaklarını kırar. Ayakları kırılan sıçan yavaŐ yavaŐ sürünerek ilerideki otlara ulaŐır. Otları yedikten sonra ayakları iyileŐir. Malı Mergen de bu otları yer, Şifa bulur.

Güneye doğru yola koyulan Malı Mergen düğün yapılan bir yurda varır. Bu yurt Aslan Kağan'ın yurdudur ve Aslan Kağan kızını evlendirir. Malı Mergen bu düğünde Şarkılar söyler ve herkes sesini çok beğenir. Aslan Kağan'ın kızı da Malı Mergen'in sesini çok beğenir ve onunla evlenmek ister fakat Aslan Kağan ikisini de kovar.

Malçı Mergen, Aslan Kağan'ın kızı Ak Sankı'yı da yanına alarak oradan uzaklaşır. Kendilerine başka bir yurt edinirler. Günlerden bir gün Malçı Mergen Ak Sankı'yı babasından at almaya gönderir. Ak Sankı babasından at isteyince ona şöyle söyler: “Dağda yaşayan kara bir aygırım var. Eğer Malçı Mergen bu aygırı yakalayabilirse size bir at verebilirim” der. Malçı Mergen tüm çabasıyla o aygırı tutar. Malçı Mergen'e silahlar, savaş giyisileriyle at verir. Bu atın onun atı olduğunu kabul eder.

Damadını öldürmek isteyen Aslan Kağan bir adamını gönderir. Malçı Mergen'i davet eder. Bu davette Aslan Kağan hain planlar yapar. Malçı Mergen'e Gök Boğayı getirebilirse ona bütün malını, halkını, kağanlığını vereceğini söyler. Malçı Mergen Gök Boğayı yakalar. Ardından Aslan Kağan, Malçı Mergen'i evine davet eder. Orada Malçı Mergen'i zehirleyerek öldürmek ister. Malçı Mergen'in atı onu uyarır ve Malçı Mergen zehri içmez, sinirlenerek altı bacanağını, kaynatasını ve orada olan Aybıçı Beyi zehirleyerek evine döner (Dilek, 2002: 29-30).

4.6. Kozın Erkeş Destanı

Günlerden bir gün ihtiyar Ak Bökö eşinin kucağında bir çocuk salladığını görür. İhtiyar halinde evlat sahibi olduğunu için çok sevinir. Ak Bökö'nün eşinin adı Ak Baştır ve onunla on dağın kucağında yaşar. Ak Bökö ava çıkar fakat avdan dönünce ölür. Babası öldükten sonra çok geçmeden Kozın Erkeş yiğit olur. Babasının dostu ona hediyeler getirir. Bu hediyeler içinde at, silah, savaş elbiseleri vardır.

Hediyelerini aldıktan sonra Kozın Erkeş, bahadır olup kutsal bilgelik kitabını okur. Bu kitap sayesinde kendi geleceğini de görür. Bu kitapta yazanlara göre onun kaderinde Karaltı Kağan'ın kızı Bayım Sur vardır. Annesi Karaltı Kağan'ın yurduna gitmesine izin vermez fakat Kozın Erkeş gitmeye kararlıdır. Annesinin ısrarlarına rağmen kaderinde Bayım Sur için yollara düşer. Karaltı Kağan'ın yurduna varmak üzereyken yorulur, dinlenmek ister. Karaltı Kağan'ın çobanıyla karşılaşır. Bu çobanın adı Kodur Uul'dur. Kozın Erkeş, Kodur Uul'dan Bayım Sur'un düğünü olacağını, duyar. Bayım Sur, Altın Sabar adlı başka bir yiğitle evlenmek üzeredir. Kozın Erkeş, düğün yerine varmak için tekrar yola koyulur. Çoban da Kozın Erkeş'e eşlik eder. Düğün yerine vardıklarında da Kozın Erkeş'e yardımcı olur. Bayım Sur'un gerçekten Altın Sabar'ı

sevip sevmediğini öğrenmeye çalışır. Bayım Sur sınamalardan geçenle evlenmek istediğini, söyler. Sınamaları Kozın Erkeş geçmiştir. Kozın Erkeş ve Bayım Sur evlenmek için kaçarlar fakat uzaklaşmalarına rağmen yerlerini bulurlar. Onu zehirlemek için bir davete çağırırlar. Bir takım hilelerle Kozın Erkeş'i zehirlerler ardından da yakarlar. Eşi Bayım Sur sıçan kılığına girer ardından da ağzındaki suyla ateşi söndürür. Kozın Erkeş oradan kurtulur. Karaltı Kağan Erkeş'i rahat bırakmaz. Kızı Bayım Sur'la evlenmek isteyen Kodur Uul'u peşine takar. Kodur Uul'un kendisini öldürmek için Bayım Sur tarafından gönderildiğini, söyler. Bu ihanete çok üzülen Kozın Erkeş Kodur Uul'a kendisini öldürmesini, söyler.

Karaltı Kağan'dan Kozın Erkeş'i öldürdükten sonra kızı Bayım Sur'u ödül olarak ister. Bayım Sur, Kodur Uul'a eşinin cesedini yakmak istediğini söyler. Burada hilelerle Kodur Uul'u öldürür. Eşi Kozın Erkeş'i canlandırmayı başaramaz ama Baçıkay'ın yardımıyla Kozın Erkeş yeniden hayata döner. Hep birlikte Kozın Erkeş'in babasının halkının, yurdunun, malının olduğu yere gelirler. Kozın Erkeş annesinin öldüğünü görür. Annesinin ölümüne çok üzülür. Aradan zaman geçer. Kozın Erkeş eşi Bayım Surla beraber huzurlu ve mutlu yaşar (Dilek, 2002: 30-31).

4.7. Közüke Destanı

İki dost Ak Dağ ve Kara Dağ'da yaşar. Bu iki dosttan birinin adı Karaltı Kağan diğerrinin adı ise Ak Kağan'dır. Beraber ava çıkmak isterler. Ava çıktıktan sonra bir geyiğe rastlarlar. Bu geyik insan gibi konuşur. Doğum yapmak üzere olduğunu söyler. Bu esnada Ak Kağan'ın eşinin de doğum yaptığını, söyler. Ellerinden kurtulmak ister. Ak Kağan geyiği vurmadan özgür bırakır. Aynı hadiseyi Karaltı Kağan da yaşar. Bu olay gerçekleşirse diye bir karar alırlar. Bu karar; "Çocukları beşik kertmesi" yapmaktır. Halkına, yurduna dönen Ak Kağan ve Karaltı Kağan çocuklarının doğduğunu görürler. Bu çocuklardan biri kız biri de erkektir. Çocuklara ad verenlere hediyeler verirler. Eğlenceler düzenlerler. Kızın adı Bayan olur. Erkeğin adıysa Közüke olur.

Bu esnada üzücü bir olay gerçekleşir. Ak Kağan attan düşmüş ve ölmüştür. Karartı Kağan kızını Közüke'ye vermek istemez çünkü Közüke artık babasızdır. Kızı için

tedirgin olur ve onu Közüyke erden kaçırır. Kızıyla başka bir yurttta huzurla yaşarken bir beşik kertmesi olduğunu  ğrenen Közüyke her yerde onu aramaya başlar. Yollarda gece gündüz ilerler. Bir haberciye rastlar. Duydukları onu yeniden harekete geçirir. Bayan baŐkasıyla evlendirilmek  zereidir. Közüyke, taskaray kılığına girer. Düğün toyuna gider ve orada Şarkılar söyler. Őarkıların ardından hava da soğur. Düğün başka bir vakte ertelenir. Düğün tekrar gerçekleŐmeden Bayanla birlikte olmuştur. Közüyke'ye öfkelenen Karaltı Kağan onu öldürür. Bayansa Közüyke eri diriltmek için çabalar durur. Bayan Közüyke dirilmeyince kendini öldürür. Cesetler kayaya döner ve oldukları yerde kalır (Dilek, 2002: 31-32).

4.8. Oı Bala Destanı

Yurtlarında huzur içinde yaşayan Oı Bala ve Oıra Mancı adlı iki kız kardeş vardır. Oı Bala ava çıkar. Av sırasında Kağan Kan Taacı'nın oğlu Ak Calaa'yı savaşmak için yurduna gönderdiğini görür. Oı Bala, Kağan Kan Taacı'nın insanlara zarar verdiğini ve kağanların yurtlarını iŐgal ettiğini bildiği için öfkelenir. Avladığı her Şeyi omuzlayarak yurduna doğru yola çıkar. Kağan Kan Taacı'nın oğlu Ak Calaa başlarında bir kağan olmadığı için Oı Bala ve halkının kendisine baş eğmesi gerektiğini söyler fakat Oı Bala kabul etmez. Ak Caala ile savaşa girer ve kazanır. Ak Caala'yı atıyla beraber yurduna ulaŐtırır.

Oıra Mancı ablasının önüne en güzel yemekleri koyar. Oı Bala karnını doyurur ve halkıyla eğlenir. Bir süre dinlendikten sonra tekrar ava çıkar. Av sırasında Ak Caala'nın iyileŐerek doksan tümen askerle yurdunu iŐgale geldiğini görür. Oı Bala savaş kıyafetlerini kuŐanarak Ak Caala ve doksan tümen askerini öldürür. Bu doksan tümen askeri ve Ak Caala'yı yurduna geri gönderir. OĞlunu ve askerleri bu halde gören Kan Taacı, Oı Bala'yı yenmeyi kafasına koyar. Oı Bala bu duruma hazırlık yaparak Kan Taacı'nın yurduna doğru hareket eder. Bu yol üzerindeki engelleri aşması gerekmektedir ve bu engelleri teker teker aşar. Engellerden biri de sol ve sağ boynuzunda bahadırlar bulunan bir boğayı yenmektir. Oı Bala bu kara boğayı öldürür ve farklı hayvanlara dönüşerek Kan Taacı'nın yurduna gelir. Burada Kan Taacı'nın oğlunun yeniden hayata döndüğünü görür. Ak Caala ve eşi Altın Targa ile savaŐır. Cer Tepenek ve halk Oı Bala ile savaŐmaz. G r n Ő nden korkarak Oı Bala'ya iyi davranırlar. Oı Bala halka getirdiği içkilerden ikram eder. Oı Bala, Kağan Kan

Taacı'nın yurdunda çok becerikli ve güzel bir kıza dönüşür. İnsanlara güzel yemek yapmayı ve dikiş dikmeyi öğretir. Diktiği elbiseleri insanlara hediye eder.

Hava birden bozulur. Kar yağar. Halkının başında olmayan Kan Taacı döner. Oçı Bala'nın yurdunda olduğunu anlayınca sarayda Oçı Bala'yı arayıp durur fakat Oçı Bala'yı görünüşünden dolayı tanıyamaz. Kağan güzel bir kıza dönüşen Oçı Bala'dan Oçı Bala'yı bulup yurduna getirmesini ister. Eğer bu isteğini yerine getirirse kendisini yurduna kağan yapacağını söyler. Oçı Bala ise bir dağı kendi kılığına sokarak Kan Taacı'ya getirir. Kan Taacı bu kıızı alıp cehenneme attırır. Oçı Bala ise Kan Taacı'nın sarayından altın kitabı, kutsal “yada taşı”nı alır. Ardından ava çıkıp dönen Kan Taacı'yı sarhoş eder. Sarhoş olan Kan Taacı'yı zincire bağlar. Daha sonra kendi haline geri döner. Tanrı Ülgen, Kan Taacı'nın ecelini gönderir. Bunun üzerine Oçı Bala, Kan Taacı'nın boynunu keser. Halkını serbest bırakır.

Yurduna dönmek için yola çıkan Oçı Bala yine engellerle karşılaşır. Bu engellerden biri yer iyesi gök boğadır ve onu yener. Bu yer iyesi gök boğa Altay'da bir dağa dönüşür. Oçı Bala gökyüzünde bir yıldız dönüşür (Dilek, 40-120).

4.9. Ay Sologoy ve Kün Sologoy Destanı

Ak Kağan, onunla savaşmaya kalkan herkesi mutlaka yenen kudretli bir kağandır. Bu kağanın Ay Sologoy ve Kün Sologoy adında iki oğlu vardır. Bu kağanların birbirinden farklı özellikleri vardır. Ay Sologoy, yaratma ve dönüşme güçlerine sahipken Kün Sologoy kötülere kötülük eden iyilere de iyi yaklaşan bir yiğittir. Babaları Ak Kağan ava gitmeye hazırlanır. Ava gitmeden önce kutsal kitaba bakar. Kutsal kitapta yurdunun huzurlu bir yurt olduğunu görür ama Erlik Biy'in elçisi Kara Bökö'nün yurduna gelme ihtimali onu korkutur. Savaşmak için hazırlanır. Kat kat av elbiselerini giyer ve silahlarını yüklenir. Ava çıkar ve av esnasında görkemli bir ağacın altında kamp kurar. Gece olunca esrarengiz bir olay yaşanır. Ayın içinden bir kız çıkagelir. Sabah olunca gökkuşağı çıkar. Gökkuşağından bahadırlar, pehlivanlar gelir. Bu pehlivanlar yeryüzünde biraz eğlendikten sonra gökyüzüne geri dönerler. Sabah vakti bitmeden kağanın yanına bir kuş gelir. Kağan kuşla konuşur. Düşünde de Kara Bökö'yü görür, korkuları artar. Ak Kağan bu olaylardan çok etkilenir. Korkularını oğullarına, halkına anlatır. Ay Sologoy babasının av sırasında gördüğü kızın kendisi

olduğunu söyler. Şekil değiştirerek felaketleri önlediğini babasına anlatır. Kön Sologoy da babasının av sırasında korktuğu gök hadisesini kendisinin yaptığını söyler.

Oğulları sayesinde halkı ve kendi felaketlerden kurtulur. Ak Kağan, yurdunu oğullarına bırakır. Karısı ve kendisini dönüştürür. Karısı iki kollu bir ırmak olup akar, kendisi de gökyüzünde bir yıldız olup parlar. (Dilek, 2007: 29).

4.10. Ösküs Uul Destanı

Ösküs Uul, bir nehir kenarında balık avlayarak yaşar. Annesi ve babası Aranay Kağan'la yaptıkları savaşta esir düştükleri için yalnızdır. Günlerden bir gün Ösküs Uul'un yanına Karatı Kağan gelir. Karatı Kağan'ın sayısız hayvanı ve halkı vardır. Karatı Kağan, Ösküs Uul'a gelip yardıma ihtiyacı olduğunu, bahadırları ve hayvanlarını nehirden geçirmesini eğer bahadırlarını ve hayvanlarını nehirden geçirirse onu elbise ve yiyeceklerle ödüllendireceğini söyler.

Ösküs Uul, Karatı Kağan'a yardım eder ve bütün insanları, hayvanları nehirden karşıya geçirir. Karatı Kağan, Ösküs Uul'a söz verdiği elbiseleri ve yiyecekleri vermek istemez. Karatı Kağan, Ösküs Uul'a nehirden altın balığı tutarsa Talay Kağan'ın onu zengin yapacağını söyler. Ösküs Uul'a eğer balığı götürürse götürdüğü zaman zengilik yerine köpek ölüsünü almasını tavsiye eder.

Ösküs Uul balığı tutar ve Talay Kağan'a götürür. Talay Kağansa balığı nehre geri bırakmasını söyler. Ösküs Uul balığı nehre bırakır fakat ikinci kez tutup yine Talay Kağan'a götürür. Talay Kağan ikinci kez altın sırlı balığı nehre bırakmasını söyler. Ösküs Uul, altın sırlı balığı bırakınca Talay Kağan balıkla beraber gider. Bu sırada Ösküs Uul, Talay Kağan'ın atının kuyruğundan tutunarak Talay Kağan'ın evine gider. Talay Kağan, Ösküs Uul'u evinde misafir eder. Talay Kağan, Ösküs Uul'a istediği zenginliği verebileceğini söyler fakat Ösküs Uul, Karatı Kağan'ın tavsiyesine uyarak kenarda duran köpeği ister. Köpeği aldıktan sonra günlerce yüzerek evine gelir.

Köpek cesedinin üzerinde uyuya kalan Ösküs Uul, ipeklere sarılı bir şekilde uyanır. Etrafına bakınca şaşırır. Bir sarayda olduğunu anlayınca etrafa bakar. Sarayda bir genç

kızın olduğunu görür. Genç kıza kim olduğunu sorar. Bu genç kız, Talay Kağan'ın köpek cesedi kılığına soktuğu kızıdır. Genç kız, Ösküs Uul'a yemekler hazırlar.

Ösküs Uul, karnını doyurduktan sonra oltasını alarak balık tutmaya gider. Bu sırada Karatı Kağan avdadır. Avladığı tavşanı pişirmesi için Ösküs Uul'un evine gönderir. Ösküs Uul'un evinin olduğu yerde bir saray olduğunu görünce çekinen bahadırlar yine de Ösküs Uul'un sarayına girerler. Sarayda Talay Kağan'ın kızıyla karşılaşır ve yardım isterler. Talay Kağan'ın kızı bahadırlara tavşanı pişirmeleri için altın bir kazan verir. Altın kazana koydukları tavşanı yakan bahadırlar Karatı Kağan'a ne cevap vereceklerini düşünür. Bu sırada Talay Kağan'ın kızı bir başka tavşanı pişirerek bahadırlara verir. Bahadırlar, Talay Kağan'ın kızının verdiği tavşanı Karatı Kağan'a götürürler. Talay Kağan tavşanın tadını çok beğenir.

Karatı Kağan yeniden bir tavşan avlar ve adamlarıyla Ösküs Uul'un evine gönderir. Ösküs Uul'un adamları bu sefer tavşanı kendileri pişirir. Döndükleri zamanda Karatı Kağan'a durumu anlatırlar. Karatı Kağan, Ösküs Uul'un elindeki güzel kızı alıp kendine eş yapmak için yola koyulur. Ösküs Uul'un sarayına varan Karatı Kağan, Talay Kağan'ın kızı Altın Küskü'yü görünce çok şaşırır. Ösküs Uul'un eşi Altın Küskü, Karatı Kağan'ı misafir eder. Ona güzel yemekler ikram eder. Karatı Kağan ise avdan döndükten sonra Ösküs Uul'un yanına gelmesini emrederek saraydan ayrılır. Altın Küskü, olacakları tahmin eder ve üzülür.

Altın Küskü eşi Ösküs Uul avdan dönünce başından geçen her şeyi anlatır. Ösküs Uul hazırlanarak Karatı Kağanın yanına varır. Karatı Kağansa eşini elinden almak için Ösküs Uul'a bazı oyunlar teklif eder. Bu oyunlardan biri üç defa saklanıp birbirini bulma oyunudur. Karatı Kağan eğer kaybederse Ösküs Uul'a kağanlığını, halkını vereceğini söyler. Ösküs Uul bu teklifi kabul eder ve oyun oynamaya başlarlar. Ösküs Uul saklanacağı sırada eşi Altın Küskü onu başka bir şeye çevirir. İlk oyunda Ösküs Uul'u bir iğneye ikinci oyunda ise kayın ağacına dönüştürür. Üçüncü oyunda da bir ata dönüştürür.

Ösküs Uul'un bütün yarışları kazanmasına sinirlenen Karatı Kağan bu sefer başka bir oyun oynamak ister. Bu oyun ise dağın arkasına kadar altın dökmek ve ipek sermektir.

Ösküs Uul, sihirli bir arpa tanesi ve ipekle bu yarışı kazanır. Arpa taneleri sonsuz sayıda altına dönüşür. Sihirli ipek kumaş uzadıkça uzar. Ösküs Uul'un yeniden kazanmasına öfkelenen Karatı Kağan son bir yarış düşünür. Ösküs Uul'un boğası olmadığı için boğalarını yarıştırmak ister. Ösküs Uul, Talay Kağandan boğa istemesi için Altın Küsküden yardım ister. Altın Küskü babası Talay Kağandan bir boğa ister fakat Talay Kağan bir boğa yerine yeni doğan bir buzağı verir. Bu buzağı Karatı Kağan'ın boğasını yener. Karatı Kağan adamlarıyla beraber buzağını ateşte yakmak ister. Buzağıyı ateşe atmak üzereyken Karatı Kağan'ın yurdu yanarak yok olur (Dilek, 2007: 29-31).

4.11. Kan Kapçıkay Destanı

Bereketli topraklarda yaşayan Kağan Kapçıkay'ın atının canı sıkılır. Atı da Kağanına Altay'da gezmek istediğini söyler. Kağan Kapçıkay atıyla beraber yola çıkınca dostunu, dünürünü ziyaret eder. En son olarak gökteki Teneri Kağan'a misafir olmak ister. Dünürü Ay Kağan'ı ve kız kardeşi Altın Şuru'nun yurdunu ziyaret eder. Dostu Buurıl Kağan'ın evine doğru gitmek ister. Doksan perili demir gürzü olan Kara Kes adlı bahadırı, yetmiş perli bakır gürzü olan Kara Bökö adlı bahadırı, yedili yolun kavşağında nöbet tutan bakır asalı Tenek Bökö adlı bahadırı, göğü bekleyen demir kartalları, yeri bekleyen demir kurtlar yoluna engel olur. Bütün engellerin altından kalkarak dostu Buurıl Kağan'ın sarayına varır. Dostu da onu karşılamak için eğlenceler, ziyafetler hazırlar. Ziyafetin ardından Buurıl Kağan, Kan Kapçıkay'a hediyeler verir. Kan Kapçıkay daha sonra Teneri Kağan'ın yurduna gider. Teneri Kağan'ın yurdundaki yarışmalarda da hediyeler kazanır.

Artık sarayına varmak üzere yola çıkmıştır. Sarayına giderken bir yaprak görür. Bu yaprak diğerlerinden farklıdır. Kılık değiştiren yaprak aslında küçük bir çocuğun tayıdır. Tay, Kan Kapçıkay'a, çocuğu Üç Monos'un öldürdüğünü söyler. Kan Kapçıkay bu tayı bir altın yulara çevirip onu yanına alıp yola koyulur. Çocuğun mezarını bulur. Çocuğu dostu Buurıl Kağan'ın verdiği bir hediyeyle diriltir. Bu çocuk da avlanarak Buurıl Kağan ve Kan Kapçıkay'a getirir, beraber yerler.

Kan Kapçıkay çocuğu yurduna götürür. Yurduna varan Kan Kapçıkay büyük şölenler düzenler. Çocuğun adını Altın Topçı, koyarlar. Altın Topçı, Altın Şuru'nun yardımıyla Üç Monos'tan öcünü alır, onu yener (Dilek, 2007: 31-33).

4.12. Temene-Koo Destanı

Temene Koo annesiyle birlikte yaşamaktadır. Yiyecekleri bitince de annesi ondan bir at ve yiyecek almasını ister. Anne, Temene Koo oğluna altın ve gümüşlerini verir fakat Temene Koo önce bir köpek sonra da bir kedi alır. Annesi bu duruma çok öfkelenir. Yiyecek yemekleri de yoktur.

Bir gün Temene Koo, başı sıkışan Sarı Kağan adında bir kağanı korur, kurtarır. Bu kağan da ona "altın yüzük" verir. Annesinin yanına dönen kağan, evini saraya dönüştürür. Annesi bu duruma çok şaşırır. Her yer yiyecek olur. Ardından Temene Koo, Karartı Kağan'ın kızını almak için Karartı Kağan'ın yanına gider.

Karartı Kağan hilelerle Temene Koo'nun altın yüzüğünü ele geçirir ve kızını da ona vermez fakat Temene Koo'nun altın ve gümüşlerle aldığı kedi ve köpeği yardımına gelir. Böylelikle oradan kurtulan Temene Koo yüzüğü de tekrar ele geçirir. Karartı Kağanı da öldürerek yurduna döner (Dilek, 2007:34-36).

4.13. Kara Taacı Kıs Destanı

Evine kimselerin gelmediği, annesi ve babası esir düşen Kara Taacı adlı bir genç kız vardır. Bu genç kızın bir de kara keçisi vardır. Yetmiş çatal boynuzu, iyi koşulu, bolca şifalı sütü vardır. Kara Taacı kız da güzel yemekler yapan bir kızdır. Bir gün gökten bir bahadır gelir. Türlü kahramanlıkları olan bu yiğidin adı Temir Bökö'dür. Kara Taacı kızın evine misafir olur. Geldiği yeri Bay Bülütü Sadı Kağan'ın yerini oradaki yiğitliklerini ve işlerini anlatır. Misafirine altın kâsede yağlı yarma çorbası, semiz hayvan etini bronz tabakta verir.

Temir Bökö, Kara Taacıyla evlenmek ister fakat bunu duyan Sadu Kağan, harekete geçer. Sadu Kağan da Kara Taacı kızın misafiri olur. Onu esir aldırıp kendi yurduna götürür. Hizmetçi olmak istemeyen Kara Taacı kız Temir Bököyle bir olup Sadu

Kağan'ı yener. Temir Bökö ve Kara Taacı evlenip mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşar (Dilek, 2007: 36).

4.14. Ködügey- Kökşin Le Boodoy Koo Destanı

Ködügey Kökşin anne ve babasını kaybeder. Yalnızca bir kız kardeşi vardır ve onunla yaşar. Bu kardeşin adı Boodoy- Koo'dur. Ava çıkan Ködügey Kökşin yurdunu kız kardeşine bırakır fakat o avdayken Cebelgen gelir, eşi ve kız kardeşini öldürür, yurdunu da talan edip bırakır.

Ködügey Kökşin kardeşinin başına gelenleri duyunca öfkelenir. Önce büyüyle kardeşini diriltir ardından Cebelgen'in yurduna doğru harekete geçer. Cebelgen'i öldürerek yurduna döner. Günlerce, aylarca, yıllarca toylar düzenlenir fakat Ködügey Kökşin aniden ölür. Boodoy Koo ağabeyinin cesedini demir sopaya dönüştürür. Halkını da ağaçtan bir sopaya dönüştürür. Ardından yola koyularak Karaltı Kağan'ın yurduna gider. Yarışmalara katılır. Yarışmayı kazanınca hediyeleri ve Karaltı Kağan'ın kızı Kara Taacı'yı alır.

Yurda dönmek üzere yola çıkarlar fakat Boodoy Koo düğün hazırlıkları için erkenden gider. Yurda varınca gelecek gelini güzel karşılaması için halkını tembihler. Kara Taacı kız yurda gelmeden Boodoy Koo tavşan donuna girip ormana gider. Kara Taacı kız yurda geldiğinde halk onu ağlayarak karşılar. Ködügey'in cesedinin başına getirirler. Kara Taacı kız kocasının uyuduğunu zanneder fakat öldüğünü anlayınca çok üzülür. Ayı ve güneşi gökyüzünden indirerek kocasını diriltir. Yaşadığı durumu anlayamayan Kara Taacı gelin, kız kardeşinin gönderdiği mektupla durumu çözer (Dilek, 2007: 36).

4.15. Altın Ergek Destanı

Bahadır Altın Ergek, babası ve annesi olmadan tek başına yaşar. Rahat ve huzurla yaşarken bir mektup alır ve açıp okur. Mektup Agay Taacı ve Kögöy Taacı adlı iki bahadırdan gelir. Bu mektupta Altın Ergekten yardım isterler çünkü şeytan Cer Tepenek gelip yurtlarını dağıtır. Kız kardeşi Altın Küskü'yü alıkoyar.

Atı Kan Ceeren'e atlayıp iki kağanın yurduna gitmek üzere yola çıkar fakat atı Kan Ceeren huysuzluk eder. Altın Ergek atına sebebini sorar. Sebebi dağın koltuğundaki Kızıl Tilki'dir, der. Bu uyarıya rağmen yola çıkan Altın Ergek, yolda karşılaştığı Kızıl Tilki'yle konuşur. Kızıl Tilki yolun devamında Altın Ergek'i bekleyen engelleri anlatır ve Cer Tepenek Kağan'ın onunla savaşaacağını söyler. Bu engelleri kılık değiştirerek aşar. Yurdunda yenileceğini anlayan Cer Tepenek yeraltından gelen yardıma karşı da Agay Tacı ve Kögöy Tacı'yı yanına alır. Cer Tepenek Altın Ergek'in gazabından kurtulamaz ve ölür. Agay Tacı ve Kögöy Tacı kardeşlerin yurtlarını kurtarır. Altın Ergek, Agay Tacı ve Kögöy Tacı'nın kız kardeşleri Altın Küskü'ye gönlünü kaptırır. Daha sonra dünürü göndererek Altın Küskü'yü yurduna getirtir. Evlenir ve huzurla yaşarlar (Dilek, 2007: 37).

4.16. Erke Koo Destanı

Altay'da yaşayan yaşlı ve çocuk sahibi olamayan Ar-Aspak adında bir kağan vardır. Bu kağan çocuk sahibi olamadığı için çok üzülür. Günlerden bir gün ava çıkar fakat avdayken uyuya kalır. Yurduna geri döndüğünde yurdunun düşmanlar tarafından yağmalandığını görür. Bu iki düşmanın da adı Ak Kaan'dır. Ar-Aspak Kağan'ın yurdunda sağlam hiçbir şey bırakmazlar. Ar-Aspak Kağan'ın anne ve babasından kalma bir yüzük ve çakmak taşı vardır. Bu yüzük ve çakmak taşından bir kız bir de erkek çocuk belirir. Erkek çocuğa da destanın adı Erke Koo adı verilir. Erke Koo kısa sürede bahadır olur. Bahadır olur olmaz babasının yurdunu yağmalayan Ak Kaanların yurduna doğru yola çıkar. Bu kağanları çeşitli engelleri aşarak öldürür.

Erke Koo'nun sınanmaları devam eder. Erke Koo, başka bir savaşa gidince kurtardığı yurt yine yağmalanır. Bu sefer yurttaki her şey yeraltına götürülür. Yeraltına giden Erke Koo halkını özgürlüğüne kavuşturur. Halkını özgürlüğe kavuşturan Erke Koo son olarak kendine eş aramaktadır. Yolu Tarlan-Koo'nun yurduna düşer. Tarlan-Koo'nun yurdunda dilenci kılığına girer. Tarlan-Koo kızını evlendirmek için yarışmalar düzenler. Erke Koo yarışmaları kazanır. Eşini aldıktan sonra babasının yurduna döner. Altın Tana ile yurduna dönünce yurdunun yine talan edildiğini görür. Yurdunu talan edenlerle savaşımaya gider. Engelleri aşar, kazanır. Dönünce de eşi Altın Tana'nın zorla yurdundan götürüldüğünü duyar. Rüyasında eşinin Kara-Kökşin tarafından kaçırıldığını görür. Erke-Koo eşini kurtarıp yurduna döner. Bu arada kız kardeşinin

bir oğlu olur. Yeğeninini adını Erke- Mndr koyarlar. Erke- Mndr büyüyüp bir bahadır olunca yola çıkar fakat geri dönmez. Erke- Koo, Erke-Mndr aramak için yola çıkar. Erke- Koo, yeğeni Erke-Mndrn Ereldey-kaanla savaştığını görür. Ereldey Kaanı ldrler. Erke- Koo ve yeğeni düşmanı yendikten sonra Ködügey Mergenin yurduna doğru yola çıkarlar. Ködügey- Mergenin yurduna varınca Erke-Mndr, Ködügey Mergenin kızını kaçırır. Erke Mndr ve Erke- Koo yurtlarına dönerken Kara Mknn, Erlikin  oğluyla mücadele ettiğini görür. Ona da yardım eder. Erlikin  oğlunu da öldüren bahadır Erke Koo yurduna döner. Huzur içinde yurdunda yaşar (Dilek, 2007: 19).

4.17.lşty Destanı

Kara dağın koltuğunda Monıs Kağan adında bir kağan yaşar. Bu kağanın eşi Kas Mandaydır. Hizmetinde güzel gelinleri, kara aygırlı malı vardır. Monıs Kağan ve eşi insanları tutsak eder. Kötü düşünceli olmalarına rağmen oğlu ve gelini iyi huylu kişilerdir. Oğlu Er Bk ve gelini Altın Sırğa kara dağın koltuğunda “merhametli ve şefkatli” olarak anılır. Monıs Kağan, bir gün kendi halkından oban şks Uulu huzuruna çağırır. şks Uul zor şartlarda büyümüş şsz bir gençtir. Monıs Kağan, şks Uula çeşitli hediyeler ve bir iş teklif eder. şks Uul bu işi kabul eder. Monıs Kağan ona bir de ad verir. şks Uulun adı artık “lşty” olur. lşty yıllarca kara dağın eteğinde çobanlık yapar. Yaşı yirmi beşe gelince artık yalnız yaşamak zor gelmeye başlar.

Monıs Kağanın huzuruna giderek kendine bir eş isteyen Ölöştöy oban, Monıs Kağanın öfkesiyle karşılaşır. Monıs Kağan, lşty obana bir eş vermediği gibi ona hakaretler eder. Otuz yaşına gelince kadar Monıs Kağanın huzuruna gitmeye devam eder. Her seferinde Monıs Kağan, yemeği, giyeceği tamsa başka bir şey isteyemeyeceğini, söyler. Tekrardan kara dağın eteğine dönen Ölöştöy, hayvanlarına bakmaya devam eder. Bir gün Ak Bk, lşty obanın misafiri olur. Ak Bk piposunu kaybettiği için dert yanmıştır. lşty oban Ak Bkye cömertlikle kendi piposunu hediye eder.

Monıs Kağan, kızını, Kara Bknn oğlu Temir Bkye verir. Kızı Altın Topçı, halkıyla vakit geçiremediği için bu evlilik haberine üzülür. Babasından halkıyla vakit

geçirmek için süre ister. Babası da bu teklifi kabul eder. Altın Topçı, babasının topraklarını gezerken Ölöştöy'ü görmek ister. Ölöştöy'ün eşinin olmayışı Altın Topçı'yı üzer. Altın Topçı, yanındaki on iki kızdan birinin Ölöştöy ile kalmasını ister. On iki kızdan hiçbiri Ölöştöy ile kalmayı kabul etmez. Altın Topçı, Ölöştöy ile kendisinin kalacağını söylemek için mektup yazar ve babasına gönderir. Babası bu habere çok öfkelenir. Monıs Kağan'dan saklanmak için uzaklara giderler. Burada yaşlı bir çiftle karşılaşırlar. Bu çift onlara yardım eder. Saklandıkları yerde bir oğulları olur. Bu çocuk iki günde anne üç günde baba der. Olağanüstülükler sergiler. Çocuğa yaşlı çift Erkin- Koo adını verir.

Ölöştöy, bir gün saklandıkları bu yerden çıkmaya karar verir. Ailesini de alarak güneş gören bir yere çıkarlar. Burada yurt yaparlar. Monıs Kağan bir şekilde yine onları bulur. Erkin- Koo ise dedesinden annesinin mirasını ister. Monıs Kağan onlara hiçbir şey vermek istemez. Buna rağmen Ölöştöy ve ailesi zengin olur. Ölöştöy artık bir kağan olur. Çevresindeki insanlar ona Ölöştöy kağan demeye başlar. Ölmeden oğlu Erkin-Koo'nun evliliğini görmek isteyen Ölöştöy kağan Ak Bökö'nün kızı Caara-Çeçen'i uygun görür fakat hastalanarak ölür. Günlerden bir gün Erkin- Koo'ya bir mektup gelir. Mektupta Caara Çeçen, Erkin- Koo'dan yardım ister. Annesi, Erkin-Koo'nun Erlik'in yurduna gitmesine izin vermez. Erkin Koo çeşitli engelleri aşarak yeraltına varır. Erlik'in elinden Caara Çeçen'i kurtarır ve onunla evlenir. Caara Çeçen Erlik'in yaptığı büyü'nün etkisi altındadır. Caara Çeçen, Erkin-Koo'yu sevdiği halde onu öldürmek için fırsat kollar ve öldürür.

Caara Çeçen bir erkek çocuk doğurur. Büyüyüp yiğit olan bu çocuğun adı Kan-Mergen'dir. Kan Mergen babasının kemiklerini bir araya getirmek için çeşitli engelleri aşar. Annesi Caara Çeçen'in yeraltında Erlikle mutlu mesut yaşadığını görmüş ama yine de annesinden Erkin-Koo'yu öldürdüğü için pişman olduğunu duyar. Babasının kemiklerini bir araya getiren Kan Mergen, dedesi Monıs kaan'ı da yener. Annesi Caara Çeçen ile babası Erkin-Koo yeniden beraber yaşamaya başlarlar. Kan Mergen, kendine eş arar. Dokuz erkek kardeşin tek kız kardeşi olan Ak-Koo ile evlenmek ister. Abilerini ikna ederek Ak- Koo ile evlenir. Ak- Koo'nun abileri, altın bir halı, bakır bir kazan, bir kamçı, sadakla ok hediye ederler. Kan Mergen, Ak- Koo ve halkıyla mutlu mesut yaşar (Dilek, 2007: 201-21).

4.18. Katan- K k şin Le Katan- Mergen Destanı

Katan- Kuuın adlı kağan ve eşi Ak- Baş mutlu mesut yaşar. Katan- Kuuın kağanın, Katan- Mergen ve Katan K k şin adlı iki oğlu vardır. Katan K k şin evlenmek istediğini babasına söyler. Babasıyla beraber Ak Kaan'ın kızı Altın- Sırğa'yı yurtlarına gelin getirmek için yola çıkarlar. Bu yolculuk esnasında Katan- Kuuın rüya görür. Rüyasında Karartı-kaan'ın oğlu Kara- Kıdat ile Ak- kaan'ın yurduna gelip bu yurdu yağmaladıktan sonra Kara- Kırat'ın, Ak- kaan'ın kızını kaçırdığını görür. Katan- Kuuın'ın rüyası gerçek olur.

Katan- Kuuın ve oğlu Katan K k şin, Ak-kaan'a yardıma gider. Katan K k şin'in kardeşi Katan- Mergen de babası ve abisine yardım eder. Bu savaştan galip çıkarlar. Savaşın sonunda babaları Katan- Kuuın  l r. Yurtlarına döndüklerinde toylar düzenlenir. İki kardeş, babaları gömdükten sonra yurda ve halka sahip çıkarlar fakat Katan- K k şin babasının kutsal kitabını kardeşiyle paylaşmaz. Bu kitap yaşanan olaylardan haber verir. Katan- K k şin kutsal kitaptan Karaltı Kağan'ın yurdunun sahipsiz kaldığını öğrenir. Bu yurdun halkına ve malına sahip çıkmak ister. Kardeşi Katan-Mergen karşı çıkar. Katan- K k şin avlanmak için yurttan ayrılır. Av esnasında bir kavak ağacının altında uyuya kalır. Rüyasında güzel mi güzel geç bir kız görür. Bu kızını kendine eş almak ister çünkü babasından aldığı kutsal kitaba göre Katan- K k şin iki eşlidir. Katan- K k şin hem Altın- Sırğa ile hem de Altın-Tana ile evlenmek ister. Yurda döner. Yurda dönünce annesinin öldüğünü görür. Bu duruma çok üzülür.

Aradan zaman geçer ve eşi Altın- Sırğa'ya av esnasında gördüğü rüyayı anlatır. Bu rüyaya göre iki evli olduğunu ve Altın- Tana adlı bu güzel kızını gelin getirmek istediğini söyler. Altın Sırğa bu duruma izin vermez. Kardeşi Katan- Mergen abisine yine karşı gelir. Bütün ısrarlara rağmen Katan- K k şin, Altın- Tana'yı gelin getirir. Katan- Mergen bu olayların ardından artık abisiyle yaşamak istemediğini söyleyerek yurttan ayrılır. Katan- Mergen, K ler- kaan'ın kızı K m jek-Aru ile evlenmek için yola çıkar. Bu yurda vardığında büyük bir coşkuyla karşılanır ve bu yurttan çok sevilir. K mejek-Aru ile evlenerek bu yurttan yaşar.

Katan- K k şin ise Altın- Tana kızı alıp yurduna döndüğünde büyük hayal kırıklığına uğrar. Yurdu Eki- Toş tarafından yağmalanır. İlk eşi Altın-Sırga kaçırlır. Altın-Tana'yı yurdunda bırakarak Eki- Toş'un yurduna doğru yola çıkar. Eki-Toş'un yurduna vardığında aralarında büyük bir mücadele olur ve gücü azalır. Tam yenilmek üzereyken atı uçararak kardeşi Katan-Mergen'e haber vermeye gider. Katan- Mergen ilk başta abisine yardım etmek istemez fakat Katan-K k şin'in atının ısrarı üzerine abisini kurtarmak için Eki- Toş'un yurduna gelir. Eki- Toş'un yurduna vardığında abisinin öldüğünü görür. Abisini diriltmek için kaynak suları ve ilaçlar getirir. Katan-Mergen'in büyük mücadelesinin ardından Katan- K k şin dirilir. Katan –K k şin diriltikten sonra yer altına savaşmaya gider. Yer altında Koo- Őilti ile savaşır. Kardeşi Katan- Mergen'in de yardıma gelmesiyle Koo- Őilti'yi öldürür. Yer altındaki esir halkı yeryüzüne çıkarır. Katan- Mergen abisine yardım eder. Beraber yurtlarına dönerler. Yurtlarına dönünce büyük toylar düzenlenir (Dilek, 2007: 23-24).

4.19. Şulmus- Şunı Destanı

İlk ağlarda, Altay'da Kaldan adında bir kağan yaşamış. Eşinin adı Altın Tana, Ayana adlı kızı, Şulmus Şunı adlı bir oğlu varmış. Kaldan Kağan'ın yurduna hiç mi hiç düşman girmemiş ve oğlu Şulmus Şunı er yaşına varmış. Şulmus Şunı bir gün kutsal altın kitabı okumuş. Temene Koo adlı güzel bir kız yaşadığından haberdar olmuş. Temene Koo adlı bu güzel kızın babası Cepten Kaan imiş. Cepten Kaan'ın kızı Temene Koo kopuz çalar, at biner, güneş gibi parlarmış. Kaldan Kağan'ın oğluna, Temene Koo ile evlenmek için biraz daha sabretmesini, söylemiş ama Şulmus Şunı babasını dinlememiş. Ak Boru adlı atını eyerleyerek yola çıkmış.

Şulmus Şunı, Cepten Kağan'ın sarayına varınca Cepten Kağan yurduna kimin geldiğini merak etmiş. Cepten Kağan ve Şulmus Şunı önce atışmış fakat sonra tanışmış. Şulmus Şunı, Cepten Kağan'a "Kızını almaya geldim." demiş. Cepten Kağan, Şulmus Şunı'ya kızını vermek için bazı emirler vermiş. Bu emirden biri de "İlk ağda saplanan altın direğini getirip kapısına bırakması" imiş. Şulmus Şunı, direği almak için yola koyulmuş fakat atı Ak Boro, direğin tamamen ateşten olduğunu ve bir yılını öldürüp derisiyle direği götürebileceğini, söylemiş. Ak Boro'nun söylemlerine kulak veren Şulmus Şunı, Ak Boro'nun dediklerini yaparak direği götürmüş. Cepten Kaan direği görünce korkmuş ve geri götürmesini istemiş. Bunun  zerine Şulmus Şunı

direği geri götürmüş. İkinci bir sınav olarak ise Cepten Kaan'ın isteği; "Tanrı Üç Kurbustan'ın iki gözünün ortasındaki ben" olmuş. Şulmus Şunı, kılıcıyla Üç Kurbustan'ın benini kesmiş Üç Kurbustan, Şulmus Şunı'nın yurduna üç şeytan göndermiş. Bu şeytanlardan biri Şulmus Şunı'nın hamile olan ablasının bedenine girmiş. Şulmus Şunı, önce iki şeytanı ardından hamile olan insanları, hayvanları öldürmüş. Şulmus Şunı, ablasını da öldürmesin diye babası Kaldan Kağan tarafından kuyuya atılmış. Şulmus Şunı, kuyuya atılmadan önce gözüne köpek gözü, omzuna köpek omzu yerleştirilmiş. Kuyunun dibinde dertlenip duran Şulmus Şunı'nın sözlerini yalnızca İhtiyar Karcın duymuş. Şulmus Şunı, ihtiyar yardımıyla neler olup bittiğini öğrenmiş ve ihtiyarın ona getirdiği yiyeceklerle hayatta kalmış. Yeryüzünde Cepten Kağan ve Kaldan Kağan kavgaya tutuşmuş. Şulmus Şunı, ihtiyar sayesinde bu kavgadan haberdar olmuş. Şulmus Şunı ihtiyara akıl vermiş ve babası Kaldan Kağan'a haber göndermiş. Kaldan Kağan, Cepten Kağan'ın sınamalarından oğlu Şulmus Şunı'nın İhtiyar Karcınla gönderdiği haberler sayesinde geçmiş fakat Kaldan Kağan, Cepten Kaan'ın gönderdiği yüz çentikli demir yayı çekememiş. Kaldan Kağan, Şulmus Şunı'yı Cepten Kağan'ın gönderdiği yayı çekmek için kuyudan çıkarmış. Cepten Kağan'ın gönderdiği yayı çeken Şulmus Şunı, Cepten Kağan ile savaşmış. Şulmus Şunı, Cepten Kağan'ı öldürmüş ve onun sarayına girmiş.

Temene Koo'yu aramaya başlamış. Cepten Kağan'ın eşi, Temene Koo'yu Şulmus Şunı'nın yurduna gönderdiğini söylemiş. Temene Koo, Şulmus Şunı'nın yurduna savaşçı kılığında gelmiş. Temene Koo ve Şulmus Şunı kavuşmuş ama bir araya gelememişler çünkü Temene Koo, Üç Kurbustan'ın verdiği halka kağanlık yapmış. Kaldan Kağan'ın kızı Ayana hastalanmış ve kamlar tarafından iyileştirilememiş. Ayana ölmüş. Kaldan Kağan kızının ölümüne dayanamamış. Bu üzüntüyle kamlara erlik çağrılarını söylemiş. Erlikler, Kaldan Kağan'a öfkelenmiş ve onu yeraltına götürmüş. Şulmus Şunı, babasının yerine halkı yönetmiş ve Temene Koo'nun topraklarına gitmiş. Çeşitli kahramanlıklar sergileyerek sınavları atlatmış. Temene Koo'nun tanrıya verdiği söz bozulmuş. Şulmus Şunı ve Temene Koo yeniden bir araya gelmişler ve huzur içinde yaşamışlar (Dilek, 2007: 24-25).

4.20. Ak-Biy Destanını

Altay yerinde Ak Biy adlı bir ihtiyar yaşarmış. Eşinin adı Altın Targa imiş. Ak Biy kara ağaç gibi halklı, akasya ağaç gibi hayvanlıymış. Ak Biy'in kendinden sonra

yurdunu yönetecek bir evladı yokmuş. Halkı, malı ve hayvanı sahipsiz kalır diye çok korkuyormuş. Üç Kurbustan'ın yurduna gidip dua ederek bir evlat istemiş. Üç Kurbustan, Ak Biy'e bir oğlan evladı olacağı müjdesini vermiş fakat bu evladını yere basmadan büyütmesi gerektiğini söylemiş. Altın Targa Hatun ve Ak Biy'in bir gün bir evladı olmuş fakat bu çocuk ak kilimde oyun oynarken aslan kilimin ortasından çocuğun ayağını ısırılmış. Kanı göl gibi akan çocuk ölmüş. Ak Biy bu acıya dayanamamış. Tekrar Üç Kurbustan'ın yanına giderek bir evlat istemeye karar vermiş.

Üç Kurbustan'dan bir evlat daha istemiş ve Üç Kurbustan, Ak Biy'e bir evladı daha olacağı müjdesini vermiş fakat bu sefer de çocuğun susuz yerde büyütülmesi gerektiğini söylemiş. Tekrar evlat sahibi olan Ak Biy, evladını susuz yerde güvenle büyütüyormuş. Günlerden bir gün çocuk içki kazanının içine düşüp ölmüş. Çocuğunu kaybeden Ak Biy çok üzülmüş. Yeniden bir çocuk istemek için Üç Kurbustan'ın huzuruna gitmiş. Üç Kurbustan'ın ak sarayında dualar edip Üç Kurbustan'a halini arz etmiş. Üç Kurbustan, Ak Biy'i bir evladı olacağıyla müjdelemiş. Doğacak çocukla ilgili bir şartı varmış. O şart da şu imiş “Çocuk hiçbir zaman benim adımını anmasın. Ne zaman kanlı bir savaşa girecek olursa o zaman benim adımını ansın.” diye söylemiş. Ak Biy'in tekrar bir evladı olmuş.

Altın paltolu adamlarını toplayıp dağa dek et doğrayıp, ırmak gibi rakı hazırlatmış. Ak Biy'in oğlu er çağına gelince bir istekte bulunmuş. İsteği kendisine güzel bir ad verilmesi imiş. Kendine güzel bir ad verene hediyeler vereceğini, hürmet edeceğini söylemiş. Günler geçmiş fakat Ak Biy'in oğluna ad koyacak kimse çıkmamış. Ak Biy'in oğluna ihtiyar bir kadın Altın- Koo adını vermiş. Altın Koo, ihtiyar kadına ipek kumaşlar giydirmiş ve hürmet göstermiş.

Zaman geçtikten sonra Altın- Koo anne ve babasına kiminle ve ne zaman evleneceğini sormuş. Annesi yüz anahtarlı kutsal altın kitabı okumuş. Annesi Ak Biy'e, Cüz Keser'in tek kız kardeşiyle evlenmenin kaderi olduğunu söylemiş. Altın- Koo, Cüz Kezer'in tek kız kardeşiyle evlenmek için yola çıkmaya hazırlanırken babası onu uyarılmış. “Cüz Kezer'in karısı annenin kız kardeşidir fakat akraba diye ona güvenme. Cüz Keser kötü düşüncelidir.” demiş.

Altın- Koo, Cüz Keser'in yurduna dilenci kılığında gitmiş. Atı, kötü bir taya dönüşmüş. Cüz-Keser'in yurduna vardığında, yarışlar düzenlendiğini görmüş. Bu yarışları, Cüz Kezer düzenlemiş. Yarışı kazananla kız kardeşini evlendirecekmış. Altın- Koo yarışları kazanmış fakat Cüz Kezer, Altın- Koo'nun kız kardeşiyle evlenmesini istememiş. Kız kardeşiyle evlenmesin diye Altın- Koo'yu zehirlemiş.

Altın-Koo ise zehri kusarak ölümden kurtulmuş. Altın- Koo ile Kalcu Mize arasında bir savaş başlamış. Altın- Koo'nun atı Ak-Sur, Altın- Koo'ya Üç Kurbustandan yardım istemesini tavsiye etmiş. Altın- Koo'nun Üç Kurbustandan yardım istemesinin ardından Üç Kurbustan, Altın Koo ve atı Ak-Sur'a yardım göndermiş. Üç Kurbustan'ın gönderdiği yardımlar arasında ilaçlar, yay ve ok bulunuyormuş. Altın- Koo bu yayı ve oku sayesinde Kalcu- Mirze'nin ordusunu yenmiş. İlaçlar sayesinde atı ve kendi daha güçlü olmuş. Altın- Koo, Kalcu- Mirze'yi de öldürmüş ve bu durum Cüs Kezer'i korkutmuş. Cüs Kezer, servetinin yarısını Altın- Koo'ya göndermiş.

Altın- Koo yurduna dönmüş ve annesinin Altın- Çeçek adını verdiği bir kız kardeşi olduğunu öğrenmiş. Cüz- Keser'in gönderdiği yüz deve altın, gümüş ve hayvanlarla büyük bir serveti olmuş. Bu sırada Cüz- Keser'in yurduna gitmemesi için engeller oluşturuyormuş. Cüz- Kezer'in anne ve babasının yalvarmalarına dayanamayıp yurduna dönmesine izin vermiş. Altın-Koo on yıl devam eden bir şölenle evlenmiş. Altın-Koo'nun ölen iki abisi Erlik'in yanındaymış. Erlikten ölen abileri Çımalan Koo ve Temene Koo'yu geri getirmesini istemiş fakat Erlik bu duruma razı gelmemiş. Bunun üzerine Altın Koo'ya savaşçı göndermiş. Altın Koo ise bu savaşçıyı yenmiş. Erlik, Altın-Koo ile uğraşmaya devam etmiş. Altın- Koo'dan canını istemiş. Altın- Koo ise Erlik canını almasını diye Üç Kurbustan'a yalvarmış. Üç Kurbustan, Erlik'in yanına gitmiş. Erlik'e bir at ve balta vermiş. At ve balta karşılığında elindeki kızıl saplı kamçısını almış. Üç Kurbustan'ın Erlik' e verdiği balta efsunluymuş. Baltayla hangi atın alınacağına vursa o at güçlenecekmış. Altın- Koo yer altına gitmiş. Karşısında Altın- Koo'yu gören Erlik baltayla atının alınca vurmuş. Birden atı ölmüş. Atı ölen Erlik bir daha Üç Kurbustan ile görüşmemiş (Dilek, 2007:25-27).

4.21. Üç Kulaklı Ay Kara At Destanı

Ak ırmağın kıyısında Ak dağın böğründe Üç kulaklı ay kara atlı bir ihtiyar Altın Kaan yaşarmış. Bu kağanın Üç-Kara Tas oğlu varmış. Kimseyle savaşmamış ama onunla savaşmaya gelen herkesle savaşmış. Bir gün yola çıkmaya karar vermiş. Halkını ve çocuklarını toplayıp “Beni üç yıl bekleyin eğer üç yılın sonunda geri dönmezsem ölü yemeğimi yiyip için.” demiş. Atına binip dörtnala giderken Ay gibi kara ormanın içinde üç nesildir ona düşmanlık eden Altın- Çarka ve Kümüş Çarka’yı görmüş. Altın- Çarka ve Kümüş Çarka da Altın Kaan’ı görünce Altın Kaan’ın peşine düşmüş. Ağaçların arkasına saklanıp Altın Kaan’ı öldürmüşler. Altın- Kaan’ın atı acı acı kişnemiş ama kimseler duymamış. Altın Çarka, Akbos atına Kümüş Çarka, Kök Bos atına binerek Üç kulaklı ay kara atı takip etmişler fakat izini bulamamışlar.

Altın Kaan dönmeyince oğulları ve halkı öldüğünü düşünerek ölü yemeğini yemişler. Altın Kaan’ın küçük oğlu Kara Tas, abilerine dönüp “Babamızın yurdu dağıldı gidip hayvanımıza hayvan eklememiz lazım.” demiş. Üç kardeş baba malını pay etmişler. Büyük kardeşe yaşlı hayvanı, orta yaşlı kardeşe orta yaşlı hayvanı, genç kardeşe, genç hayvanı ve halkı vermişler. Kara Tas halkını, eşini ve hayvanını alıp yola koyulmuş Eşi Altın-Sabar’a yolda gördüğü ve ne olduğunu anlamadığı bir şeyi sormuş. Eşi Altın- Sabar gördüğü karanlığın bir dağ olduğunu söylemiş. Halkına ve eşine bir süre malı otlatmalarını ve oldukları yerde bekleyip dinlenmelerini söylemiş. Dağa doğru yola koyulmuş. Dağa varınca dağda yaşayan kimsenin olmadığını görmüş. Dönüp halkına, eşine haber vermiş. “O dağ artık bizim yurdumuzdur. Dağın tepesine altın bir saray yapmalıyız.” demiş. Halkı kabul edip kağanları Kara Tas ile beraber yola koyulmuş. Dağa yerleşip altın bir saray yaptıran Kara Tas halkıyla mutlu mesut yaşıyormuş.

Halkı ve eşiyile mutlu mesut yaşarken Altın- Çarka ve Kümüş- Çarka gelip Kara Tas’ı bulmuş. Kara Tas’ı altmış bin askerle gelip yurdunu dağıtmakla tehdit etmişler. Kara Tas bu duruma çok üzülmüş. Eşi Altın-Sabar kadın elbiselerini çıkarıp alp elbiselerini giyinmiş. Eşi Kara Tas ile beraber savaşmış. Bu arada gök boğa at onlara gelip yardım etmiş. Kara Tas’ı Altın Çarka ve Kümüş Çarka’dan koruyan Altın Sabar, savaşı kazanmış. Savaşın ardından Altın Sabar, Kara Tas, gök boğa atın ve onun yeni doğmuş çocuklarını alarak Ak Dağ’a çıkarmış. Çocuklar burada bir günde bir yaş iki günde iki

yaş alıp büyümüş. Çocuk büyüyünce gök boğa atın görünüşü kaybolarak Üç kulaklı ay kara at olmuş. Üç kulaklı ay kara at bu yiğit çocuğa Kan Toody adını koymuş. Kan Toody'a dedesi Altın-Kaan'ın atı olduğunu söylemiş. Dedesini gömmek için onu büyüttüğünü söylemiş. Cesedinin yanına varıp ona altın bir tabut yapmışlar ve dedesini tabuta koyup gömmüşler. Dedesinin intikamını almak isteyen Kan Toody, Altın Çarka ve Kümüş Çarka'nın çocuklarının yurduna doğru at sürmüş fakat Altın Çarka ve Kümüş Çarka karşılarında Üç kulaklı ay kara atı görünce onu öldürmek için çabalamış. Üç kulaklı ay kara at kaçarken yolda Kan Biley'i görmüş.

Kan Biley, Altın Çarka ve Kümüş Çarka'yı ve atlarını öldürmüştü. Üç kulaklı ay kara ata, Kan Biley bir tavsiyede bulunmuş. Attığı okun izinden gitmesi, tavsiyesi imiş. Üç kulaklı ay kara at bu tavsiyeye uymuş. Gittiği yerde Kan Biley'in kayıp olan kızı Altın- Kıldılga'yı bulmuş. Togus Toglok Baş'ın elinden Altın Kıldılga'nın canını geri almışlar. Daha sonra Kan Biley'in yurduna geri dönmüşler. Kan Biley altın kaplı kitaba bakıp kızının kaderinin Kan-Toody ile evlenme olduğunu görmüş. Böylelikle yedi yıl süren bir düğünle Kan Biley'in kızı Altın- Kıldılga ve Kan Toodyla evlenmiş. Kan- Toody, bu evlilikten pişmanlık duymuş ve babasının yurduna dönmek istemiş fakat eşi Altın- Kıldılga, Kan Toody'ın gideceğini duyunca babasından kılıcını istemiş. Kan-Toody'a hesap sormak için peşine düşmüş. Kan Toody yolda çeşitli engellerle karşılaşmış ve eşi Altın-Kıldılga'dan yardım istemiş. Altın Kıldılga, Kan Toody'ı kurtarmış ve Altın Kıldılga'nın yurduna geri dönmüşler. Aradan zaman geçmiş ve Kan Toody tekrar babasının yurduna gitmek için yola koyulmuş.

Babasının yurduna varan Kan- Toody, babasının yurdunun Altın-Çarka ve Kümüş Çarka'nın çocukları tarafından talan edildiğini görmüş. Altın Çarka ve Kümüş Çarka'nın çocuklarıyla savaşmaya karar vermiş. Savaşa gitmeden evvel Tanrı katına çıkmış. Tanrıdan savaşa gitmeden evvel eşine üç kız çocuğu vermesini ve bilgelik istemiş. Tanrı gökten üç yıldız koparıp vermiş. Bu üç yıldız üç güzel kız çocuğuna dönüşmüş. Dokuz tas ayran içirmiş. Bu ayran Kan-Toody'a akıl, bilgelik vermiş. Eşinin yanına dönen Kan Toody, üç güzel kızını eşine bırakıp düşmanlarıyla savaşmak için yola çıkmış. Kan-Toody yol alırken Kan- Şoncı adında bir gençle karşılaşmış. Bu genç ile uzunca sohbet etmiş. Sonunda anlamış ki Kan-Şoncı adlı bu genç meğer kendi oğluymuş. Kan Şoncı'ya nereye gittiğini sormuş. Kan- Şoncı, kaderi

olan Kan- Ötkül'ün kızıyla evlenmek için yola çıkmış. Yolculuğu sırasında Kan- Ötkül'ün esir ettiği Alpleri kurtarmış.

Kan Ötkül'ül yurduna varınca babasının yiğit başlarının kazanda kaynadığını görmüş. Kan Ötkül'ün evine gitmeye karar vermiş. Evine varınca destanlar söylendiğini görmüş. Destan söyleyen Celbelgen'i kaçırmış. Kan Ötkül ile savaşmış ve galip gelmiş. Kan Ötkül'ün kızıyla evlenmiş. Bir süre Kan Ötkül'ün yurdunda yaşamış. Daha sonra eşini de alarak babasının yurduna dönmüş. Babasının yurduna varınca bir kız kardeşi olduğunu görmüş. Yedi yıl süren bir şölenle evlenmiş. Destan Ak Kaan'ın torunu Kan- Şoncı'ya iyi dileklerde bulunmasıyla son bulmuş (Dilek, 2007:27-30).

4.22. Maaday Kara Destanı

Eşiğinde soydaşların içki içtiği, çadırın köşesinden akan suyu ise ineklerin içtiği, bereketli toprakların olduğu bir yerde Maaday Kara adında bir kağan yaşamaktaymış. Bu kağanın halkı nur yüzlü imiş. Şanlı bahadırlar bu kağanın memleketinde yaşarmış. Tepelerde atlar, düzlük yerlerde insanlar yaşarmış. Birbirine eş iki kara köpek nöbet tutarak Altay'ı korurlarmış. Bu köpekler, yiğitler yeraltına gitmesin diye onları uyarırlarmış. Binlerce çeşit koruyucu daha varmış. Altay hem sihri hem de güzelliğiyle hayran bırakan bir yurt imiş. Maaday Kara güzel ülkesinin büyüüne kapılmış. Senelerce huzur içinde uyumuş. Eşi Altın Targa, Maaday Kara'yı uyandırmaya çalışmış ve sonunda uyandırmayı başarmış.

Maaday Kara uyandığında çok şaşırılmış. Altay'ın halkı çeşitli yerlere dağılmış ve Altay'ı terk etmiş. Halkını başıboş bıraktığı için hayıflanmış. Halkını yeniden bir araya getirmek için ah etmiş. Atı Kara Kaltar'ı eyerleyerek savaş zırhını kuşanmış. Bu sırada bir evladı olmayışına iç geçirmiş. Yaşlı bahadır tek başına yola koyulmuş. Maaday Kara, dağın etrafını otuz kez dolaşmış. Bu sırada büyük toylar kurulduğunu görmüş, duymuş. Bu toyların neden kurulduğunu bir türlü anlayamamış. Meğer Maaday Kara'nın bir oğlu olmuş. Heyecanla her şeyden haber veren kitabın yedi kat kapaklı Ay Sutrasi'ni okumaya başlamış. Bu kitapta okuduklarından hiçbir şey anlamamış.

Maaday Kara Altay çevresindeki bütün kağanları tanımış. Onların içinden yalnızca Kara- Kula kağandan korkarmış. Korkuyla onun toprağını gözlemeye başlamış. Kara-

Kula, yeryüzündeki her şeyi yiyormuş. Halkına eziyet eden kötü bir kağanmış. Erlik'in kızı Abram- Moos Tacıyla yedi yıldır evliymiş. Kara Kula'nın eşi kendi gibi gaddar biriymiş. Kara- Kula bir gün Maaday Kara'nın yurdunu talan etmek için Altay'a doğru yola çıkmış. Bunu duyan Maaday Kara çok üzülmüş. Yaşlı haliyle esir olmaktan çok korkmuş. Bu sırada Altın- Targa doğum yapmış ve alametler taşıyan bir erkek çocuk dünyaya gelmiş. Çocuğa ad vermek için atası beklenmiş. Maaday Kara oğlunu Kara-Kula'dan korumak için kayın ağacının altına beşiğini asıp bırakmış. Kara- Kula'ya köle olmak yerine oğlunun sefil olmasının daha doğru olduğuna karar vermiş. Maaday Kara ve Kara- Kula savaştı. Kara-Kula, Maaday Kara'nın ak malını ve hayvanlarını almış. Yola koyulup giderken yıldıktan bir boz kısrak at ayrılarak geriye doğru koşmaya başlamış. Boz kısrak atı kimse yakalayamamış. Kara- Kula, boz kısrak atı tehdit etmiş. “Yeryüzünde yedi engel var, o engellerle seni yakalayacağım” demiş. Boz kısrak at bu engelleri aşarak Maaday Kara'nın yurduna ulaşmış. Bu sırada Kara-Kula kendi yurduna varmış ve dinlenmiş. Maaday Kara'nın ak malının yarısını yemiş bitirmiş.

Bahadır Maaday Kara'nın korktuğu başına gelmiş. Kara- Kula'ya hem halkı hem kendi köle olmuş. Kara- Kula sefa içinde yaşarken boz kısrak at bir ineğe dönüşmüş. İnek böğürmeye başlamış ve bu esnada gökyüzünden yaşlı bir kadın aşağıya inmiş. Yaşlı kadının sol elinde bakır değnek, sağ elinde pirinç değnek varmış. Altay toprağının sahibi olan bu kadın, bu ineği izlemeye başlamış. İnek, güzel bir erkek buzağı doğurmuş. Kayın ağacından bir kova yapıp ineğin sütünü bu kovaya sağmış. Altay sessizmiş. Kadın üzülerken “Koskoca Altay'da neden kimse yok?” diye düşünmüş. Birden bir kayın ağacının altında erkek çocuğu görmüş. Bu çocuğu görünce önce haline üzülmüş sonra sevinmiş.

Ağlamaktan gözleri kan çanağına dönen kadın kendine gelince çocuğun çırılçıplak ve iki yaşına gelip arkasında durduğunu görmüş. Onu alıp kabuktan yaptığı çadırına getirmiş. Kendi elleriyle beslemiş. Çocuğa yaramazlıklar yapsın, oyunlar oynasın diye ok ve yay yapmış. Bu ok ve yaylarla sergilediği hünelerini gören yaşlı kadın Kara-Kula'nın hakkından bu yiğidin geleceğini düşünmüş. İhtiyar kadın, çocuğa her şeyi anlatmış. Maaday Kara senin babandır, Altın Targa senin annendir, demiş. Kara-Kula'nın babasını esir ettiğini söylemiş. Maaday Kara'yı kurtarmak için yola

çıkmadan önce İhtiyar kadın, bahadır oğlana hediyeler vermiş. Bu hediyelerin çoğu savaşması içinmiş. Çocuğa “Ködügey Mergen” adını koymuş. Ona çok yiğit bir at vermiş. Ködügey Mergen, ata bakıp “Tüm malların en iyisi!” diyerek atının başını okşamış.

Ködügey Mergen engelleri bir bir aşarak babasının yakınına varmış fakat babası Kara-Kula’ya güç yetmeyeceğini, söylemiş. Ködügey Mergen babasının bu sözünü dinlememiş. Yedi lamanın Altay’ına varmış. Birbirine benzeyen yedi lama, kimin ne kadar yaşacağını bilirmiş. Yedi lamaları sarhoş ederek Kara- Kula’nın nasıl öleceğini öğrenmiş. Kara Kula, “Üç maralın yavrusu, altmış çatal boynuzlu Andalba adında bir sığın var. O, Maaday- Kara’nın Altay’ına gizlenmiştir. O bulunsa, yedi gün eziyet edilip karaca yavrusu gibi melese gökyüzünün üç maralı, yere iner. İşte o zaman karınlarına bir yarık açılırsa kutu yere düşer. Kutu parçalanabilirse bildircin yavruları işte o zaman ortaya çıkar. Bildircin yavruları öldürülürse Kara- Kula atıyla birlikte ölür” demiş (Bekki, 2007: 71).

Ay Sutrasi’nin yedi lamanın yanında okuyan Ködügey Mergen’in şanını yedi lama övmüş. Yedi lemalar ve Ay Sutrasi “Ködügey Mergen’in annesini babasını bulduğunu, Kara- Kula’dan öcünü alacağını” söylemiş. Yola koyulan ve Andalba’yı bulan Ködügey Mergen kutuya ulaşmış. Kara- Kula kağan hastalanarak yataklara düşmüş. Ay Sutarasi’nı açarak neden böyle hasta olduğunu öğrenmeye çalışmış. Hastalıklarına şifa olması için yeraltından Kam Tordoor’u getirmesi için sihirbaz Kuskun Kara bahadırı görevlendirmiş. Kam Tordoor, Kara- Kula’ya, Ködügey Mergen’in cebinde ruhunun olduğu kutunun bulduğunu, söylemiş. Bunu duyan Ködügey Mergen, ağlayarak feryat etmiş. Ködügey Mergen ve Kara- Kula karşı karşıya gelmişler. Ködügey Mergen, Kara- Kula’ya söyleyeceklerini söyledikten sonra Kara- Kula acılar içinde ölmüş. Ölümsüz ve acımasız kağanın ölmesine halk çok sevinmiş.

Kara- Kula’nın eşi Abram- Moos Kara Taacı, Ködügey Mergen’e eşini öldürdüğünü, gidecek yeri olmadığı ve onunla evlenmek istediğini, söylemiş. Ködügey Mergen, Abram Moos Kara’nın yüzüne tükürerek ona sövüp saymış. Ködügey Mergen, kötü kağan Kara- Kula’dan halkını ve anne babasını kurtarmış. Ak malını ve davarını Altay’a sürmüş. Bu sırada atı Abram Moos’ın yaptığı büyü yüzünden zayıf düşmüş.

Ködügey Mergen, atına sinirlenmiş. Atına yapılan büyü yüzünden Erlik'in eşiğine varmış. Kendine geldiğinde karşısında Erlik'in kızı Abram Moos'u görmüş. Atı sayesinde Erlik'in kızıdan kurtulmuş.

Ködügey Mergen'in halkı huzurla toprağına yerleşmiş. Toylar düzenliyormuş. Bu sırada Ködügey Mergen, evlenecek eş dilemiş. Annesine evlenecek eş sormuş. O da Ay Kağan'ın güzel kızını al fakat onu Abram Moos Kara Taacı'nın küçük kardeşi, Obur Alp Kuvakayçı da istemeye gitmiş. Giderken armağanlar götürmüş. Bunu duyunca Ködügey Mergen yola koyulmuş. Ködügey Mergen'in geleceğini dokuz gün önceden öğrenen Abram Moos Kara Tacı yola tuzaklar kurdu. Ködügey Mergen buradaki engelleri aşmış. Ay Kağan'ın kulağına Abram Moos'ın yaptıkları gitmiş. Ay Kağan, kızını vermek için bir yarış düzenlemiş. Yarışı kazanana kızını vereceğini söylemiş. Abram Moos bu duruma itiraz etmiş. En çok hediyeyi biz getirdik. Kız bizim olacak, demiş. Her şeye rağmen yarışlar düzenlenmiş ve Ködügey Mergen yarışları kazanmış.

Ködügey Mergen, Ay Kağan'ın kızı; Altın Küskü ile evlenmiş. Yola koyulmuş. Yolun yarısına geldiklerinde Altın Küskü bir kelebeğe dönüşerek yola devam etmiş. Sonra bir balık olmuş. Bunu gören Ködügey Mergen, altın su samuruna dönüşmüş. Silkelenerek eski hallerine dönmüşler. Altay'a vardıklarında Maaday Kara ve eşini müjdelemişler. Altın Küskü ve Ködügey Mergen'in evlilikleri için toylar düzenlenmiş. Erlik'in sevimli kızı Ködügey Mergen'den öcünü almak için Maaday Kara ve annesi Altın Tana'yı öldürmek için geri dönmüş. Annesi ve babasının ölümüne öfkelenen Ködügey Mergen, Abram- Moos'ı öldürmüş. Yeraltına inerek Erlik'i ve ona hizmet eden türlü muhafızları da öldürmüş. Burada esir olan halkı kurtarmış. Altay'a doğru giderken onlara eşlik etmiş. Halkını huzura, ak mala, özgürlüğe, çoluk çocuğa kavuşturan Ködügey Mergen, eşi Altın- Küskü ile göğe yükselmiş. Oradan halkını seyretmiş. Gökyüzünde yıldız olup parlamışlar (Bekki, 2007: 19- 114)

SONUÇ

Hediye ve hediyeleşme, Türk kültürünün dinamiği haline gelmiştir. Geçmişten günümüze çok çeşitli hediye ve hediyeleşme örnekleri nesilden nesile aktararak canlılığını korumaktadır. Türk kültüründe yaşamaya devam eden hediye ve hediyeleşme örneklerinin canlılığı şüphesiz işlevselliğiyle bağlantılıdır. Gündelik hayatta bir ilişkiyi başlatmanın, bir küslüğü sonlandırmanın, teşekkür etmenin, nezaket göstermenin anlamlı bir fiili olan hediye ve hediyeleşme örnekleri, farklı Türk coğrafyalarında benzer özellikler göstermektedir. Türk kültüründe hediye ve hediyeleşme sadece günlük hayatta değil özel gün ve törenlerdeki yardımlaşma gibi sosyal ve toplumsal dinamiklere kaynaklık etmektedir. Düğünlerde verilen para, altın gibi maddi kaynaklı hediyelerin, yeni bir serüvene başlayan gençlerin hayatını kolaylaştırmak gibi toplumsal bir değeri vardır. Askere gidecek gençlerin “ihtiyacı olur düşüncesiyle” cebine harçlık koymak, askerlik sürecinde lazım olacak ihtiyaçlarından bir çanta hazırlayıp vermek, toplumsal bir davranış biçimine örnektir. Türk kültüründe gelenek çerçevesinde var olan hediyeleşmeler birtakım değişiklikler göstererek modern zamanda da kendine yer edinmiştir.

Türk kültüründe önem arz eden geçiş dönemlerinde hediyeleşmeler gerçekleşmektedir. Bu hediyeleşmeler modern zamanda kendine yer bulan hediyeleşmelere örnek teşkil etmektedir. Geçiş dönemlerinden doğum, evlilik, ölüm hediye ve hediyeleşmelerinin bazı işlevleri söz konusudur. Bu işlevler, kimliğini ifade etme, dayanışma, statü belirleme ve saygınlık kazanma, geleneklerin sürdürülmesi, tüketime yol açma şeklindedir. Türk kültüründe hediye ve hediyeleşme genellikle karşılıklı gerçekleşmektedir. Bir törene katıldığınızda verdiğiniz armağanın karşılığını kendi töreninizde beklemek Türk kültüründe doğal bir davranıştır. Bazı bölgelerde verilen hediyeler için defter tutularak gelen hediyeler kayıt altına alınmaktadır.

Altay destanlarında hediye ve hediyeleşme örnekleri tıpkı Türk kültüründe olduğu gibi çok çeşitlidir. Kimi zaman geçiş dönemleri (doğum, evlilik, ölüm) çerçevesinde gerçekleşen hediye ve hediyeleşmeler kimi zaman da destanların ortak olay örgüsü motifleri bağlamında gerçekleşir. Bu olay örgüleri kahramanın eşine talip olan diğer rakiplerle girdiği yarış kazanması, başkahramanın ilk kahramanlığını sergiledikten

sonra ad alması, esir alındığı yurttan zaferle dönerken başkahramanı esir alan kağanın hediyeler sunması şeklindedir. Bununla beraber Türk halk kültüründe yaygın olan misafirperverlik gibi toplumsal değerler de Altay destanlarında hediye ve hediyeleşme örnekleri bağlamında yer almaktadır.

Altay destanlarındaki hediye örnekleri arasında destanlara özgü halk, millet, otlak gibi hediyeler yer almaktadır. Destanlara özgü ve mitolojik kökenli, altın sihirli yüzük, olağanüstü özelliklere sahip at gibi hediye örnekleri görülmektedir. Bununla beraber Altay destanlarındaki hediye örnekleri ipek, ipekli şal ve ipekten yapılmış servet, bronz at direği, kötü palto, eldiven, ayakkabı, dağ gibi et, deniz gibi içki, kadın, kara su samuru, altın tüylü kaplan, silah, at, mükemmel ve güzel gibi sıfatlarla belirtilen hediyeler, samur kürkünden palto, rakı, altın temren, dokuz başlı bıçak, bronz kaplı pirinç tabanca, halat, yetmiş çatal boynuzlu rahvan geyik, altın kaval, dokuz yaşında kara boğa, kömür karası sürüler, dört azı dişi olan dört yaşındaki deve, talip olunan kişiye verilen hediye olarak başlık hediyesi, alüminyum pipo, kutsal kitap şeklindedir.

Türk destanları, birbirinden farklı coğrafyada yaşayan Türk boylarına ait çok sayıda destan örneğini bünyesinde barındırmaktadır. Türk boyları, birbirinden farklı coğrafyada yaşarken farklı din ve inançları benimsemiş ve buldukları coğrafyanın şartlarından etkilenmiştir. Buna rağmen farklı coğrafyalarda yaşayan Türk destanlarında benzer olay örgülerine, mitolojik özelliklere ve motiflere rastlanır. Destanlar bir ulusun, yapısı, gelenek ve görenekleri, belleği hakkında bilgiler vermektedir. Bu gelenek ve görenekler günümüz Türk toplumunda da izlerine rastlanan değerlerdir. Bir ulusun yaşayış ve hayatı anlamlandırışı anlamak için destan türünden faydalanmak elzemdir. Bu bağlamda Türk destanları bünyesinde toplumun yaşamından derin izler barındırmaktadır.

W. Bascom, halk bilgisi yaratmalarının işlevleri üzerine yapılan çalışmaları inceleyerek dört maddelik bir model oluşturmuştur. Bu maddeler sayesinde sözlü ürünlerin işlevleri en basit şekliyle açıklanmıştır. William Bascom'un dört maddelik modeli, eğlenme ve eğlendirme, hoşça vakit geçirme işlevi, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi, eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara

aktarılarak eğitilmesi işlevi ve toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevleridir.

Altay destanlarındaki hediye ve hediyeleşme örnekleri, işlevsel halk bilimi kuramı çerçevesinde incelendiğinde ağırlıklı olarak değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevinin ön plana çıktığı görülmektedir. Sosyal kurumları sürdürmeye yardımcı olan en önemli maddi ve manevi hareketlerden biri hediyeleşmedir. Bilhassa er yaşına gelen ve ilk kahramanlığını sergileyen erkek çocuklarına verilen “halk, millet, otlak” gibi hediyeler, işlevsel kuramın değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevine açık bir örnektir. Destanlar, toplumların milli ve manevi ortak duyularını yansıtmaktadır.

Destanlarda görülen hediyeleşmelerde alüminyum pipo, kara su samuru, altın tüylü kaplan, dokuz yaşında kara boğa, kömür karası sürüler, dört azı dişi olan dört yaşındaki deve, ipek elbise, altın, içki, at, ipek pantolon, ipek gömlek gibi hediye örnekleri değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevine örnektir. Çünkü bu örneklerde verilen hediyelerle evlilik, çeyiz, ad veren kişiye hürmet, talip olunan kişiye verilen (başlık) hediyelerle sağlanmıştı. Bu örnekler, Ölöştöy, Kozın Erkeş, Maaday Kara, Kan- Kapçıkay, Közüyke, Oçı Bala, Ak Tayçı destanlarında görülmektedir.

Destanlarda görülen ipekten yapılmış servet, dağ gibi et deniz gibi içki hediye örnekleri hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevine örnektir. Çünkü bu örneklerde verilen hediyelerle savaştan dönen kağanın halkıyla eğlenmesi, hoşça vakit geçirmesi sağlanmış olmaktadır. Bu örnekler, Oçı Bala ve Mançı Mergen destanında görülmektedir.

Destanlarda görülen tulum, ipekli elbiseler gibi hediye örnekleri ise eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılarak eğitilmesi işlevine örnektir. Çünkü bu örneklerle kendine kıyafet dikmeyi bilmeyen halk kıyafet dikmeyi öğrenir. Şarkı söylemeyi bilmeyen halk tulum eşliğinde şarkılar söylemeyi öğrenir. Bu örnekler, Oçı Bala destanında yer almaktadır.

Destanlarda görülen küçük bir et parçası, bronz at direği, yüz deveye yüklenmiş et, altın, gümüş, kız ve çeyiz, halk, mal, yiyecek, hayvan, servet, at, kürk, palto, boyundan büyük servet, altın yüzük hediye örnekleri toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekânizması işlevine örnektir. Çünkü bu örneklerle yurt tutma, düşmanı geri çevirme, yapılan işe, hizmete karşılık olarak büyük servetler ve hediyeler vermemek için oyalama, kendinden güçlü olan kağanla barış ilan etme, yapılan yardıma karşılık verme zorunluluğu sağlanmış olmaktadır. Bu örnekler, Kökin Erkey, Öskus Uul, Ködügey Kökşin, Altın Ergek, Erke Koo, Temene Koo, Şulmuıs Şunı destanında yer almaktadır.

Görüldüğü üzere Altay destanlarındaki hediye ve hediyeleşme örnekleri çok çeşitlidir. W. Bascom tarafından oluşturulan dört maddelik işlevsel kuram modelinin her işlev başlığı altında örnek gösterilebilecek hediye ve hediyeleşmeler mevcuttur. Genel çerçevede hediye ve hediyeleşmeler, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek işlevine örnekler ağırlıktadır. Bunun sebebi destanların, bir ulusun yaşamıyla doğrudan ilişkili olan her şeyi konu almasıdır. Toplumsal olayları olağanüstü öğelerle anlatan destanlar, millidir. Hediye ve hediyeleşmeler, Türk toplumsal yaşamında geçmişten günümüze değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevini üstlenmeye devam etmektedir. Altay destanlarında Türk toplumsal yaşamında canlılığı hala koruyan çeyiz, düğün hediyeleri, ad verme töreni hediye ve hediyeleşme örnekleri yer almaktadır. Altay destanlarında bu değerler çerçevesinde gerçekleşen hediyeleşmeler, apaçık değerlere, toplumsal kurumlarına ve törelere destek olmaktadır. Her ulus kendi milli kimlik inşasında kültürel değerlerini gelecek kuşaklara aktarmayı kendine vazife bilmektedir. Bu bağlamda Altay destanlarındaki hediye ve hediyeleşme örnekleri toplumun nerede nasıl davranması ve değerlerini nasıl aktarması gerektiğini ortaya koyar. Altay destanları, Türklerin milli benliklerine özgü değerleri, mitolojik ve kültürel öğeleri barındıran zengin bir destan dünyasıdır. İşlevsel halk bilim kuramı, Altay destanlarındaki hediye ve hediyeleşme örneklerinin işlevlerini aktarmayı kolaylaştırmıştır.

KAYNAKÇA

- A Şengül (2006) Türk Kültüründe Nevruz Mete Han'dan Atatürk'e. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.8 (3) 161-170.
- Abalı İ (2020) Iğdır Manilerinin İşlevleri Üzerine Bir İnceleme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (24): 115-146.
- Aça M (2000) "Köne Epos" (Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki 'Âşıklara Mahsus Evlilik' Konusunun Kaynaklarından 'Alplara Mahsus Evlilik'. *Millî Folklor* (47) 11-22
- Aça M (2007) Doğum Sonrasında Hediyeleşme- Balıkesir Örneği. *Hediye Kitabı* ed. Naskali Gürsoy E, Koç A (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).
- Aça M, Gökalp H, Kocakaplan İ (2009) *Başlangıçtan Günümüze Tür ve Şekil Bilgisi* (Kriter Yayınları, İstanbul).
- Açıkgöz ÜF (2012) XVII. yüzyılda Osmanlı Devletinde hediye ve hediyeleşme: Padişahlara sunulan ve padişahların geri verdiği hediyeler üzerine bir araştırma. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Adanır O (2015) *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış* (Doğubatu Yayınları, Ankara).
- Aday E, Akçaalan H (2018) Masalları Yeniden İşlevsel Kılmak: "Masal Evi" Projesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (55): 237-246.
- Akay A (2016) *Armağan* (Doğubatu Yayınları, İstanbul).
- Akçaalan H (2015) İşlevsel Kuram Açısından Masal Ve Günümüz Kütahya'sında Masalların Durumu İle İlgili Bir Değerlendirme. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya.
- Akçora E (1999) *Tarihimizde ve Kültürümüzde Nevruz* (Elazığ Eğitim, Sanat, Kültür, Araştırma Tanıtma ve Hizmet Vakfı Yayınları, Elazığ).
- Aldanır O (2015) *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış* (Doğubatu Yayınları, İstanbul).
- Anadolu Tarihi Ansiklopedisi (1982) Aydınogulları (Görsel Yayıncılık, İstanbul).
- Arık T (2019) Azerbaycan Türk Kültüründe İlkbahar Bayramı. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (89) 169-186.
- Arık T (2019) Azerbaycan Türk Kültüründe İlkbahar Bayramı. Türk Kültürü ve Hacı Bayram Veli Araştırma Dergisi (89) 169-186.

- Ashirov A, Hatunoğlu N (2015) Özbekistan'da Mevsimsel Bayramlar Ve Özel Günler *Milli Folklor Dergisi*, 14 (105) 120-130.
- Ateş C (2013) Armağanın tarihsel dönüşümü ve modernizmle birlikte tüketim ürünü olarak televizyonda sunumu: Sevgililer günü örneği. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı, Konya.
- Avcı C (2021) Marteniçka: Bulgaristan'dan Türkiye'ye bir nevruz geleneğinin göçü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (22) 495-509.
- Aynakulova G (2006) Kırgızlarda Evlilik ve Evlenme Törenleri. *Millî Folklor* (72) 95-106.
- Ayönü Y (2007) Bizans'tan Selçuklulara Gönderilen Hediyeler. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali Gürsoy E, Koç A (Kitabevi Yayınları, İstanbul).
- Ayverdi İ (2005) Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Kubbealtı Lûgatı Yayınları, İstanbul).
- Bakırcı N (2019) Dede Korkut Kitabı Bağlamında Oğuzlarda Toy Geleneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*.7 (20) , 130-142.
- Balkaya A (2014) Halkbilim Kuramları Işığında Âşıkların Şiirlerini Yazıya Geçirmeme Nedenleri Üzerine Düşünceler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1 (22): 26-36.
- Bardakoğlu, A (1998) Hediye Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İsam Yayınları, İstanbul).
- Bars M (2015) William Bascom'un "Folklorun Dört İşlevi" ışığında Nasrettin Hoca fıkraları üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies (Elektronik)* 10(4): 149 - 166.
- Başaran G (2018) Türk halk edebiyatı metinlerinden hareketle hediyeleşmenin toplumsal cinsiyeti boyutu. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırıkkale.
- Bataille G (2010) Lanetli Pay (Dost Kitabevi Yayınları, Ankara).
- Bayat F (2020) Mitolojik Hikâyeden Arkaik ve Klassik Destana. *Milli Mecmua* (16): 41-42.
- Baykara T (2000) *Türklerde Şenklikler, Kutlamalar, Toylar ve Eğlenceler*. *Erdem* 12(36) 867-898.
- Bayraktar S F (2007) *Ahret Çiçeği*. *Hediye Kitabı* (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).
- Bekki S (2007) Maaday Kara: Altay Kahramanlık Destanı (Ötüken Yayınları, İstanbul).
- Boratav N P (1984) *Köroğlu Destanı* (Adam Yayıncılık, İstanbul).
- Canöz N (2015) Kültür Endüstrisi Ürünü Olarak 14 Şubat Sevgililer Günü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (34) 135-143.
- Çağbayır Y (2007) *Ötüken Türkçe Sözlük* (Ötüken Yayınları, İstanbul).

- Çapar M (2015) Andy Goldsworthy'nin Doğayı Sanatsal Bir Malzeme Olarak Kullanması Üzerine Bir Araştırma (Çukurova Üniversitesi Örneği). *Çukurova Araştırmaları Dergisi* (1) 1: 165-177.
- Çay M A (1983) Türk Ergenekon Bayramı (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul).
- Çelik Kan A, Kitapçı H (2022) İşlevsel Kuram Bağlamında Yusufeli (Artvin)'nde Mâni Söyleme Geleneği. *Asya Studies* 6 (19): 123-130.
- Çeltikçi O (2007) Türk Dünyası Kültüründe Doğum Üzerine Ortak Uygulamalar. *Journal of Azerbaijani Studies* (6) 511-521.
- Çetin K (2014) *Selçuklu Medeniyeti Tarihi* (Yitik Hazine Yayınları, İstanbul).
- Çetindağ G (2007a) Kazak Türklerinde evlenme geleneğine bağlı olarak gerçekleştirilen hediye alışverişi üzerine bir inceleme. *Milli Folklor*(19) 76: 218-231.
- Çetindağ G (2007b) Kazak Türklerinde Evlilik Sürecinde Hediye. *Kültür Tarihimizde Çeyiz* ed. Naskali E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Çobanoğlu Ö (2007) *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Çobanoğlu Ö (2019) *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Demirhan A (1985) Halk Hekimliğinin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Özellikleri. *Tıp Dünyası* (6) 191-205.
- Devellioğlu F (1996) *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Aydın Kitapevi, İstanbul).
- Dilek İ (1998) Altay Türk kayçılık geleneği ve kayçı NU Ulagaşev. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (5). 309-360.
- Dilek İ (2002) *Altay Destanları I* (Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara).
- Dilek İ (2007) *Altay Destanları II* (Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara).
- Dilek İ (2007) *Altay Destanları III* (Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara).
- Dingeç E (2009) Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme *Electronic Turkish Studies* 4(8). 1055-1073.
- Divitçioğlu S (1987) *Kök Türkler "Kut, Küç ve Ülög"* (Ada Yayınları, İstanbul).
- Doğan M (2013) *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (Yazar Yayınları, Ankara).
- Dorson M R (2006) *Günümüz Folklor Kuramları*. Çev. Selcan Gürçayır, Yeliz Özay (Geleneksel Yayınları, Ankara).

- Duymaz A (2005) Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a toy geleneğinin simgesel anlamı ve Türk paylaşım modeli. *Karadeniz araştırmaları*. (5) 37-60
- Efe G, Özlü Ş (2017) Bronislaw Malinowski ve İşlevsel Kuramdaki Kültür Örüntüleri. *Turkish Studies* 12 (7): 137- 148.
- Efendi H M (2008) 1720 *Şehzâdelerin Sünnet Düğünü Sûr-ı Hümayûn* (Kitap Yayınevi, İstanbul).
- Ege F (2022) Ardahan ili Çıldır ilçesi fıkralarının işlevsel halk bilimi yöntemi bağlamında değerlendirilmesi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 8 (1): 86-96.
- Ekici M (2019) *Halk Bilgisi* (Geleneksel Yayıncılık, Ankara).
- Ekici M (2020) Türk Destanını İncelerken Nelere Dikkat Etmeli. *Milli Mecmua* (16): 24.
- Ekici M (2020) Türk Destanlarını İncelerken Nelere Dikkat Etmeli? *Milli Mecmua* (16) 38.
- Elçin Ş (2002) Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu. *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* ed. Sakaoğlu S, Duymaz A (Ötüken Yayınları, İstanbul).
- Elçin Ş (2019) *Halk Edebiyatına Giriş* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Ercilasun A B (2004) *Büyük Türk Klasikleri I*. (Söğüt Yayıncılık, İstanbul).
- Erdoğan M (2015) Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü (Ensar Yayınları, İstanbul).
- Eren M (2020) Atabetü'l-Hakâyık'ta Geçen Atasözleri Üzerine İşlevsel Kurama Göre Bir Değerlendirme. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 3 (5): 192-203.
- Ergun D (2014) Toplumsal Uygulamalarda Âşıkların İşlevi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1 (22): 122-126.
- Ersan M (1999) Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme I. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 14 (1) 65-77.
- Esposito J L (2013) *Oxford İslam Sözlüğü* çev. Nurullah Koltaş (Ayrıntı Yayınları, İstanbul).
- Eyuboğlu İ Z (2004) Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (Sosyal Yayınları, İstanbul).
- Genç R (1995) Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Sempozyumu Bildirileri*, 15-25.
- Gezer Seyit (2021) Cama Yazılanlar: Trafik Kültürü İçinde Taşıt Folkloru. *Kültür Araştırmaları Dergisi* 11: 193-220.
- Godbout JT (2003) *Armağan Dünyası*, çev. Dilek Hattatoğlu. (İletişim Yayınları, İstanbul)
- Gökyay Ş O (2019) *Dede Korkut Hikâyeleri* (Yeditepe Yayınları, İstanbul).
- Gönel Sönmez T (2016) Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (7) 143-147.

- Güleç H (2007) Çanakkale Yöresi Düğünlerinde Hediye. Kültür Tarihimizde Çeyiz ed. Naskalli E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul). 164-169.
- Güngör K (1956) Anadolu'da Hızır Geleneği ve Hıdırellez Törenlerine Dair Bir İnceleme. *Türk Etnografya Dergisi* (52) 56-72.
- Gürbüz M (2005) Harizmşahlar'da Devlet Teşkilatı, Ekonomik ve Kültürel Hayat. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gürçayır Teke S (2016) Değişen Kültürel Mekânlar, Dönüşen Gelenekler: Ankara'da Hıdırellez Kutlamaları ve Hamamönü Hıdırrellez Şenlikleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi* 4(1): 44-59.
- Güvenç A Ö (2022) Halk Hikâyelerinin İşlevleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (73): 57-83.
- Güzay A (2014) Türk devlet geleneğinde hediyeleşme. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Kayseri.
- Güzay A (2014) Türk devlet geleneğinde hediyeleşme. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Kayseri.
- Hançerlioğlu O (2007) *Türk Dili Sözlüğü* (Remzi Kitabevi, İstanbul).
- Irmak Y (2017) İşlevsel halkbilimi kuramına göre Âşık Mahzuni Şerif'in şiirlerinde tespit edilen yeni işlevler. *Studies Of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)* 7 (12): 183-212.
- İnan A (1986) *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara).
- İnan A (1992) *Manas Destanı* (Meb Yayınları, İstanbul).
- İpek B (2012) Kırgızistan'da Bir Nevruz Geleneği: Sümölök *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22 (2) 0-0.
- Kaçın B (2017) Büyük Selçuklular'da Evlilik Merasimleri. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* (2) 97-121.
- Kanar M (2010) *Farsça Türkçe Sözlük* (Say Yayınları, İstanbul).
- Karaağaç G (2015) *Türkçenin Alıntılar Sözlüğü* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Karaca M (2017) Türkiye'de Panayır Kültürü ve Çankırı Panayırları. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Kasımoğlu S, Berber Ş (2019) Efsanevî Bir Kadın Ermiş Ve Acele Bacı Helvası Ritüeli. *Folklor/Edebiyat* 941-952.

- Keskin A (2020) Elektronik Kültür Ortamında Paylaşılan Koronavirüs (COVID-19) Şiirlerinin Folklorun Ve Mizahın Protesto İşlevi Bağlamında Kültürbilimsel Analizi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 13 (30): 502-536.
- Kirman A M (2004) *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü* (Rağbet Yayınları, İstanbul).
- Koestler A (1984) Onüçüncü Kabile Hazar İmparatorluğu Ve Mirası. çev. Belkıs Çorakçı. (Say Kitap Pazarlama, İstanbul)
- Korkmaz R (2000) “Çıldır’daki Nevruz Törenleri ve Bu Törenlerin Şamanik Kültürle İlişkisi”, *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*” (Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara).
- Köprülü F (2002) Milli Türk Destanı. *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* ed. Sakaoglu S, Duymaz A (Ötüken Yayınları, İstanbul)
- Kurat N A (1972) *IV-XVII. Yüzyıllarında Karadeniz’in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara).
- Küçük A (2015) Giresun yöresi kemençecilik geleneği üzerine bir araştırma. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Küçük A (2018) Türk Ağaç Kültü Etrafında Teşekkül Eden Dokuz Oğul Efsanesi ve Toplumsal İşlevleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11 (22): 69-76.
- Küçükkaladağlı G (2019) Türk destanlarında armağan kültürünün izleri. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan ve Toplum Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Küçükyıldız Gözelce D (2021) İşlevsel halkbilimi kuramı bağlamında Rize sofrası kültürü. *Culture and Civilization* 1 (1): 51-77.
- Marshall G (2005) *Sosyoloji Sözlüğü* çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü (Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara).
- Mauss M (2018) *Armağan Üzerine Deneme*, çev. Nihan Özyıldırım. (Alfa Yayınları, İstanbul)
- Mauss M (2013) *Sosyoloji ve Antropoloji*, çev. Özcan Doğan. (Doğubatı Yayınları, İstanbul)
- Naskali E, Koç A (2007) *Hediye Kitabı* (Kitabevi Yayınları, İstanbul).
- Ocak A Y (1998) *Hidirellez Maddesi Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İsam Yayınları, İstanbul).
- Oğuz O, Ekici M, Aça M, Düzgün D, Akpınar RB, Arslan M, Yılmaz M, Eker G, Özkan T (2018) Türk Halk Edebiyatı, ed. Oğuz Ö (Grafiker Yayınları, Ankara).

- Oğuz Ö (2004) Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları. *Milli Folklor* (62) 6:5-7.
- Öger, A (2013) Uygur Türklerinde törenler ve bayramlar (Grafiker Yayınları, Ankara).
- Öğüt Eker R (2015) Bir Modern Dönem Miti: Amerikan Kültürel Belleğinde Rodeo ve Baş Aktörü Kovboy. *Milli Folklor* 14(107): 122 - 136.
- Önler Z (2008) Kutadgu Bilig’de Toplumsal Kabul ve Geleneklerden Yansımalar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9 (15):441-455
- Örnek S V (1971) Anadolu Folklorunda Ölüm (AÜDTCF. Yayınları, Ankara).
- Örnek S V (1973) Budunbilim Terimleri Sözlüğü (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Örnek S V (1995) *Türk Halk Bilimi* (KB. Yay, Ankara).
- Örnek Veyis S (1971) *Etnoloji Sözlüğü* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara).
- Özcan D, Gök T (2018) İşlevsel kuram bağlamında Uşak Manileri ve Uşak’ta yaşayan mani söyleme geleneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11(4): 285-292.
- Özcan N (2021) İşlevsel halk bilimi kuramı bağlamında İzmir Aliğa yöresi Karaköy Köyü mânileri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19 (3): 207-219.
- Özdamar F (2022) Şambayadı Köyünde Derlenen Oyun Tekerlemeleri Ve Çocuk Oyunlarının İşlevleri. *Folklor Akademi Dergisi* 5 (1): 114-140.
- Özdemir A (2016) Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Âşık Mahzuni Şerif ve Şiirleri. *Bingöl Araştırmaları Dergisi* 3(1): 125-127.
- Özdemir N (2012) *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi Seçki* (Hacettepe Yayıncılık, Ankara).
- Özkuyumcu N (2002) Genel Türk Tarihi I ed. Güzel C H, Birinci A (Yeni Türkiye Yayınları, Ankara).
- Özteke H İ (2022) Mekân- İnsan- Bellek İlişkisi: Uşak İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Denizli.
- Öztürk Ö (2009) *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü* (Phoenix Yayınları, İstanbul).
- Parlatır İ (2006) *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (Yargı Yayınevi, Ankara).
- Paul Roux J (2011) *Eski Türk Mitolojisi* (BigeSu Yayınları, Ankara).
- Piyadeoğlu C (2010) Gazneliler ve Büyük Selçuklular’da Bayramlar ve Bayram Kutlamaları. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 5 (4)1415-1416.
- Polat K (2007) Kırgız Türklerinde Hediyeleşme. *Kültür Tarihimize Çeyiz*. ed. Naskalli E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul). 191-213.

- Püsküllüoğlu (1971) *Öz Türkçe Sözlük* (Bilgi Yayınevi, Ankara).
- Püsküllüoğlu A (2012) *Türkçe Sözlük* (Arkadaş Yayınları, Ankara).
- Reichl K (2002) *Türk Boylarının Destanları*, çev. Metin Ekici. (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara)
- Reyhanoğlu, G , Yavuz M (2020) İşlevsel Bakış Açısıyla Kilis'te Dam Kültürü. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 13 (31): 1118-1140.
- Sağır, A (2016) Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 20 (1) , 271-298.
- Sahlins M (2010) Taş Devri Ekonomisi çev. Taylan Doğan, Şirin Özgün (Bgst Yayınları, İstanbul).
- Sakaoğlu S, Duymaz A (2002) *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* (Ötüken Yayınları, İstanbul).
- Sakarya C I (2006) Türk kültüründe hediyeleşme geleneği ve hediyeler. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Sallabaş M (2020) Halk Biliminin İşlevleri Bağlamında Geleneksel Çocuk Oyunları: RTÜK Çocuk Oyunları. *Milli Folklor* 16: 99-109.
- Salman H (2007) Göktürk ve Türgiş Devletlerinin Çin ile Hediyeleşmesi. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali E, Koç, A (Kitabevi, İstanbul).
- Sarıkaya E E (2019) 20. y.y. Doğu Anadolu Taşlamalarında Mizahın Protesto İşlevi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilim Anabilim Dalı, Ankara.
- Sarıkaya M (2007) Pay ve Ülüş. Kültür Tarihimizde Çeyiz ed. Naskali Gürsoy E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul). 145- 158.
- Sarpkaya S (2020) Tebriz Türk masalları üzerinde bir inceleme. Doktora Tezi, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilim Anabilim Dalı, İzmir.
- Sayak B, Özdemir K (2018) “Edebî Temsil Ve İdeoloji Bağlamında Gelenekten Modernliğe Karagöz'ün Değişimi” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (6) 79: 398-406.
- Sears K (2014) *Mitoloji 101 Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmemiz Gereken Her Şey* (Say Yayınları, İstanbul).
- Sever M (2007) Geçiş Dönemlerinde Hediyeleşme Kültür Tarihimizde Hediyeleşme- Kırşehir Örneği. *Kültür Tarihimizde Çeyiz* ed. Naskali Gürsoy E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul). 177-183.

- Solmaz E (2017) İşlevleri Bağlamında Özbek Afandi Fıkraları. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (9): 60-79.
- Şahin G (2007) Osmanlıda Hediyeleşme. *Kültür Tarihimize Çeyiz* ed. Naskali Gürsoy E, Koç A (Picus Yayıncılık, İstanbul).
- Şahin H (2022) Geleneksel Köy Hayatında Açlığın Önlenme ve Gıda Güvencesinin Sağlanma Biçimleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 15 (39): 834-857.
- Taşagıl A (2014) *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları M.Ö. III- M.S. X. ASIR* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara).
- Terzi, Â (2007) Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (24) 113-128.
- Tezcan, M (1989) Folklorik ve Antropolojik Yönleriyle Hediye Geleneği Ve Türk Kültüründeki Yeri. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*. 22 (1): 29-36.
- Togan V Z (2002) *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* ed. Sakaoglu S, Duymaz A (Ötüken Yayınları, İstanbul).
- Topaloğlu A (2014) *Güzel Türkçenin Sözlüğü* (Kapı Yayınları, İstanbul).
- Tuğlacı P (1985) Okyanus Ansiklopedik Sözlük, (Cem Yayınları, İstanbul).
- Turan O (1998) Anadolu Türk Devletlerinin Tarihi (Boğaziçi Yayınları, İstanbul).
- Turhan Tuna S (2016) "Keloğlan İle Köy Ağası" Adlı Masalın Varoluşçuluğunun Temel Bazı Kavramları Çerçevesinde Yorumlanması. *Milli Folklor Dergisi* 14 (110): 56 - 67.
- Turhan Tuna S (2022) Folklor Metinlerini Pozitif Psikoloji Kavramlarıyla Yorumlamada Bir Örnek: Sevgi Konulu Ninniler. *Folklor/Edebiyat* 28 (112): 965-982.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977) *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler* (Dergâh Yayınları, İstanbul).
- Türker F, Koçoğlu Gündoğdu V (2016) Tıva Türklerinde Geçiş Dönemi Ritüelleri. Doğum, Düğün, Ölüm. *Türkbilig* (32) 141-154.
- Türkeş Günay U (2006) Türklerin Tarihi- Geçmişten Geleceğe. (Akçağ Yayınları, Ankara). 196-197.
- Türkyılmaz D (2013) Eğlencenin Tadı: Türk ve Macar Kültürlerinde Bayram ve Festival Yemekleri. *Tartalomjegyzék*, (31).
- Uluskan M (2007) Avusturya İmparatorluğuna Gönderilen Hediyeler. *Hediye Kitabı*. ed. Naskali Gürsoy E, Koç A (Kitabevi Yayınları, İstanbul).
- URL-1 TDK (2023) [http:// www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr) (2 Ağustos 2023).

- URL-2 TDK (2023) [http:// www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr) (2Ağustos 2023).
- Üçer M (2007) Yoklatma. Hediye Kitabı (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul).
- Ülken Z H (1969) Sosyoloji Sözlüğü (Milli Eğitim Basımevi, İstanbul).
Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8 (3) 161-170.
- Vardı K (2022) Cengiz Aytmatov'un "Beyaz Gemi" Romanındaki Sözlü Anlatıların ve Türkülerin W. Bascom'un Paradigmaları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 5 (1): 82-95.
- Yavuz F (2006) Türkiye'de Halkbilimi Kuramları Üzerine Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928- 2005). Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Yertayeva P (2022) Kazak Şeşendik Sözlerinin İşlevleri Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)* 6 (1): 139-150.
- Yetiş K (1994) Destan. Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi 9.C(Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul).
- Yıldırım D (1998) *Türk Bitiği Araştırma ve İnceleme Yazıları* (Turnalar Dizgievi, Ankara).
- Yıldız N (2019) *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Yılmaz B (2017) Folklorun işlevleri bağlamında Bektaşî Fıkraları Üzerine bir değerlendirme. *V. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi*. İstanbul, Türkiye, Aralık 155.
- Yılmaz Ü A (2018) Araba Arkası Yazılar ve Folklorun Beş İşlevi. *Milli Folklor* 30: (118).
- Yurdakul İ (2007) II. Abdülhamid ile Habeşistan İmparatorluğunun Hediyeleri. *Hediye Kitabı* ed. Naskali Gürsoy E, Koç A (Kitabevi Yayınları, İstanbul).
- Yurt Ansiklopedisi (1983a) "Tunceli (Evlenme Gelenekleri) (Anadolu Yayıncılık, İstanbul).
- Yurt Ansiklopedisi (1983b) "Van (Evlenme Gelenekleri) (Anadolu Yayıncılık, İstanbul).
- Yurt Ansiklopedisi (1983c) "Yozgat (Evlenme Gelenekleri)" (Anadolu Yayıncılık, İstanbul).
- Yurt Ansiklopedisi (1983d) "Van (Geleneksel Şenlikler) (Anadolu Yayıncılık, İstanbul).
- Yurt Ansiklopedisi (1983e) "Tekirdağ (Şenlikler)" (Anadolu Yayıncılık, İstanbul).
- Yusuf Hashacib (1947) Kutadgu Bilig çev. Reşid Rahmeti Arat (Milli Eğitim Basımevi, İstanbul).
- Yücel A (2002) Türk Dünyasında Hıdırellez Kutlamaları ve İşlevleri. *Milli Folklor* (54) 35-38.

Yüsküp D (2021) Bir Kadın Anlatısının Halkbilimi Açısından İncelenmesi. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyat Anabilim Dalı, Sakarya.

Zuhaylî V (2015) *İslâm Fıhki Ansiklopedisi* (Risale Yayınları, İstanbul).

